

expertisec
entrumvoo
rjeugdsam
enlevingen
opvoeding

jso

Gezinsopvang voor jonge moeders met hun kind
Inventarisatie van mogelijkheden en beperkingen

Colofon

Uitgever: JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding
Tekst: Geeske Hoogenboezem, Rineke Oomen, Ether Thiele, Miriam Donders, Rick Mourits
Datum uitgave: maart 2010
Bezoekadres: JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding
Nieuwe Gouwe Westzijde 1, 2802 AN Gouda
Postbus 540, 2800 AM Gouda
T 0182 547888
F 0182 547889
E info@jso.nl
www.jso.nl

Copyright © 2010 JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding
Uit deze uitgave mag niets worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk,
fotokopie, microfilm, retrieval systemen of op welke andere wijze dan ook zonder toestemming van JSO.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hoofdstuk 1 Jonge moeders in Nederland	6
1.1 Jonge Moeders	6
1.2 Aantallen jonge moeders in Nederland	6
1.3 Etniciteit van Jonge moeders in Nederland	7
1.4 Gezinsopvang: gastgezinnen, pleegzorg en gezinshuizen	7
Wat is het verschil tussen opvang in een gastgezin, pleegzorg en gezinshuizen?	8
1.5 Landelijke ontwikkelingen	9
1.6 Samenvatting en conclusies	10
Hoofdstuk 2 Gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby	11
2.1 Aanbod gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby's in Nederland	11
2.2 Ervaringen van pleeggezinnen, gastgezinnen en gezinshuishouders	17
2.3 Samenvatting en conclusies	18
Casus	20
Hoofdstuk 3 De mening van jonge moeders over gezinsopvang	22
3.1 Recent onderzoek naar wensen van jonge moeders ten aanzien van hulpverlening	22
3.2 Behoeftenonderzoek gezinsopvang onder jonge moeders	24
Individuele interviews	24
Groepsinterview	28
Schriftelijk interview	29
3.3 Samenvatting en conclusies	29
Hoofdstuk 4 Doelgroep en doelstelling van gezinsopvang	30
4.1 De doelgroep van gezinsopvang	30
4.2 Doelstelling van gezinsopvang	31
4.3 Het begeleidingsaanbod van gezinsopvang	31
4.4 Meerwaarde en beperkingen van gezinsopvang	31
4.5 indicaties en contra-indicaties voor gezinsopvang	33
4.6 Eisen ten aanzien van opvanggezinnen	34
4.7_Samenvatting en conclusies	35
Hoofdstuk 5 Juridische kaders van gezinsopvang voor jonge moeders	37
5.1 Gezag	37
5.2 Voogdij	38
5.3 Ondertoezichtstelling (OTS)	39
5.4 Juridische kaders en de doelstelling van gezinsopvang van jonge moeders met hun kind	40
Pleegzorg	40
Gastgezin	41
Gezinshuis	42
5.5 Meerderjarige jonge moeder met haar kind	43
5.6 Samenvatting en conclusies	43

Hoofdstuk 6 Bouwstenen voor een begeleidingsmethodiek voor jonge moeders binnen gezinsopvang	45
6.1 Theoretisch kader	45
De gehechtheidstheorie	45
De sociale leertheorie	47
Sociale kwaliteit	48
Empowerment: vertrouwen op eigen kracht	48
6.2. Practice based methodieken	49
1. Module zelfstandigheidstraining Tienermoeders	49
2. Hoe doe je dat? Nou gewoon...! Methodiekbeschrijving voor het werken met jonge moeders	49
3. Eigen Kracht	50
4. Methodiek voor tienermoeders met gedragsproblemen De Bocht	50
5. Acht-fasenmodel	51
6. Toekomst gericht werken	51
7. De Aanpak (Systeemgerichte Aanpak van geweld in relaties, SAGR)	52
8. En ... als het misgaat bel ik jou	52
6.3. Taakverdeling en begeleiding bij gezinsopvang	53
6.4. Samenvatting en conclusies	54
Hoofdstuk 7 Conclusies en aanbevelingen	55
7.1 Aanbevelingen	56
Referenties	60
Bijlagen	63
1. Methodische verantwoording	63
2. Topiclijst instellingen	65
3. Topiclijst individuele interviews	66
4. Topiclijst groepsinterview en invullijst	68
5. Vragenlijst schriftelijk interview	69
6. Topiclijst interviews met opvanggezinnen	71
7. Instellingen die medewerking hebben verleend aan dit onderzoek	72
8. Etniciteit en jong moeder	73
9. Eisen aan pleeg- en gastgezinnen	83
10. Empowermenttechnieken die onderdeel kunnen zijn van een methodiek van gezinsopvang	85

Inleiding

Hulpverleners betrokken bij de problematiek van jonge moeders geven regelmatig aan dat gezinsopvang (opvang in pleeg- of gastgezinnen en gezinshuizen) mogelijk geschikt zou kunnen zijn voor jonge moeders en hun baby. Het ministerie van VWS heeft gevraagd om een verkenning van de mogelijkheden op dit gebied, met daarbij speciale aandacht voor de mogelijkheden en beperkingen van pleegzorg voor jonge moeders en hun kind.

De vraagstelling van deze inventarisatie luidt: Is opvang in gezinnen een passende vorm van opvang en begeleiding voor jonge moeders en hun baby?

Deze vraagstelling is uitgewerkt in de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat is de stand van zaken op het gebied van gezinsopvang voor jonge moeders in Nederland?
2. Wat is de mening van jonge moeders over gezinsopvang?
3. Wat is de doelgroep en de doelstelling van gezinsopvang?
4. Wat zijn de juridische en financiële randvoorwaarden voor het realiseren van gezinsopvang?
5. Wat zijn bouwstenen voor een begeleidingsmethodiek voor jonge moeders met hun baby binnen de context van gezinsopvang?

JSO, Expertisecentrum voor jeugd samenleving en opvoeding, heeft een inventarisatieonderzoek uitgevoerd naar de stand van zaken rond gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby's, de behoeften van moeders en de organisatorische, financiële en juridische randvoorwaarden. Tevens zijn bouwstenen van een methodisch handelingskader beschreven. Dit rapport is geschreven voor beleidsmakers op nationaal, provinciaal, lokaal en instellingsniveau.

Dit rapport bestaat uit 7 hoofdstukken.

In hoofdstuk 1 beschrijven wij enkele recente ontwikkelingen op het gebied van jong moederschap en gezinsopvang voor deze groep. De doelgroep en de vormen van gezinsopvang worden gedefinieerd.

In hoofdstuk 2 brengen wij de stand van zaken op het gebied van gezinsopvang in Nederland in kaart. Wij beschrijven het aanbod van gezinsopvang, de mening van betrokken organisaties en instellingen en de ervaringen van gezinnen die opvang hebben geboden aan jonge moeders met hun baby.

Hoofdstuk 3 doet verslag van het behoeftenonderzoek onder de jonge moeders die mogelijk gebruik zouden willen maken van gezinsopvang voor zichzelf en hun baby. Wij hebben 29 jonge moeders geïnterviewd.

Op basis van de voorgaande hoofdstukken worden in hoofdstuk 4 de doelgroepen en de doelstellingen van gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby vastgesteld. De meerwaarde van gezinsopvang en mogelijke beperkingen komen eveneens aan de orde.

Hoofdstuk 5 behandelt de juridische en financiële randvoorwaarden voor het realiseren van gezinsopvang. Vragen met betrekking tot opvoedverantwoordelijkheid, gezag, voogdij, ondertoezichtstelling en de juridische kaders rond de diverse vormen van gezinsopvang komen in dit hoofdstuk aan de orde.

In hoofdstuk 6 volgen bouwstenen voor een begeleidingsmethodiek voor jonge moeders met hun baby binnen de context van gezinsopvang.

Dit rapport sluit af met een concluderend hoofdstuk met daarin aanbevelingen over de wenselijkheid en de haalbaarheid van pleegzorg en gezinshuizen voor jonge moeders met hun baby's.

In de bijlagen geven wij onder andere aanvullende informatie over de gebruikte onderzoeksmethoden en de instellingen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt.

Hoofdstuk 1 Jonge moeders in Nederland

In dit hoofdstuk geven wij aan hoe wij het begrip jonge moeders hanteren in dit rapport en beschrijven wij ontwikkelingen in het aantal jonge moeders en de etniciteit van jonge moeders. Wij definiëren de diverse vormen van gezinsopvang aan jonge moeders. Tenslotte geven wij aan welke politieke ontwikkelingen er zijn rondom het thema gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby.

1.1 Jonge Moeders

In dit rapport hanteren wij de volgende definities van de groep jonge moeders en tienermoeders. Jonge moeders zijn alle moeders die hun eerste kind krijgen voor hun 24ste verjaardag. Tienermoeders zijn alle moeders die voor hun twintigste verjaardag hun eerste kind krijgen (www.infoportaaltienermoeders.nl). Dit rapport behandelt opvang in gast- en pleeggezinnen en gezinshuizen van jonge moeders tot 24 jaar. Wij sluiten zodoende aan op de leeftijdsgrens van verlengde jeugdzorg die ligt op 24 jaar¹ Wij benadrukken dat (zeer) jong moeder worden op zich geen probleem is. Jong moederschap wordt pas problematisch als de jonge moeder geconfronteerd wordt met bepaalde problemen (zie hoofdstuk 4).

1.2 Aantallen jonge moeders in Nederland

In 2008 zijn er in Nederland 11.797 meisjes en vrouwen jonger dan 24 jaar moeder geworden. Van hen waren er 2.351 tienermoeder (jonger dan 20 jaar), dat is 20% van alle jonge moeders. In 2004 waren er echter meer jonge moeders: 12.604 in totaal, waarvan er 2.686 (21%) tienermoeder waren. Het aantal jonge moeders neemt dus af en meisjes worden minder vaak jong moeder. Ook het aantal tienermoeders neemt af, in verhouding zelfs meer dan het aantal moeders dat tussen de 19 en 24 moeder wordt. Deze afname is te zien in de tabel. Enkel de twee oudste leeftijdsgroepen kennen geen afname.

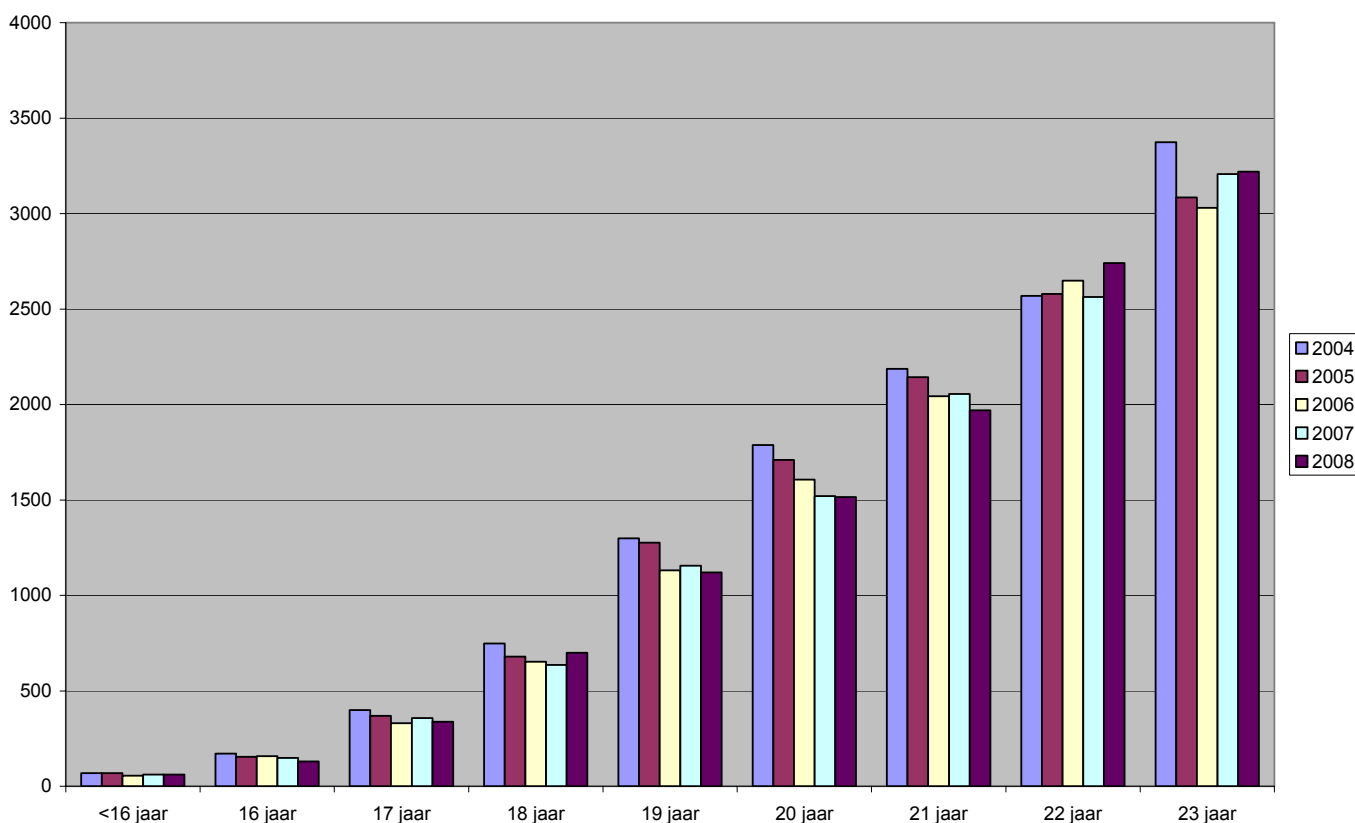
Tabel 1: Aantal jonge meisjes dat voor het eerst moeder werd 2004-2008

Leeftijd moeder	Perioden					Gemiddeld
	2004	2005	2006	2007	2008	
<16 jaar	69	69	56	62	62	64
16 jaar	171	154	158	148	130	152
17 jaar	399	369	331	357	338	359
18 jaar	748	679	652	636	700	683
19 jaar	1.299	1.276	1.132	1.156	1.121	1.197
20 jaar	1.788	1.709	1.607	1.520	1.515	1.628
21 jaar	2.187	2.144	2.043	2.056	1.970	2.080
22 jaar	2.569	2.579	2.649	2.563	2.741	2.620
23 jaar	3.374	3.085	3.030	3.207	3.220	3.183
Totaal tienermoeders (<20)	2.686	2.547	2.329	2.359	2.351	2.454
Totaal jonge moeders (<24)	12.604	12.064	11.658	11.705	11.797	11.966

Bron: CBS Statline feb. 2010

In onderstaande figuur is af te lezen hoe het aantal jonge moeders zich gedurende de afgelopen jaren heeft ontwikkeld.

¹ Soms wordt in dit rapport de term tienermoeder gebruikt. Dit gebeurt in citaten, in specifiek onderzoek naar jonge moeders onder de 20 jaar en als verwezen wordt naar bepaalde voorzieningen. Verder hanteren wij de term jonge moeder.

Figuur 1: Aantal jonge meisjes dat voor het eerst moeder werd 2004-2008

Bron: CBS Statline feb. 2010

1.3 Etniciteit van Jonge moeders in Nederland

Het CBS en de Rutgers Nisso Groep verrichten onderzoek naar de etnische en culturele achtergrond van jonge moeders. Beide instituten concentreren zich op tienermoeders (moeders jonger dan 20 jaar) en zeggen niets over de *jonge* moeders (moeders jonger dan 24 jaar).

Uit de cijfers van de Rutgers Nisso Groep blijkt dat er grote verschillen bestaan tussen het geschatte aantal zwangerschappen per nationaliteit (Wijsen en Van Lee, 2006). Zo hebben Surinaamse en Antilliaanse meisjes een hogere kans op tienerzwangerschap dan Nederlandse, Turkse of Marokkaanse meisjes. Onder Antilliaanse of Surinaamse tieners ligt het aandeel zwangeren op respectievelijk 6,3% en 4,7%. Onder Nederlandse en Turkse tieners ligt het aandeel onder de 1% en bij Marokkanen op 1,4%.

Het aandeel onder Surinaamse meisjes dat de zwangerschap uitdraagt en daadwerkelijk tienermoeder wordt, ligt op 1,2% en bij Antillianen is het percentage 2,0%. Bij Nederlanders, Turken en Marokkanen ligt dit tussen de 0,3% en 0,4%. De kans dat niet-westerse allochtonen eerder een kind krijgen dan autochtone Nederlanders is zodoende groter (voor meer informatie over de etnische achtergrond van jonge moeders, zie bijlage 8).

1.4 Gezinsopvang: gastgezinnen, pleegzorg en gezinshuizen

In dit rapport bespreken wij de mogelijkheden en beperkingen van gezinsopvang voor jonge moeders en hun kind. Onder gezinsopvang verstaan wij diverse vormen van opvang en huisvesting binnen een gezinscontext. Het kan gaan om pleegzorg en opvang in gastgezinnen, of om geprofessionaliseerde gezinsopvang in gezinshuizen. De drie vormen van gezinsopvang worden hier nader toegelicht. Het gaat

om een algemene toelichting. De informatie is hier nog niet toegespitst op de doelgroep jonge moeders en hun baby.

Wat is opvang in gastgezinnen?

In de context van dit rapport zijn gastgezinnen 'gewone' gezinnen die (tijdelijk) onderdak willen bieden aan veelal meerderjarige jongvolwassenen die een steuntje in de rug nodig hebben. Opvang in gastgezinnen valt niet onder jeugdzorg.

Wat is Pleegzorg?

Pleegzorg is een vorm van jeugdzorg waarbij pleegouders zonder professionele achtergrond een kind van iemand anders in hun gezin opnemen. Als er problemen zijn in een gezin, kijkt bureau jeugdzorg altijd eerst of deze thuis opgelost kunnen worden. Zijn de problemen te groot, dan wordt een andere oplossing gezocht. Pleegzorg is de eerste keuze, omdat deze vorm van opvang het dichtst bij de natuurlijke gezinssituatie blijft. In Nederland wonen ongeveer 10.000 kinderen in een pleeggezin.

Pleegzorg betekent dat een kind in een ander gezin gaat wonen. Pleegzorg kan bedoeld zijn als tijdelijke oplossing. In dat geval gaan kinderen naar hun eigen ouders terug zodra dat weer mogelijk is. Het kan ook zijn dat kinderen niet meer terug kunnen naar de eigen ouders. Dan blijven zij tot zij meerderjarig zijn in het pleeggezin wonen². Binnen pleegzorg wordt een onderscheid gemaakt tussen netwerkpleeggezinnen en bestandspleeggezinnen. Netwerkpleeggezinnen bieden pleegzorg aan een kind van familie of bekenden. Bestandspleeggezinnen nemen een onbekend kind op in hun gezin. Voordat een gezin een officieel pleeggezin wordt, doorlopen de aspirant pleegouders een selectieprocedure en worden zij geschoold (zie www.pleegzorg.nl).

Wat zijn Gezinshuizen?

De wet op de jeugdzorg voorziet niet in een definitie van een gezinshuis. Er worden verschillende definities gehanteerd (Programmaministerie van Jeugd en Gezin, 2009):

Jeugdformaat (Jeugdhulpverleningsinstelling): een gezinshuis is een kleinschalige hulpvorm waarin gezinshuisouders in de eigen privésituatie opvang en professionele hulp bieden aan jeugdigen tot 18 jaar die tijdelijk niet thuis kunnen wonen.

Gezinshuis.com (een franchiseorganisatie voor het organiseren van gezinshuizen): Een gezinshuis is een vorm van residentieel verblijf binnen de Jeugdzorg of de AWBZ. Binnen een gezinshuis zorgt een (echt-) paar, met of zonder eigen kinderen, voor een professionele en betrokken opvang en opvoeding van enkele kinderen/jongeren die niet meer thuis kunnen wonen. Binnen een gezinshuis wordt de kracht van het gewone leven verbonden met professionaliteit op het gebied van de jeugdzorg.

Gezinshuizen zijn een vorm van professionele residentiële zorg (24-uurs zorg). Opname in een gezinshuis is mogelijk met een indicatie voor residentiële zorg. Kinderen en jongeren die in aanmerking komen voor plaatsing in een gezinshuis, hebben een complexe problematiek. Opname in een gezinshuis is tijdelijk.

Op basis van de gegevens van het Programmaministerie voor Jeugd en Gezin (2009) zijn er in Nederland 166 gezinshuizen, waar 667 plaatsen zijn. De toekomstige uitbreiding is 121 plaatsen. Hierbij moet worden opgemerkt dat deze plaatsen niet allemaal geschikt zijn voor jonge moeders of jonge gezinnen.

Wat is het verschil tussen opvang in een gastgezin, pleegzorg en gezinshuizen?

² Soms ontstaan er ook opvoedproblemen in het pleeggezin, waardoor het kind niet tot het meerderjarig is in het pleeggezin kan blijven.

Belangrijkste verschillen tussen gastgezinnen, pleegzorg en gezinshuizen zijn de indicatievorm en de mate van professionalisering. Jongeren die geplaatst worden in een gezinshuis hebben een indicatie voor residentiële zorg; jongeren die geplaatst worden in een pleeggezin hebben een pleegzorgindicatie; voor plaatsing in een gastgezin is geen indicatie vereist. Een gezinshuis is een professionele behandelsetting; gastgezinnen en pleeggezinnen kennen in principe geen professionele achtergrond.

Bureau jeugdzorg heeft de taak om te bezien welke zorg het beste bij de problematiek van de jeugdige past (Programmaministerie voor Jeugd en Gezin, 2009). Als er sprake is van psychiatrische problematiek kan bij een indicatie in het kader van de AWBZ afgeven. Als er sprake is van een beperking in de zin van de AWBZ dan kan ook het Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ) een indicatie afgeven. Dit geldt ook voor minderjarige jonge moeders.

Slechts een deel van de jonge moeders die voor haar 24ste verjaardag haar eerste kind krijgt, heeft op basis van haar specifieke problematiek recht op geïndiceerde zorg. Jong zijn en een kind krijgen, biedt geen grond voor een indicatie. Het merendeel van de jonge moeders die een steuntje inde rug nodig hebben, zal gebruik moeten maken van niet-geïndiceerde zorg, opvang en begeleiding. Als deze moeders gezinsopvang wensen, zijn zij aangewezen op een gastgezin.

1.5 Landelijke ontwikkelingen

CDA-kamerleden hebben in het voorjaar van 2009 de initiatiefnota 'Gezin boven tehuis' geschreven om de positie van pleegzorg *en* gezinshuizen in Nederland te verbeteren. CDA-kamerlid Aasted-Madsen heeft in het notaoverleg van 25 mei 2009 aangegeven dat de mogelijkheid moet worden gecreëerd om tienermoeders met hun kindje op te nemen in een pleeggezin. "In plaats van het kindje uit huis te plaatsen en de moeder aan haar lot over te laten, geloven wij dat met een goede begeleiding zo'n jonge moeder begeleid kan worden op weg naar een zelfstandig moederschap. In de periode dat moeder en kind in het pleeggezin verblijven, kan moeder haar schoolopleiding afmaken en kan haar geleerd worden hoe om te gaan met de verantwoordelijkheid die hoort bij het moederschap. Deze investering verdient zich dubbel en dwars terug, omdat we anders het kindje misschien wel tot 18-jarige leeftijd onder verantwoordelijkheid van de jeugdzorg hebben", aldus Aasted-Madsen.

Minister Rouvoet reageerde op 9 juli 2009 als volgt op dit voorstel: "In bepaalde gevallen is pleegzorg een oplossing voor de opvang van tienermoeders met een kind. Ik steun daarom het pleidooi van uw Kamer om deze vorm van zorg voor deze doelgroep nadrukkelijk te overwegen. Het is overigens aan bureau jeugdzorg om vast te stellen in welke mate er sprake is van opvoed- en opgroei-problematiek en/of psychiatrische problematiek bij de moeder en/of het kind. Bureau jeugdzorg stelt de indicatie en bekijkt wat de beste zorgvorm is voor de problematiek. Als pleegzorg de beste oplossing biedt, heeft dat in de regel de voorkeur boven residentiële zorg."

Het overleg over deze initiatiefnota en de mogelijkheden van gezinsopvang voor jonge moeders heeft vooralsnog geen concreet vervolg gehad. In een debat over de initiatiefnota 'Gezin boven tehuis' op 14 september 2009 benadrukt CDA-kamerlid Aasted-Madsen opnieuw dat opvang in een pleeggezin tienermoeders de mogelijkheid kan bieden zelf voor hun kind te (leren) zorgen. Uithuisplaatsing wordt zo voorkomen. Minister Rouvoet benadrukt in zijn reactie dat de indicatiestelling voor pleegzorg voor een jonge moeder en haar kind niet eenvoudig is. Ook benadrukt de minister dat pleeggezinnen niet per definitie berekend zijn op de opvang van een jonge moeder met kind (Tweede Kamer der Staten-Generaal 31279). Op Kamervragen van CDA-kamerlid Aasted-Madsen aan de minister voor Jeugd en Gezin benadrukt minister Rouvoet op 16 februari 2010 nogmaals dat in bepaalde gevallen pleegzorg een oplossing is voor de opvang van tienermoeders met een kind. Zowel de Tweede Kamer als de minister hebben aandacht voor het onderwerp. Concrete stappen zijn echter nog niet gezet.

Het ministerie van VWS in 2009 € 1,5 miljoen beschikbaar heeft gesteld voor projecten om tienermoeders en –vaders te ondersteunen. Het gaat om een eenmalige impuls voor landelijke organisaties die hulp bieden aan tienermoeders en -vaders. Ook preventie van en onderzoek naar tienerzwangerschappen komen in aanmerking voor subsidie. De projecten moeten een landelijk bereik hebben.

1.6 Samenvatting en conclusies

In dit rapport hanteren wij de volgende definities van de groep jonge moeders en tienermoeders. Jonge moeders zijn alle moeders die hun eerste kind krijgen voor hun 24ste verjaardag. Tienermoeders zijn alle moeders die voor hun twintigste verjaardag hun eerste kind krijgen. Het aantal jonge moeders in Nederland neemt af. De kans dat jonge vrouwen van niet-westerse afkomst tienermoeder worden, is groter dan voor Nederlandse tieners.

In 2009 heeft het CDA een initiatiefnota ingediend waarin gepleit wordt voor de verbetering van de positie van pleegzorg en gezinshuizen in Nederland. Het CDA bepleit dat opvang in een gezin ook mogelijk moet zijn voor jonge moeders en hun kind. Minister Rouvoet heeft in navolging van de initiatiefnota benadrukt dat in bepaalde gevallen pleegzorg een oplossing is voor de opvang van tienermoeders met een kind. Hij ondersteunt het pleidooi voor om deze vorm van zorg voor deze doelgroep.

In dit rapport worden de mogelijkheden en beperkingen van gezinsopvang voor jonge moeders met hun kind verkend. Onder gezinsopvang verstaan wij: opvang in pleeggezinnen, opvang in gastgezinnen en opvang in gezinshuizen.

Hoofdstuk 2 Gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby

Dit hoofdstuk bestaat uit twee delen. In het eerste deel beschrijven wij het aanbod van gezinsopvang en vrouwenopvang voor jonge moeders met hun baby. Wij brengen de stand van zaken op het gebied van gezinszorg in Nederland in kaart. Wij beschrijven hier het aanbod van gezinsopvang en de mening van betrokken organisaties en instellingen. In het tweede deel beschrijven wij de ervaringen van gezinnen die opvang hebben geboden aan jonge moeders met hun baby.

2.1 Aanbod gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby's in Nederland

Om zicht te krijgen op het aanbod op het gebied van gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby's hebben wij bij diverse instanties telefonische interviews afgenomen. Uit deze interviews blijkt dat de vraag naar en het aanbod van het plaatsen van jonge moeders binnen gezinsopvang per organisatie tamelijk uiteenloopt.

Bureau jeugdzorg:

Bureau jeugdzorg (bjz) vormt de centrale toegangspoort tot jeugdzorg voor kinderen en jongeren tot 19 jaar.³ Het bureau beslist of jeugdzorg nodig is, zowel in een vrijwillig als een gedwongen kader. Wanneer hiertoe besloten wordt, geeft bjz een indicatiebesluit af voor gespecialiseerde jeugdzorg. Er zijn 15 bureaus jeugdzorg. Eén in elke provincie en daarnaast zijn er specifiek voor Amsterdam, Den Haag en Rotterdam ook bureaus. Professionals in de jeugdzorg geven aan dat bjz aanbodgericht indiceert.

Bjz heeft vaak te maken met jonge moeders. Jong zwanger worden is echter op zich niet voldoende om een indicatie te krijgen van bjz, er moeten meer problemen zijn. Er is telefonisch contact geweest met een aantal bjz. Bij de bevroegde bjz wordt de behoefte aan gezinsopvang herkend, maar men is van mening dat er geen gezinnen zijn die deze doelgroep kunnen en willen opvangen. De gangbare aanpak is jonge moeders te plaatsen binnen residentiële opvangplekken, hier zijn echter lange wachtlijsten. Aanbod voor jonge gezinnen, dus beide jonge ouders met hun kind, ontbreekt.

Er zijn geen registratiegegevens beschikbaar, maar bjz geeft aan dat huisvesting van jonge moeders regelmatig een probleem is. Daar komt bij dat Bureaus Jeugdzorg, vanwege de provinciale financiering alleen kunnen indiceren voor gezinsopvang in de eigen provincie. Opvanggezinnen bevinden zich veelal buiten de stedelijke gebieden. De financieringsstructuur zorgt er voor dat vraag naar en aanbod van gezinsopvang niet bij elkaar kunnen komen.

Zorgaanbieders

Pleegzorgaanbieders:

Er zijn in Nederland 28 voorzieningen voor pleegzorg. Iedere voorziening is verantwoordelijk voor de werving en opleiding van pleegouders en begeleiding van pleegkinderen. Meerdere pleegzorgaanbieders geven aan dat er wel eens verzoeken komen vanuit bjz om jonge moeders te plaatsen binnen pleegzorg, er worden hier echter geen registratiegegevens over bijgehouden. Pleegzorgaanbieders geven aan dat er een zeer beperkte vraag is naar pleegzorg voor jonge moeders, er wordt dus ook niet of alleen incidenteel geworven op pleegouders die eventueel jonge moeders willen opvangen.

In die gevallen waarbij er wel sprake is geweest van een plaatsing binnen pleegzorg, betrof het maatwerk.

Jeugdzorgaanbieders

³ Niet alle vormen van zorg voor kinderen en jongeren worden via bjz ontsloten. Via het CIZ worden ook bepaalde vormen van zorg geïndiceerd.

In Nederland zijn er vele jeugdzorgaanbieders. Wij hebben een aantal van deze instellingen gesproken. De instellingen geven aan dat geld vaak een probleem is om kleinschaliger vormen van opvang voor jonge moeders te realiseren. Dit geldt nu naar residentiële opvang, aangezien daar ook behoefte aan is. De instellingen zijn enthousiast over de huidige vormen van residentiële opvang voor jonge moeders en hun kind.

De instellingen zien haken en ogen bij gezinsopvang voor jonge moeders omdat het juridisch ingewikkeld ligt. Of pleegzorg of een andere vorm van gezinsopvang haalbaar is, is afhankelijk van de hulpvraag van de jonge moeder.

Twee van de gesproken instellingen zijn zelf de mogelijkheden voor pleegzorg voor jonge moeders aan het onderzoeken.

Jeugdformaat

Jeugdzorgorganisatie Jeugdformaat hanteert als uitgangspunt dat huisvesting van jongeren binnen een gezinssituatie altijd te prefereren is boven residentiële opname. Dit geldt ook voor jonge moeders. Recent zijn twee zwangere minderjarige meiden in een crisissituatie in een pleeggezin geplaatst. Beide plaatsingen zijn moeizaam verlopen. Ervaringen met plaatsing in een gezinshuis zijn positiever. Hier betrof het geen crisisplaatsing; een meisje dat al in het gezinshuis woonde raakte zwanger en is in het gezinshuis blijven wonen totdat zij zelfstandig kon gaan wonen met haar kind.

Jeugdformaat wil vaker jonge moeders met hun baby opvangen in pleeggezinnen. Opvang in netwerkpleeggezinnen heeft de voorkeur boven bestandspleeggezinnen. De ervaring bij Jeugdformaat is echter dat ook bestandspleeggezinnen bereid zijn om jonge moeders op te nemen. Momenteel wordt onderzocht of het mogelijk is om pleegouders die jonge moeders met kind opvangen, binnen Jeugdformaat aan te stellen als gezinshuisouders.

Kompaan en de Bocht

Kompaan en De Bocht zijn sinds 2009 gefuseerd. De Bocht biedt specifieke en brede hulp aan vrouwen en kinderen. Kompaan is een instelling voor Jeugdhulpverlening. Zowel De Bocht als Kompaan werken vanuit een gezinsbenadering.

Doelgroep van De Bocht: allochtone meiden en vrouwen, jonge moeders, kinderen in geweldsituaties, risicomeiden, aanpak van huiselijk geweld en complexe gezinsproblematiek. Het aanbod omvat 24-uurs crisisopvang, begeleidingsafdeling (met 24-uurs begeleiding), woonbegeleiding, begeleiding via ambulante hulp, activiteiten via vorming en training en sociale activering. Er is een kinderdagverblijf in huis. De Bocht had in 2008 569 cliënten waarvan 84% uit Noord-Brabant. De plaatsing en financiering van de behandeling verloopt via WMO doeluitkering, Jeugdzorg en AWBZ en de Zorgverzekeringswet.

In 2009 hebben Kompaan en De Bocht plaatsing van moeder en kind in een (pleeg)gezin voor het eerst in de praktijk gebracht. Werving van gezinnen verliep gemakkelijk. Er loopt een pilot waarbij tot nu toe twee jonge moeders in een pleeggezin zijn geplaatst. De ervaringen zijn positief. Voor het vinden van een geschikt gezin was een oproep in het blad voor pleegouders voldoende. De match tussen de jonge moeder en het gezin blijft maatwerk. Gezinsopvang biedt een veilige kleine setting en kan in bepaalde gevallen voorkomen dat de baby van de jonge moeder moet worden gescheiden. Dit is voor de instelling een belangrijke reden om te investeren in het verder ontwikkelen van deze vorm van opvang. Binnenkort verschijnt een methodiek die is ontwikkeld bij en voor jonge moeders met gedragsproblemen (zie ook hoofdstuk 6).

MOgroep Jeugdzorg

De branchevereniging van Zorgaanbieders, bijz en Justitiële jeugdinrichtingen, MOgroep Jeugdzorg, geeft aan niet te beschikken over cijfers van het aantal jonge moeders met een huisvestingsprobleem, er wordt echter wel aangegeven dat er waarschijnlijk een behoefte is aan gezinsopvang voor jonge moeders. MOgroep Jeugdzorg geeft aan dat er wel juridische haken en ogen zitten aan deze vorm van pleegzorg, de verwachting is dat deze juridische problemen minder aanwezig zijn bij gezinshuizen. MOgroep Jeugdzorg geeft ook aan dat het vinden van pleegouders een probleem kan zijn. Momenteel zijn de wervingscampagnes niet gericht op deze doelgroep

Leger des Heils – Pleegzorg

Het Leger des Heils Jeugdzorg & Reclassering biedt een samenhangende keten van zorg aan kinderen, jongeren, ouders en gezinnen die hulp nodig hebben. Pleegzorg is één van die vormen van hulp. Het Leger des Heils biedt niet landelijk pleegzorg aan jonge moeders, omdat pleeggezinnen erg moeilijk zijn te vinden. In Groningen zijn drie gezinnen die moeders en hun kind opvangen. Per opvanggezin zijn meerdere plaatsen voor jonge moeders, oplopend tot tien, beschikbaar. De juriste van het Leger des Heils heeft naar deze vorm van pleegzorg gekeken en geeft aan dat het juridisch erg ingewikkeld in elkaar zit (zie verder hoofdstuk 5).

Gezinshuizen

Er zijn in de praktijk twee modellen voor gezinshuizen ontwikkeld: één waarbij een zorgaanbieder de gezinshuisouder in dienst neemt. Er is dan sprake van een arbeidsovereenkomst tussen de gezinshuisouder en de zorgaanbieder. Het tweede model is ontwikkeld door Gezinshuis.com. In dit model exploiteert de gezinshuisouder als ondernemer een gezinshuis (Programmaministerie voor Jeugd en Gezin, 2009). Gezinshuis.com ziet veel mogelijkheden voor jonge moeders binnen gezinshuizen. De doelen en het perspectief van de plaatsing zijn afhankelijk van de moeder en de indicatie (indicatie residentieel verblijf is noodzakelijk). Momenteel is er een heel beperkt aanbod voor jonge moeders en hun baby binnen de gezinshuizen. Er wordt echter aangegeven dat dit komt omdat de vraag van de kant van indicatiestellers en plaatsers ontbreekt. Zodra er vraag is, kan het aanbod worden gerealiseerd. De gezinshuizen werken vraaggestuurd. Er zou eventueel een mogelijkheid kunnen worden gecreëerd, waar ook jonge vaders opgenomen kunnen worden.

William Schrikker Groep (WSG)

De William Schrikker Groep (WSG) is een landelijk werkende instelling voor jeugdbescherming, jeugdreclassering en pleegzorg. Ze richten zich specifiek op kinderen met een beperking of chronische ziekte, maar ook op kinderen van ouders met een beperking. Wanneer in de thuissituatie ernstige opvoedingsproblemen ontstaan wordt er hulp, advies en ondersteuning geboden. WSG bestaat uit vijf zelfstandig opererende onderdelen: Jeugd- bescherming, Jeugdreclassering, Pleegzorg, Expertisecentrum en Servicecentrum.

De WSG is van mening dat er veel te weinig aanbod is voor jonge moeders met een beperking. Pleegzorg is voor deze meiden ook niet de oplossing gezien hun problematiek. Een oplossing ligt eerder in het uitbreiden van het opvangaanbod. Binnen de afdeling pleegzorg van de WSG worden vooralsnog geen jonge moeders geplaatst. Er zijn überhaupt niet voldoende opvangplekken voor kinderen met een beperking, laat staan voor jonge moeders en hun kind.

MEE Nederland

MEE Nederland is de landelijke vereniging van MEE-organisaties. MEE biedt overal in het land onafhankelijke, laagdrempelige cliëntondersteuning aan alle mensen met een handicap, functiebeperking of chronische ziekte.

Vanuit de MEE organisatie wordt aangegeven dat pleegzorg voor jonge moeders met een verstandelijke beperking waarschijnlijk niet de best passende oplossing is. De verwachting is dat het beter is als deze meiden op een jonge moeder groep worden opgevangen omdat het niet altijd duidelijk is of de moeder het wel aankan. Observatie, ondersteuning en toezicht zijn dan zeer gewenst.

Fiom

De Fiom biedt hulp bij een aantal specifieke levensvragen; op basis van deze gespecialiseerde psychosociale hulpverlening ontwikkelt zij nieuwe methodieken en preventieactiviteiten opdat cliënten zo snel mogelijk (weer) het heft in eigen handen kunnen nemen. De Fiom wisselt haar expertise uit met andere (internationale) organisaties en draagt deze voor een deel ook aan hen over. De levensvragen waarbij de Fiom ondersteuning biedt, hebben te maken met (on)bedoelde zwangerschap, tienerouderschap, zwangerschapsverlies, ongewenste kinderloosheid, afstand doen van een kind, afgestaan/geadopteerd zijn, (inter)nationale zoekacties naar familieleden en in beperkte mate huiselijk en seksueel geweld.

De Fiom geeft aan dat de meeste jonge moeders die contact zoeken een praktische hulpvraag hebben: het gaat vooral om huisvesting en financiën. Vaak zit daar ook nog een psychosociale vraag achter. Gezinsopvang is het meest geschikt voor erg jonge meiden die niet geleerd hebben om zelfstandig te leven en verantwoordelijkheid te dragen. Toch denkt de Fiom dat de meeste meiden niet vrijwillig zullen kiezen voor deze vorm van opvang vanwege de (vermeend) beperkte mogelijkheden tot zelfstandigheid.

VBOK: plaatsing in gastgezinnen

De VBOK, een particuliere organisatie voor voorlichting en hulpverlening bij onbedoelde en/of ongewenste zwangerschap en na zwangerschapsverlies, bemiddelt tussen jonge moeders met een opvangvraag en gezinnen die (tijdelijk) onderdak willen bieden aan moeders met hun baby. De VBOK is de enige organisatie die opvang van moeders in gastgezinnen aanbiedt. Deze vorm van opvang bestaat sinds de jaren 80 van de vorige eeuw. De organisatie beschikt over 19 gastgezinnen (peildatum februari 2010). Sinds 2006 registreert de VBOK gastgezinplaatsingen: jaarlijks worden 1 tot 6 (jonge) moeders in een gastgezin gehuisvest. Gastgezinnen zijn gewone gezinnen die op vrijwillige basis opvang bieden aan jonge moeders en hun kind, binnen de context van het eigen gezin. Gastgezinnen worden voor- en tijdens de periode begeleid door een maatschappelijk werker. Gastgezinnen bevinden zich voornamelijk in de buitengebieden; in de Randstad wordt minder gebruik gemaakt van gastgezinnen. De problematiek van jonge moeders in de sterk verstedelijkte regio's is veelal te complex voor een plaatsing in een gastgezin.

Jonge moeder organisaties

In de inventarisatie van het aanbod op het gebied van gezinsopvang voor jonge moeders, hebben wij ook contact gezocht met organisaties die een specifiek aanbod hebben voor jonge moeders in het lokale preventieve veld. Deze organisaties bieden zelf niet altijd (gezins)opvang, maar organiseren ambulante ondersteuning van jonge moeders. Organisaties in Rotterdam, Haaglanden, Eindhoven en Zwolle zijn benaderd.

Jongeren Informatie Punt

Het Jongeren Informatie Punt (JIP) is een informatiewinkel voor alle jongeren tussen de 12 en 25 jaar. Het JIP Den Haag realiseert samen met Stichting MOOI een loket voor jonge moeders, waar zwangere meisjes en jonge moeders uit Den Haag en directe omgeving terecht kunnen voor informatie, advies en hulp. In

2008 hebben 208 zwangere meisjes en jonge moeders gebruik gemaakt van dit loket. De vragen gaan vooral over huisvesting, financiën, relatie met ouders of vriend, psychosociale problemen. Soms wordt doorverwezen naar hulp of opvang. De JIP's Delft en Zoetermeer hebben een speciaal spreekuur voor zwangere meisjes en jonge moeders. Zij kunnen er terecht voor informatie en advies, en worden zo nodig doorverwezen naar andere instellingen. Deze spreekuren worden goed bezocht.

Vanuit de JIP's wordt aangegeven dat jonge moeders veel uitdagingen op hun pad krijgen. Huisvesting vormt vaak een probleem. Gezinsopvang kan een geschikte oplossing zijn, maar dat is heel erg afhankelijk van de problematiek van de jonge moeder. De jonge moeder moet de bemoeienis van de opvangouders aan kunnen en er voor open staan. Waarschijnlijk is het voor minderjarige jonge moeders met weinig problemen een goede optie.

JEM en Kids

JEM en Kids biedt ambulante activerende begeleiding van jonge moeders in Eindhoven. Professionals verbonden aan JEM en Kids zijn positief over het creëren of uitbreiden van mogelijkheden van gezinsopvang voor jonge moeders. Gezinsopvang kan bijvoorbeeld een tussenoplossing zijn voor jonge moeders die in een instelling hebben gewoond en nog niet geheel zelfstandig kunnen wonen. Voor jonge moeders die weinig goede voorbeelden hebben gehad en in een onveilige situatie zijn opgegroeid, kan gezinsopvang een goed alternatief zijn. Jonge moeders zouden bij voorkeur in hun eigen netwerk of tenminste in hun eigen omgeving in een opvanggezin geplaatst moeten worden.

Stichting Arosa

Stichting Arosa in Rotterdam biedt ambulante begeleiding en residentiële opvang aan jonge moeders. In de residentiële opvang wonen vooral meerderjarige allochtone jonge moeders. Voor deze doelgroep lijkt gezinsopvang niet direct het meest aangewezen alternatief. Deze jonge moeders hebben veel problemen, kunnen slecht afspraken maken en nakomen en zijn moeilijk te motiveren. De doelgroep van de ambulante begeleiding is zelfstandiger, heeft minder problemen en heeft een goed eigen netwerk. Gezinsopvang zou voor behoorlijk zelfstandige jonge moeders een passend aanbod kunnen zijn. Daarbij wordt opgemerkt dat opvang in een zelfstandig bijgebouw bij de woning van het opvanggezin waarschijnlijk de voorkeur heeft van de jonge moeders.

Vrouwenopvang Overijssel

Vrouwenopvang Overijssel biedt woonbegeleiding aan jonge moeders die zelfstandig wonen. Vrouwenopvang Overijssel geeft aan dat er een tekort is aan specifieke opvang voor jonge moeders. De behoefte hieraan is groot. Een aantal jaren geleden is geprobeerd vorm te geven aan gezinsopvang voor jonge moeders in de vorm van pleegzorg. De opvang binnen een gezin wordt positief beoordeeld. Momenteel worden er geen jonge moeders meer geplaatst in pleeggezinnen vanwege het feit dat de constructie juridisch niet sluitend is.

Donna Jonge Moeder Centrum

Donna in Hengelo is een centrum voor jonge moeders en zwangere meiden tussen de 14 en 25 jaar. Donna biedt groepsactiviteiten voor jonge moeders, informatie, een luisterend oor, persoonlijke begeleiding en hulp bij het zoeken naar een opleiding of werk en kinderopvang. Jonge Moeder Centrum Donna signaleert een tekort aan specifieke opvang voor jonge moeders. Gezinsopvang zou in het bijzonder geschikt kunnen zijn voor minderjarige jonge moeders.

Stichting Timon

Timon is een stichting voor hulpverlening en begeleiding aan jongeren en jongvolwassenen. Timon heeft onder andere een appartementencomplex waar (aanstaande) moeders met hun kind opvang en begeleiding krijgen. Met persoonlijke en groepsbegeleiding kunnen jonge moeders werken aan een nieuwe toekomst en

een zelfstandig leven. Timon biedt bovendien woongroepen voor jonge (aanstaande) moeders die willen leren om met hun kind zelfstandig een leven op te bouwen.

Stichting Timon geeft aan dat gezinsopvang een passend aanbod kan zijn voor erg jonge moeders van 16 jaar of jonger. Zij moeten dan wel in staat zijn tot samenleven in gezinsverband. Dat is bij de doelgroep jonge moeders niet vanzelfsprekend. Gezinsopvang bieden aan jonge moeders stelt eisen aan opvanggezinnen. De gezinnen moeten in staat zijn tot warme zakelijkheid: ze moeten afstand kunnen bewaren en tegelijk een oogje in het zeil houden. Stichting Timon heeft geen ervaring met het plaatsen van jonge moeders in diverse vormen van gezinsopvang.

Inhoudelijke randvoorwaarden die deze professionals naar voren hebben gebracht, zijn verwerkt in dit rapport.

Aanbod voor jonge moeders binnen de Vrouwenopvang

In juli 2009 heeft de federatie Opvang de mogelijkheden voor opvang van jonge moeders in beeld gebracht. De voornaamste vormen van opvang uit deze inventarisatie zijn:

Crisisopvang

Volgens de opgaven van de instellingen voor vrouwenopvang en maatschappelijke opvang zijn in Nederland vijf plaatsen voor crisisopvang van jonge moeders beschikbaar. Het gaat hier om crisisopvang die specifiek geschikt is voor deze doelgroep. Meestal worden aanstaande jonge moeders die in crisis verkeren opgenomen in algemene voorzieningen voor crisisopvang. Sommige respondenten geven aan dat dit eigenlijk geen geschikte omgeving is voor zwangere meisjes of jonge moeders.

24-uurs woonvoorzieningen

Volgens de opgaven van de instellingen voor vrouwenopvang en maatschappelijke opvang zijn in Nederland 102 plaatsen voor 24-uurswoonvoorzieningen voor jonge moeders beschikbaar. Bij de opgaven heeft een drietal instellingen aangegeven, dat hun capaciteit al naar gelang van de zorgbehoefte van de cliënte en haar kind wordt ingezet als 24-uurs woonvoorziening of als Begeleid Wonen voorziening.

Begeleid Wonen

Volgens de opgaven van de instellingen voor vrouwenopvang en maatschappelijke opvang zijn in Nederland zeventig plaatsen voor Begeleid Wonen van jonge moeders beschikbaar.

Beschermd Wonen

Volgens de opgaven van de instellingen voor vrouwenopvang en maatschappelijke opvang zijn in Nederland nul plaatsen voor Beschermd Wonen van jonge moeders beschikbaar.

Er zijn volgens overzicht van de RIBW Alliantie tenminste vier RIBW instellingen waar moeders met kinderen kunnen worden opgenomen, maar dat hoeft niet specifiek jonge moeders te betreffen.

Spreiding van het aanbod

In dertien van de 43 centrumgemeenten is een voorziening voor opvang van en begeleid wonen voor jonge moeders aanwezig. In negen van de twaalf provincies zijn één of meer voorzieningen gevestigd, in drie provincies niet.

Opmerkingen bij capaciteit

Een aantal respondenten geeft aan dat men werkt met wachtlijsten dan wel veelvuldig aanmeldingen moet afwijzen. Aanstaande jonge moeders worden bij diverse instellingen vanuit het gehele land aangemeld.

2.2 Ervaringen van pleeggezinnen, gastgezinnen en gezinshuishouders

In het tweede deel van dit hoofdstuk beschrijven wij de ervaringen van gezinnen die opvang hebben geboden aan jonge moeders met hun baby.

De mening over en ervaringen met de opvang van jonge moeders met hun baby van gast- en pleeggezinnen en gezinshuizen worden nadrukkelijk meegenomen in dit onderzoek. De reden hiervoor is dat deze gezinnen die ervaring hebben met de opvang van jonge moeders met hun baby kunnen verwoorden hoe deze opvang in de praktijk verloopt. Wat is hun mening over en ervaring met gezinszorg voor jonge moeders met hun baby? Deze vraag is voorgelegd aan vier gastgezinnen, drie gezinshuisouders en vier pleeggezinnen.

De mening van de opvangouders over gezinsopvang voor jonge moeders met een baby is positief. Per werksort beschrijven wij hier de mening en de ervaringen.

Gezinshuizen

Van de drie gezinshuisouders had slechts één ervaring met de opvang van jonge moeders met hun baby. In dit gezinshuis was drie keer een jonge moeder geplaatst. Het betrof netwerkplaatsingen: de jonge moeder was al bekend bij dit gezinshuis. De ervaringen van dit gezinshuis zijn zeer positief. De betrokken voogdijinstelling heeft het verzoek geuit om de opvangmogelijkheid voor jonge moeders met hun baby te communiceren met bijz, zodat er vaker moeders geplaatst kunnen worden. Het gezinshuis maakt plannen om op hun terrein aparte huisvesting te realiseren waar drie of vier jonge moeders met hun baby's kunnen wonen. De jonge moeders hebben dan een redelijke mate van zelfstandigheid, maar kunnen indien nodig 24 uur per dag terugvallen op de gezinshuisouders. In deze woonvorm zou het gezinshuis zowel moeders jonger dan 18 als meerderjarige moeders willen plaatsten, ofwel via een jeugdzorgindicatie ofwel via een CIJ-indicatie. Voorwaarde voor dit gezinshuis om de plannen uit te gaan voeren en een structureel aanbod voor jonge moeders met hun baby's te bieden is dat er een overkoepelende organisatie voor deze vorm van opvang komt.

De overige twee gezinshuizen staan positief tegenover de opvang van jonge moeders met hun baby's in hun gezinshuis. Zij hebben echter geen ervaring met deze vorm van opvang, omdat tot op heden nooit het verzoek is gedaan om een jonge moeder op te nemen in het gezinshuis. Een van deze gezinshuisouders noemt ook als randvoorwaarde dat er een landelijk werkende organisatie zou moeten zijn, die overzicht heeft van het landelijke aanbod op het gebied van gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby's. De ervaring is dat jeugdzorgorganisaties slechts op de hoogte zijn van aanbod in hun eigen provincie en niet verder zoeken naar een geschikte plaats voor jongeren. Dit hangt samen met de manier waarop Jeugdzorg gefinancierd wordt (zie hoofdstuk 1).

Pleeggezinnen

De pleeggezinnen hebben allen ervaring met de opvang van zwangere meiden en jonge moeders met hun baby's. Eén van de pleeggezinnen heeft twee keer crisisopvang geboden aan een jonge moeder met baby. Met deze vorm van opvang heeft het pleeggezin geen goede ervaring. Omdat het crisisplaatsingen betrof, was er geen tijd om goed kennis te maken en de plaatsing goed voor te bereiden. Deze pleegouder is van mening dat niet tot plaatsing zou zijn overgegaan, als er meer informatie over de betreffende moeders was geweest. Gezinsopvang van jonge moeders is volgens de pleegouder niet geschikt in crisissituaties. Gezinsopvang moet goed voorbereid worden met de jonge moeder en de pleegouders. Als aan deze voorwaarde is voldaan, is gezinsopvang geschikt voor jonge moeders met hun baby.

De overige pleegouders zijn erg enthousiast over deze vorm van opvang. Pleegouders die jonge moeders met hun baby opvangen zijn vaak al sinds vele jaren actief als pleegouders. Omdat hun ervaring is dat

jonge moeders niet altijd in aanmerking komen voor pleegzorgindicatie, zoeken zij naar aanvullende indicaties en financieringsstromen om opvang te kunnen bieden aan deze doelgroep. Jonge moeders komen zodoende op verschillende manieren in de pleeggezinnen terecht. De jonge moeders kunnen zelf in pleegzorg zijn bij het pleeggezin. Voor meerderjarige moeders is pleegzorg mogelijk als tijdig verlengde jeugdzorg wordt aangevraagd. Als jonge moeders meerderjarig zijn of tegen de 18 lopen en geen Jeugdzorgindicatie hebben, is pleegzorg voor de moeder meestal niet meer mogelijk. Plaatsing vindt plaats op vrijwillige basis (gefinancierd door de uitkering die de moeder ontvangt of via een PGB), door MEE of GGZ-instelling (AWBZ-gefinancierd).

De doelstelling van plaatsing richt zich op het bereiken van een zo groot mogelijke mate van zelfstandigheid in de verzorging en opvoeding van de baby en het stimuleren van de hechting tussen moeder en kind. Als er sprake is van pleegzorg dan is er een externe organisatie betrokken die een deel van de begeleiding van de jonge moeder en het pleeggezin op zich kan nemen. Sterk geprofessionaliseerde pleeggezinnen geven echter aan het leeuwendeel van de begeleiding van jonge moeder en kind zelf ter hand te nemen. In andere gevallen is er geen externe instantie betrokken en geeft het pleeggezin zelfstandig vorm aan de begeleiding.

Gastgezinnen

Via een particuliere organisatie worden zwangere jonge vrouwen en moeders met hun kind(eren) vrijwillig in gastgezinnen geplaatst. Het betreft veelal meerderjarige moeders. Vier van deze gastgezinnen zijn bevestigd. Alle vier de gastgezinnen hebben jonge moeders met hun baby's/ kinderen opgevangen. Het aantal opgevangen jonge moeders varieert van 1 tot 4. Hoewel het niet altijd gemakkelijk was, hebben alle gastgezinnen positieve herinneringen aan de opvang van jonge moeders met hun baby's. Er is veel variatie in de doelstelling van de plaatsing, de leeftijd van de geplaatste moeder, de problematiek en achtergrond van de moeder en de duur van de plaatsing. Doel van de plaatsing varieert van het bieden van een rustige omgeving waar de moeder kan herstellen na een zware bevalling tot het bieden van een veilig adres in verband met eerwraak. Soms bleef de moeder een paar weken en soms een jaar.

De gastouders stellen zich veelal op als grootouders voor de baby. Ze bieden de jonge moeder en haar kind een plaats in hun gezin en laten haar tegelijkertijd redelijk vrij in de manier waarop ze haar dagen doorbrengt en omgaat met haar kind. Vaak is er een zelfstandige woonruimte beschikbaar voor de jonge moeder en haar kind. De gastouders 'houden een oogje in het zeil.' Zorgt de moeder goed voor zichzelf en haar kind? Heeft ze voldoende structuur? Vervult ze haar huishoudelijke taken? Als de gastouders problemen signaleren op deze gebieden, dan schakelen zij de plaatsende organisatie in. De maatschappelijk werker van deze organisatie bespreekt de knelpunten met de jonge moeder en het gezin met als doel gezamenlijk tot een oplossing te komen. Een gastouder verwoordt het als volgt: 'Wij zijn geen hulpverleners. Als gastouder moet je goed weten tot welk punt je kunt gaan.' Ook is uitgesproken dat gezinnen waar de gastmoeder te veel wil moederen over de baby geen geschikte opvangplaats zijn voor jonge moeders met een baby. Het doel is dat de jonge moeder na het verblijf bij het gastgezin zelfstandig verder kan met haar kind. Er is geen juridische basis voor het plaatsen van jonge moeders met hun baby in een gastgezin: de plaatsing is van beide kanten geheel vrijwillig.

2.3 Samenvatting en conclusies

Om zicht te krijgen op het aanbod op het gebied van gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby's zijn professionals verbonden aan diverse Bureaus Jeugdzorg, zorgaanbieders, pleegzorginstellingen en organisaties voor jonge moeders in Nederland telefonisch geïnterviewd. Uit deze interviews blijkt dat de vraag naar en het aanbod van het plaatsen van jonge moeders binnen gezinsopvang verschilt per organisatie. Niet alle benaderde organisaties hebben ervaring met het plaatsen van jonge moeders in gezinsopvang. Er is geen overzicht van de vraag naar gezinsopvang. Evenmin is er overzicht van het aanbod.

De organisaties die beschikken over ervaring met gezinsopvang van jonge moeders en hun kind, beoordelen deze vorm van zorg en opvang overwegend positief. Zij geven aan het huidige aanbod op het gebied van gezinsopvang voor jonge moeders te willen uitbreiden. Deze organisaties ervaren niet of nauwelijks moeilijkheden in de werving van opvanggezinnen. Bureau jeugdzorg, de instantie die de taak heeft om te bezien welke zorg het beste bij de problematiek van de jonge moeder en haar baby, verwijst niet in alle provincies naar gezinsopvang.

Negatieve ervaringen met en kanttekeningen bij gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby zijn er ook. Negatieve ervaringen zijn opgedaan met crisisplaatsing van jonge moeders in gezinsopvang. Professionals geven aan dat gezinsopvang niet voor alle jonge moeders een geschikt aanbod is. Gezinsopvang vereist maatwerk in de matching tussen de (aanstaande) jonge moeder en het opvanggezin.

Pleeg- en gastgezinnen en gezinshuizen die jonge moeders met hun baby hebben opgevangen, zijn positief over de mogelijkheden die deze vorm van opvang biedt. Zowel professionals als opvanggezinnen met ervaring in de gezinsopvang van jonge moeders, benadrukken het belang van uitbreiding van de capaciteit van deze vorm van opvang. Uitbreiding van indicatiegronden voor gezinsopvang is hiervoor een belangrijke voorwaarde. Oprichting van een overkoepelende organisatie voor gezinsopvang van jonge moeders en hun kind, waar aanbod, vraag, kennis en verantwoordelijkheden gebundeld zijn, kan de uitvoering in de praktijk bespoedigen.

Casus

In het voorgaande hoofdstuk is beschreven hoe plaatsende en begeleidende instellingen en opvanggezinnen oordelen over gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby. In onderstaande casus schetsen wij hoe een dergelijke plaatsing in de praktijk tot stand kan komen. De casus is geanonimiseerd.

In ons onderzoek hebben wij L. en de instellingen en organisaties die betrokken zijn bij haar opvang en begeleiding gesproken. Wij geven hier weer hoe L. zelf en de hulpverleners en opvanggezinnen die zich met haar bezigouden, tegen haar situatie aankijken.

Situatie:

L., 17 jaar OTS

Baby, 14 dagen oud. Niet in het gezag voorzien

Geplaatst via bjj door pleegzorg bij pleeggezin

Bjj

De situatie van deze jonge moeder was bijzonder. Er moest snel worden gehandeld. Met behulp van externe zorgaanbieder is het meisje in een gezin geplaatst. Aangezien er sprake was van een pleegzorgindicatie, is een pleegzorginstelling betrokken als tussenpersoon. Deze constructie tussen bjj, pleegzorginstelling en externe zorgaanbieder was zeer uitzonderlijk. De externe zorgaanbieder heeft veel kennis van en ervaring met jonge moeders. Betrokkenheid van deze derde partij heeft daarom meerwaarde.

Pleegzorginstelling

De situatie van de jonge moeder en het kind waren dusdanig dat er gehandeld moest worden. De pleegzorginstelling was betrokken vanwege de financiering. De pleegzorginstelling was verantwoordelijk voor het pleeggezin en dus ook de zorg voor de moeder en de baby. De begeleiding van het gezin en de moeder werden uitgevoerd door een externe zorgaanbieder. In dit geval was de nood zo hoog, dat de pleegzorginstelling heeft ingestemd met deze constructie. De pleegzorginstelling vond het niet ideaal om verantwoordelijk te zijn voor een situatie, waarin zij niet zelf een uitvoerende rol hebben.

Externe zorgaanbieder

De jonge moeder kon kiezen of ze in een gezin geplaatst wilde worden, of dat ze naar een instelling zou gaan. Ze heeft bewust gekozen voor opvang in een gezin. In dit geval kan opvang in een gezin iets extra's bieden boven institutionele opvang. De jonge moeder kan in dit gezin pedagogische begeleiding krijgen en ervaring opdoen in een goed functionerend gezin.

L.

L. woont bij een pleeggezin op het terrein in een appartementje. L. is geplaatst via pleegzorg. Ze staat onder toezicht. Haar baby is met haar meegeplaatst, ook via pleegzorg. Vanwege de omstandigheden mag L. geen contact hebben met de vader van haar kind. L. is tevreden over de begeleiding van het pleeggezin. Ze kan er met al haar vragen terecht. Veel vragen heeft ze echter niet, ze redt zich prima met haar baby. De pleegouders zijn begaan met haar en haar baby.

Opvanggezin

De moeder is door pleegzorg geplaatst, zij staat onder toezicht. Over haar kind is nog niet in het gezag voorzien. Tijdens het verblijf is er contact met de plaatsende externe zorgaanbieder, bjj en pleegzorg. De

mate van begeleiding is volgens dit gezin voldoende. Het opvanggezin is erg enthousiast over de mogelijkheden die deze manier van opvang van jonge moeders met hun baby biedt.

Beoogd opvanggezin

De externe zorgaanbieder heeft meerdere opvanggezinnen benaderd voor de plaatsing van L. Een beoogd opvanggezin heeft op basis van de casusbeschrijving aangegeven niet beschikbaar te zijn voor de opvang van L. Dit opvanggezin was van mening dat L. onvoldoende gemotiveerd was om zich in te zetten voor de doelen die bij haar had opgelegd. Het beoogde opvanggezin is zeer enthousiast over opvang van jonge moeders met een baby, maar zij stellen wel als voorwaarde aan de jonge moeder dat zij gemotiveerd is. Omdat L onvoldoende gemotiveerd leek, heeft het gezin besloten niet in te gaan op het verzoek om plaatsing.

Hoofdstuk 3 De mening van jonge moeders over gezinsopvang

In dit hoofdstuk staan de jonge moeders centraal. Wij verkennen in de recente literatuur de wensen van jonge moeders ten aanzien van hulp en begeleiding. Vervolgens doen wij verslag van het behoeftenonderzoek dat wij onder 29 jonge moeders hebben uitgevoerd.

3.1 Recent onderzoek naar wensen van jonge moeders ten aanzien van hulpverlening

In Nederland is niet veel onderzoek bekend naar de wensen van jonge moeders ten aanzien van hulpverlening en begeleiding. In deze paragraaf vatten wij de beschikbare literatuur samen.

In 2002 heeft Léon van Lier onderzoek gedaan naar de ervaringen en wensen van jonge moeders in de regio Haaglanden met betrekking tot huisvesting, zorg, ondersteuning en informatievoorziening. In totaal zijn in dit onderzoek 33 moeders uit Den Haag, Delft en Zoetermeer geraadpleegd. De gemiddelde leeftijd waarop de jonge moeders die in dit onderzoek geraadpleegd zijn, hun eerste kind kregen lag op 18,6 jaar. Van deze moeders had tweederde een niet-Nederlandse achtergrond. De meeste moeders waren alleenstaand en ontvingen een uitkering (Van Lier, 2002).

Met betrekking tot huisvesting geven de geraadpleegde jonge moeders aan dat zij vooral zelfstandig willen wonen en geen behoefte hebben aan een specifieke woonvorm voor jonge moeders. Het niet kunnen vinden van geschikte woonruimte baart de jonge moeders grote zorgen en is voor hen een zeer belangrijk, zo niet het belangrijkste probleem. Zij vinden dat het toewijzingsbeleid van woningbouwverenigingen verbeterd zou moeten worden en dat er meer rekening gehouden moet worden met de situatie van jonge moeders. Jonge moeders vinden het delen van voorzieningen (keuken, toilet en badkamer) niet prettig. Voordelen van wonen in een jonge moeder voorziening zijn dat je ervaringen met elkaar kunt delen en op elkaars kinderen kunt passen.

Op het gebied van zorg en ondersteuning geven de Haagse jonge moeders aan dat zij niet willen dat een 'buitenstaander' zich met de opvoeding van hun kind(eren) bemoeit. Zij zoeken liever advies en ondersteuning in hun eigen sociale netwerk. De geraadpleegde jonge moeders hebben wel behoefte aan een centrale voorziening voor praktische ondersteuning en informatie.

Wat betreft informatievoorziening hebben jonge moeders vooral behoefte aan praktische informatie over (en ondersteuning bij) 'regelingen' en over de concrete verzorging van hun kind. Van Lier citeert een jonge moeder die zegt: 'Je krijgt wel een Blijje Doos met allerlei reclameringen, maar een aparte doos met informatie wordt niet bezorgd.'

Op basis van dit onderzoek, concludeert Van Lier dat de grootste knelpunten waar jonge moeders zelf aangeven tegenaan te lopen voornamelijk praktisch en materieel van aard zijn. Het gaat om het vinden van huisvesting, kinderopvang en het regelen van een inkomen.

In 2009 publiceerde Wolf e.a. hun onderzoek naar meiden en moeders in de residentiële opvang. In het kader van dit onderzoek zijn 81 meiden en 57 moeders geïnterviewd. De geïnterviewde meiden en moeders zijn gemiddeld 20 jaar en 90% van de geïnterviewden heeft de Nederlandse nationaliteit. Veel geïnterviewden (86%) geven aan last te hebben van lichamelijke klachten en 58% heeft last van symptomen die wijzen op de aanwezigheid van depressie.

In dit onderzoek is de meiden en moeders gevraagd om de volgende zin af te maken: 'Belangrijk aan mijn begeleiding is, dat ...' De volgende antwoorden zijn het meest genoemd:

- er naar mij geluisterd wordt;
- ik serieus genomen word;
- dat begeleiders voor mij klaarstaan / er altijd zijn;
- ik hulp krijg bij mijn financiën / schulden;
- dat begeleiders mij goed ondersteunen.

De geïnterviewde moeders en meiden is gevraagd naar hun wensen ten aanzien van opvang en hulpverlening. De moeders en meiden wensen vooral hulp bij:

- huisvesting (81%)
- financiën (73%)
- psychische gezondheid (49%)
- gebit (42%)
- lichamelijke gezondheid (37%)

In dit onderzoek is ook gevraagd naar de mate waarin de meiden en moeders ook daadwerkelijk hulp ontvangen op het gebied van deze onderwerpen. Onvervulde zorgbehoeften zijn er vooral op het gebied van huisvesting, gebitsverzorging, lichamelijke gezondheid en psychische gezondheid.

De meiden en moeders is gevraagd naar wat zij belangrijk vinden als ze aan hun eigen toekomst denken. Op de vraag 'Belangrijk voor mijn toekomst is dat: ...' antwoordden de meeste meiden en moeders als volgt:

- ik mijn schulden heb afgelost / een stabiele financiële situatie heb;
- ik een partner heb en/of een gezin kan opbouwen;
- dat mijn kind gelukkig is/ dat ik een goede moeder ben;
- dat ik een leuke baan heb;
- dat ik (zelfstandige) woonruimte heb;
- dat ik een opleiding kan volgen/ afronden.

Eind 2009 verschijnt de interviewbundel 'Niet gepland, toch gewenst' over de ambities van jonge moeders en de uitdagingen van hulpverleners (Louwerse, 2009). Voor deze bundel zijn 20 jonge moeders geïnterviewd. De moeders geven aan dat ze het liefst zelfstandig vorm willen geven aan hun moederschap en dat ze hun eigen weg willen vinden. Veel van hen hebben steun gehad aan speciale projecten voor jonge moeders, maar er zijn ook moeders met minder positieve ervaringen. Zij vinden deze projecten te probleemgericht, te veel gefocust op onbewuste en ongewenste zwangerschap en op alleenstaande jonge moeders. Sommige moeders vinden dat er te weinig aandacht is voor de beleving van de zwangerschap. Een ander kritiekpunt is het gebrek aan nazorg.

Samenvatting literatuur

Wensen en hulpvragen van jonge moeders concentreren zich rond praktische thema's: huisvesting, financiën, inkomen. Dit beeld wordt nog eens bevestigd door Berlo e.a. (2005) en Baart e.a. (2007). In laatstgenoemde publicatie wordt dit beeld op treffende wijze bevestigd: 'De hulpvragen die jonge moeders formuleren zijn vaak concreet en zichtbaar. De achterliggende behoeften en verlangens zijn niet gemakkelijk waar te nemen.' (p. 212).

3.2 Behoeftenonderzoek gezinsopvang onder jonge moeders

Voordat een nieuw hulp- en opvangaanbod in het leven wordt geroepen, is het van essentieel belang om te onderzoeken of de doelgroep daadwerkelijk behoefte heeft aan een dergelijk aanbod. Daarom hebben wij 29 moeders die op jonge leeftijd hun eerste kind kregen geïnterviewd: 17 moeders zijn individueel geïnterviewd, 7 moeder hebben meegedaan aan een groepsinterview en 5 moeders hebben een schriftelijke vragenlijst ingevuld.

Individuele interviews

De achtergrond van deze moeders was heel divers. Een overzicht van de moeders die wij individueel hebben gesproken is uitgewerkt in onderstaande tabel.

Tabel 2: Geïnterviewde moeders.

Naam moeder	Leeftijd moeder	Leeftijd kind	Hulpverleningservaring	Vader in beeld
M.	18 jaar	Bijna 2 jaar	Vrijwillige OTS Opgenomen in tienermoederopvang Meerderjarig verklaard Nu: zelfstandig met partner en kind	ja
F.	26 jaar	Bijna 5 jaar	Pleeggezin als kind Opgenomen in twee verschillende tienermoederopvanghuizen Nu: zelfstandig met nieuwe partner en kind	nee
G.	23 jaar	5 jaar	4 maanden tienermoederopvang Nu: zelfstandig met nieuwe partner en kind	nee
T.	18 jaar	9 weken	Instellingsverleden Kamertrainingscentrum Kind heeft een voorlopige ondertoezichtstelling en een machtiging tot uithuisplaatsing. Moeder woont in bij pleeggezin van kind. Nu: pleeggezin met kind	nee
L.	17 jaar	2 weken	OTS moeder Moeder en kind door pleegzorg in hetzelfde pleeggezin geplaatst Nu: pleeggezin met kind	problematisch
N.	16 jaar	8 maanden	Tienermoederopvang op advies van bjj Nu: tienermoederopvang	nee
B.	20 jaar	17 maanden	Geen Nu: zelfstandig met echtgenoot en kind	Ja
U.	17 jaar	8 weken	OTS moeder en kind Opname in tienermoederopvang op advies van bjj Nu: tienermoederopvang met kind	Ja
H.	20 jaar	Bijna 3 jaar	Twee keer kamertrainingscentrum Gastgezin Nu: zelfstandig met echtgenoot en kind	ja
O.	20 jaar	Bijna 2 jaar	Crisisopname psychiatrie Riagg Tienermoedergroep (gespreksgroep) Nu: zelfstandig met nieuwe partner en kind	nee
P.	24 jaar	7 jaar	Twee keer crisisopvang	nee

			Tienermoederopvang Crisisopvang psychiatrie Ambulante psychiatrische zorg Kind is blijvend uit huis geplaatst en woont in (netwerk)pleeggezin Nu: zelfstandig met nieuwe partner	
Q.	23 jaar	1,5 jaar	Zwervend bestaan Tienermoederopvang Nu: zelfstandig met kind en ambulante begeleiding door coach	nee
E.	24 jaar	2,5 jaar	Tienermoederopvang Nu: zelfstandig met kind	nee
D.	18 jaar	7 maanden	Zwervend bestaan Drugsverleden Nu: Tienermoederopvang met kind	ja
R.	18 jaar	10 maanden	Begeleiding vanuit bjj Opname tienermoederhuis onder dwang bjj Nu: tienermoederhuis met kind	nee
V.	21 jaar	4 maanden	Geen jeugdzorgverleden Nu: vrijwillig verblijf in tienermoederopvang	nee
H.	23 jaar	Bijna 5 jaar	Ambulante begeleiding tienermoederproject Verblijf in gastgezin Huisvesting in jongerenproject via FIOM Nu: zelfstandig met zoon en woonbegeleiding	omgangsregeling

Ervaringen met opvang, begeleiding en hulpverlening

De ervaringen van de jonge moeders ten aanzien van opvang en begeleiding lopen zeer uiteen. Een jonge moeder heeft nooit een beroep gedaan op hulpverlening en begeleiding. Zij woonde samen met haar vriend toen zij op haar 18de bewust zwanger werd.⁴ De andere moeders hebben allemaal te maken gehad met hulpverleningsinstellingen, ofwel vrijwillig (7) ofwel gedwongen of met drang (8). Een aantal moeders (8) heeft te maken (gehad) met bjj in verband met hun kinderen.

De moeders benoemen de volgende aspecten van de hulpverlening en begeleiding waarmee zij te maken hebben gehad als positief:

- moeders kunnen van elkaar leren in groepsopvang en praatgroepen van jonge moeders
- in de opvang leer je structuur, met geld omgaan, babyverzorging en huishoudvaardigheden
- tienermoederopvang biedt gezelligheid
- dat er iemand is aan wie je vragen kan stellen
- je leert om zelfstandig te worden
- professionele aandacht
- veiligheid
- er worden dingen voor je geregeld (huisvesting, uitkering, nazorg, etc.)
- controle of je het wel goed doet

⁴ Omdat zij geen hulp- of begeleidingsvraag heeft (gehad), behoort deze jonge moeder niet tot de doelgroep van gezinsopvang. Omdat zij inzicht heeft in de factoren die belangrijk zijn in de begeleiding van jonge moeders, nemen we haar verhaal wel mee in dit onderzoek.

De moeders benoemen de volgende aspecten van de hulpverlening en begeleiding waar zij mee te maken hebben gehad als negatief:

- groepsopvang heeft ook nadelen: negatieve groepsdynamiek, weinig privacy, rekening moeten houden met anderen, het is druk, weinig flexibiliteit en maatwerk
- psychosociale bemoeienis wordt niet gewenst
- Bjj wordt als bedreigend ervaren: die pakken je kind af. Moeders geven aan dat deze angst tot gevolg kan hebben dat jonge moeders niet meer om hulp durven vragen
- De jonge vader (of de huidige partner van de jonge moeder) heeft meestal geen plaats in het begeleidingstraject
- Sommige moeders voelen zich niet erkend in de vaardigheden en kwaliteiten die ze al hebben ontwikkeld
- Verveling, weinig activiteiten
- Moeders die wel om hulp vroegen kregen te maken met wachtlijsten en de hulpvraag werd niet serieus genomen
- Gebrek aan deskundigheid hulpverleners: je moet toch alles zelf doen
- Geloofsovertuiging bepaalde instellingen
- Veel negatieve verhalen over bjj
- Hulpverlening en begeleiding sluit niet aan op de hulpvraag
- Locatie van opvangplek (instelling of gezin) belemmert participatie en ontwikkeling (school, stage, contact eigen netwerk, etc.)
- Nazorg ontbreekt
- Continuïteit ontbreekt
- Geen geschikte opvangvoorziening voor jonge moeders die geen persoonlijke problemen hebben, maar wel behoefte aan huisvesting en praktische begeleiding
- Onvoldoende ruimte voor culturele diversiteit.
- Dagstructuur binnen 24-uurs opvang is benauwend
- Negatieve en probleemgerichte benadering van moeders; te weinig aandacht voor wat wel goed gaat.

Mening over gezinsopvang

De jonge moeders hebben hun mening over gezinsopvang voor moeder en kind gegeven. Hierbij hebben we niet expliciet gevraagd naar hun mening over opvang in een pleeggezin of in een gezinshuis, of over opvang in het huis van opvanggezin of opvang in een woonruimte op het terrein van de woning van het opvanggezin. We hebben de jonge moeders de vraag voorgelegd of gezinsopvang (destijds) voor hen een goed alternatief is of zou zijn geweest. Vier van de 17 jonge moeders hebben in een pleeg- of gastgezin verbleven of verbeven daar ten tijde van het interview nog steeds.

Negatief

Drie jonge moeders zijn ronduit negatief over de mogelijkheid om opgevangen te worden in een gezin. Een van hen kon niet goed uitleggen waarom zij gezinsopvang geen goed alternatief vond, behalve dat 'een pleeggezin veel te rustig is'. De ander geeft aan dat in een gezinssetting anderen zich vast te veel gaan bemoeien met de opvoeding van jouw kind. De derde jonge moeder zegt: 'Ik wil ook niet bij mijn eigen moeder wonen.' Bovendien ontbreekt het binnen gezinsopvang aan de professionele aandacht en controle die volgens haar noodzakelijk is.

Niet voor mij, maar misschien voor iemand anders

Vijf jonge moeders geven aan dat gezinsopvang voor henzelf geen goed alternatief is of zou zijn geweest, maar dat zij zich wel kunnen voorstellen dat het voor andere jonge moeders wel een goede oplossing kan zijn. Drie van deze moeders hebben te maken gehad met gedwongen hulpverlening of drang.

Drie van de jonge moeders die zeggen dat gezinsopvang in hun situatie niet zou hebben voldaan, hebben in een tienermoederhuis gewoond of wonen daar nog steeds. Zij hebben veel geleerd van de groep en veel gehad aan de onderlinge steun. Zij hadden daarom zelf de ervaring van groepsopvang niet willen missen. Gezinsopvang zou volgens deze moeders goed kunnen aansluiten bij de behoeften van moeders die nog geen 18 zijn en nog op school zitten. Doordat de baby in het opvanggezin verzorgd kan worden, kan de jonge moeder naar school blijven gaan. Ook wordt gezinsopvang aanbevolen voor moeders die al wat ouder en zelfstandiger zijn: 'voor meiden die alles al weten.' De derde moeder woont tijdens het interview zelf in een pleeggezin met haar kind. Omdat zij goed in staat is om zelfstandig met haar kind te wonen, ervaart zij haar verblijf in een pleeggezin als overbodig. Andere jonge moeders zou ze zeker aanraden om voor gezinsopvang te kiezen. Het heeft volgens haar grote voordelen boven wonen in een tienermoedergroep. De vierde jonge moeder heeft nooit een beroep gedaan op hulpverlening of begeleiding. Zij geeft echter aan dat voor alleenstaande jonge moeders gezinsopvang een goede mogelijkheid zou kunnen zijn.

Positief

Negen jonge moeders spreken zich ronduit positief uit over gezinsopvang voor moeder en kind. Van deze groep hebben drie moeders gezinsopvang (gehad). Zes moeders hebben op een jonge moedergroep gewoond, of wonen daar nog steeds. De jonge moeder die tijdens het interview in een pleeggezin woont, is tevreden over de begeleiding die ze krijgt. Ze kan er met al haar vragen terecht. Niet dat ze veel vragen heeft. Voordat ze in het pleeggezin kwam woonde ze al zelfstandig en ook nu redt ze het prima met haar kind. Ze vindt het plezierig dat de opvang kleinschalig is en dat zij relatief zelfstandig kan functioneren. Deze moeder raadt andere jonge moeders aan om te kiezen voor gezinsopvang, omdat het prettig is om niet in een groep te hoeven leven. Volgens haar zijn er geen leeftijds grenzen aan gezinsopvang: het hangt sterk af van de individuele kenmerken van een jonge moeder.

De tweede moeder die zich positief uitlaat over gezinsopvang, heeft zelf in een gastgezin gewoond. Het concept gezinsopvang is volgens haar erg goed. Zij raadt dit andere jonge moeders ook aan. Voorwaarde is volgens haar dat je het verblijfsdoel en dat wat je op korte termijn wilt bereiken helder met elkaar hebt afgesproken. De jonge moeder kan niet goed aangeven vanaf welke leeftijd deze begeleidingsvorm geschikt is. Volgens haar moet je dit per individu bekijken. Belangrijk is dat op zijn minst één van de gastouders een hulpverleningsgerichte opleiding heeft gehad zodat ze goed kunnen afstemmen op de behoefte van een jonge moeder en zich beter kunnen inleven. Belangrijk is ook dat er tijdens de begeleiding voldoende aandacht is voor het opbouwen/verstevigen/herstellen van het netwerk. Ook de nazorg is belangrijk (helpen bij het vinden van woonruimte, regelen van praktische zaken, thuiszorg en/of opvoedingsondersteuning).

De derde jonge moeder die gezinsopvang heeft genoten, verwoordt haar ervaring als volgt: In het begin was het wel erg lastig. De gastouders waren erg lief voor elkaar en voor het hele gezin. Ik vond het gezinsleven heel onwerkelijk. Het was raar, maar ook warm. Ik leerde daar regelmaat in te bouwen, te wassen en te koken. Ik kreeg hier meer opvoeding dan ik ooit van mijn ouders heb gekregen.' Als nadeel benoemt zij dat het voor haar moeilijk was om bemoeienis van de gastouders met haar en haar baby te accepteren, omdat zij dit van huis uit niet gewend was.

De zes jonge moeders die ervaring hebben met het wonen op een jonge moedergroep, zeggen het volgende over gezinsopvang. Zij hebben gemengde gevoelens over het wonen op een groep. Zij denken dat er binnen een gezinsopvangsituatie meer tijd voor jezelf, rust, meer vrijheid en zelfstandigheid is. Tegelijkertijd is er altijd iemand in de buurt voor het geval dat je het even niet meer weet. Ook de gezelligheid en ruimte voor liefde binnen gezinsopvang wordt benoemd. Voor één van de jonge moeders geldt als voorwaarde dat er in een opvanggezin rekening wordt gehouden met haar culturele achtergrond. Zij is van mening dat er in de tienermoederopvang te weinig aandacht is voor culturele diversiteit. Op de vraag of zij voor een gezinssetting zou hebben gekozen, als dat mogelijk was geweest, zegt één van deze moeders: 'Als er een

goede klik was, was het wel wat voor mij geweest. In een pleeggezin is meer aandacht voor jou en je kind dan op een groep. In een gezin moet je vaker taken doen. Dan leer je de dingen dus sneller. Voor mij zou het goed geweest zijn. Als die mogelijkheid er toen was geweest, dan had ik het gedaan. Ik had geen andere problemen. Ik was een uitzondering op de groep. De meeste meiden hadden veel problemen. Ik was op zoek naar onderdak en wilde zelfstandig worden. Dat zou heel goed in een gezin kunnen.'

Van de 17 jonge moeders komen er vijf spontaan met het alternatief van een kamertrainingscentrum voor jonge moeders met hun kind. In de woorden van een van hen: 'Je bent dan wel met een groep, maar hebt je eigen kamer en de begeleiding is meer gericht op zelfstandig leren wonen met je kind.' De jonge moeders die nog steeds samen zijn met de vader van hun kind, geven aan dat zij in hun begeleidingstraject aandacht voor de vader sterk gemist hebben.

Groepsinterview

Naast de individuele interviews, heeft er ook een groepsgesprek met jonge moeders plaats gevonden. Het groepsgesprek was georganiseerd door een welzijnsorganisatie in Eindhoven die begeleiding en diverse activiteiten voor jonge moeders biedt.⁵ Het groepsgesprek werd geleid door JSO.

Bij het groepsgesprek waren 7 jonge moeders aanwezig. De jongste moeder was 18 jaar en de oudste 24 jaar. Alle moeders waren van Nederlandse afkomst. De leeftijd van de kinderen van deze moeders liep uiteen van 6 weken tot tweeënhalf jaar. Vier moeders wonen zelfstandig, van wie de meesten een vorm van begeleiding ontvangen. Eén jonge moeder woont in een begeleid wonen project, één jonge moeder woont bij haar eigen moeder en één jonge moeder zwerft van logeeraadres naar logeeraadres met haar kind.

Drie van de moeders zijn tevreden met hun huidige huisvestingssituatie; zij wonen allen zelfstandig of begeleid. De vier andere moeders zijn niet of matig tevreden. Alle jonge moeders hebben als kind zelf te maken gehad met Jeugdzorg. Drie of vier van de zeven moeders hebben ervaring met zwerfjongeren- en/of vrouwenopvang. Alle moeders zijn dagelijks bang dat hun kind uit huis geplaatst zal worden.

Bij een eerste inventarisatie van de meningen over gezinsopvang van jonge moeders met hun baby's, vinden vier moeders het een goed alternatief. Drie moeders geven aan geen gebruik te willen maken van gezinsopvang, omdat zij heel goed in staat zijn zelfstandig voor hun kind te zorgen.

In de discussie praten de jonge moeders verder over gezinsopvang. Alle moeders zijn het er over eens dat een vorm van gezinsopvang te prefereren is boven opvang in een jonge moedergroep, de vrouwenopvang of daklozenopvang. Bovendien zou gezinsopvang geschikt kunnen zijn voor zwangere en net bevallen jonge moeders: zij zouden vanuit een situatie van gezinsopvang een soepele stap naar zelfstandig wonen met hun kind kunnen maken. Gezinsopvang is echter nooit de eerste keus van de moeders: zij geven allemaal de voorkeur aan zelfstandige huisvesting. De jonge moeders geven aan dat gezinsopvang voor hen alleen acceptabel is als het opvanggezin zich niet te sterk met hen en hun baby bemoeit. Het opvanggezin mag wel tips en adviezen geven, maar inmenging in de eigen opvoedingsstijl wordt niet gewaardeerd. De locatie van de gezinsopvang moet voldoende zelfstandigheid bieden en mag niet te ver verwijderd zijn van het eigen netwerk van de jonge moeders: zij geven aan dat zij graag contact willen houden met hun eigen

⁵ Welzijn Eindhoven organiseert JEM en kids. JEM en kids is bedoeld voor Jonge Eindhovense Moeders tussen de 14 en 23 jaar oud en hun kinderen. JEM en kids biedt een vrijblijvende ontmoetingsplek voor jonge moeders. Jonge moeders kunnen informatie vragen over onder andere huisvesting, een uitkering, erkenning, kinderbijslag, studiefinanciering, verzekeringen, scholing en werk. Indien nodig worden jonge moeders doorverwezen naar andere instanties. JEM & kids biedt tevens begeleiding bij praktische regelzaken. Er worden ook themabijeenkomsten georganiseerd over onderwerpen die jonge moeders aangaan, zoals familie, opvoeden, relatie, scholing en werk. Samen met het Fiom organiseert JEM & kids de groep (aanstaande) 'jonge moeders', een wekelijkse gespreksgroep waar uiteenlopende onderwerpen besproken kunnen worden.

vrienden, hun school willen afmaken en/of willen blijven werken. Als de vader van de baby in beeld is, dan zou hij ten minste betrokken moeten worden bij de begeleiding en, indien mogelijk, zelfs samen met de jonge moeder en de baby in het opvanggezin gehuisvest moeten worden. Tijdens het verblijf in opvanggezin moet vervolghuisvesting en –begeleiding geregeld worden.

De jonge moeders geven aan dat zij vooral praktische zaken zouden kunnen leren binnen de context van gezinsopvang: maandelijks vaste lasten afdragen, budgetteren en het huishouden. Zij staan open voor adviezen over de verzorging en opvoeding van hun kind. Het opvanggezin moet zich er echter van bewust zijn dat dit onderwerp gevoelig ligt: advisering mag niet de schijn wekken van bemoeienis, betutteling en inperking, want daar staan de jonge moeders zeer afwijzend tegenover.

Na de discussie vinden de meeste moeders gezinsopvang een acceptabel alternatief. Gezinsopvang heeft niet hun voorkeur, maar de jonge moeders vinden opvang in een gezin een veel betere oplossing dan de maatschappelijke of vrouwenopvang of de straat. De voorkeur van de jonge moeders gaat uit naar een vorm van zelfstandige huisvesting. Hierbij merken zij op dat het urgentiebeleid van de lokale woningbouwverenigingen verbetering behoeft. Eén van de moeders (18 jaar) zonder vaste woon- of verblijfplaats heeft, vertelt dat haar urgentieaanvraag is afgewezen met de argumentatie: 'Gezinsuitbreiding is uw eigen keuze'.

Schriftelijk interview

Via Vrouwenopvang Overijssel zijn vragenlijsten uitgezet onder jonge moeders die zelfstandig wonen en van deze organisatie woonbegeleiding ontvangen. Vijf jonge moeders hebben de vragenlijsten ingevuld. De jonge moeders zijn 19, 20 en 22 jaar oud. De moeders zijn tevreden over de begeleiding die ze ontvangen van Vrouwenopvang Overijssel. Zij geven aan dat zij om zelfstandig te kunnen wonen met hun kind de volgende vaardigheden nodig hebben:

- voor jezelf en je kindje kunnen zorgen;
- je kind kunnen opvoeden;
- het huishouden kunnen doen;
- verantwoordelijkheid kunnen nemen;
- met geld kunnen omgaan;
- kunnen plannen.

Gezinsopvang is voor deze moeders acceptabel als de opvangouders weten tot hoe ver ze kunnen gaan in hun bemoeienis met de jonge moeder en haar kind. Ook deze groep jonge moeders wil het liefst zo snel mogelijk zo zelfstandig mogelijk zijn met hun kind. Gezinsopvang zou voor hen alleen aantrekkelijk zijn als zij een grote mate van zelfstandigheid krijgen, niet of nauwelijks rekening hoeven te houden met het opvanggezin maar wel op het opvanggezin kunnen terugvallen.

3.3 Samenvatting en conclusies

Uit de literatuur over de wensen van jonge moeders ten aanzien van hulpverlening en begeleiding komt naar voren dat jonge moeders vooral hulp vragen rond praktische thema's: huisvesting, financiën en inkomen. Deze thema's kunnen heel goed gerealiseerd worden binnen de diverse vormen van gezinsopvang. Het behoeftenonderzoek onder jonge moeders bevestigt dit beeld. Jonge moeders willen zo snel mogelijk zo zelfstandig mogelijk wonen met hun kind. Zij realiseren zich echter meestal goed dat zelfstandigheid nog niet direct gerealiseerd kan worden. Gezinsopvang beschouwen de meeste jonge moeders als een passende en acceptabele opstap naar zelfstandigheid. Van de 29 geraadpleegde moeders, wijzen slechts drie gezinsopvang af.

Hoofdstuk 4 Doelgroep en doelstelling van gezinsopvang

Op basis van de ervaringen van professionals en gezinnen met gezinsopvang van jonge moeders en hun baby, beschrijven wij in dit hoofdstuk de doelgroep en de doelstelling van deze vorm van opvang en begeleiding. In dit hoofdstuk differentiëren wij voortdurend tussen de drie vormen van gezinsopvang: opvang in gastgezinnen, opvang in pleeggezinnen en behandeling in gezinshuizen.

4.1 De doelgroep van gezinsopvang

Jonge moeders krijgen een kind wanneer zij zelf nog adolescent of de adolescentie nauwelijks ontgroeid zijn. Dit betekent dat zij zich in twee ontwikkelingsfasen bevinden. Ten eerste die van adolescent, zich ontwikkelend richting volwassenheid en ten tweede die van volwassene met een opvoedingstaak als moeder. Aan de ene kant worden zij nog niet gezien en behandeld als volwassene, aan de andere kant wordt dat wel van hen verwacht, aangezien zij moeder zijn. Deze ambivalente positie kan spanning met zich meebrengen, zowel voor de jonge moeder als voor haar begeleiders.

De specifieke problemen en kenmerken van jonge moeders lopen uiteen. Wij onderscheiden drie groepen jonge moeders op basis van de aard en de ernst van de problemen die zij naar voren brengen. In sommige gevallen ontstaan er geen problemen als een meisje op jonge leeftijd zwanger raakt. Zij worden in hun eigen netwerk opgevangen en hoeven geen beroep te doen op hulpverlening of begeleiding. Dit is de eerste groep jonge moeders.

Bij de tweede groep jonge moeders resulteert de zwangerschap in een conflict tussen de jonge aanstaande moeder en haar eigen netwerk, waardoor de jonge moeder niet meer thuis kan blijven wonen. Er ontstaat dan een acuut huisvestingsprobleem. Hoewel de jonge moeder geen of beperkte hulpvragen heeft op andere terreinen, zal zij in verband met haar huisvestingsprobleem mogelijk een beroep doen op hulpverleningsinstellingen. Indien het (bijna) meerderjarige jonge moeders betreft, komt deze groep in aanmerking voor vrijwillige plaatsing in een gastgezin. Als de jonge (aanstaande) moeder jonger is dan 17½ jaar, kan plaatsing in een pleeggezin overwogen worden.

Een derde groep jonge moeders heeft problemen op verschillende leefgebieden (Remmerswaal, 2007; Wolf e.a., 2009). Hun individuele, sociale en maatschappelijke positie is zwak en kwetsbaar. Deze jonge moeders hebben vaak een problematisch verleden en zijn al langer bekend binnen jeugdhulpverlening en jeugdzorg. Er is in het verleden vaak sprake geweest van misbruik of mishandeling. Een aantal jonge moeders woont, door problemen met de ouders, al niet meer in de oorspronkelijke gezinssituatie. Ze verblijven in opvangvoorzieningen of leven een min of meer zwervend bestaan.

De jonge moeders hebben vaak een afgebroken schoolopleiding of er is sprake van regelmatig schoolverzuim. Ze kunnen moeilijk omgaan met geld of hebben al schulden opgebouwd. Het zorg dragen voor de eigen gezondheid en het uiterlijk laat te wensen over. Soms worden of werden er in het verleden overmatige risico's gelopen met alcohol en drugs. Een ondersteunend netwerk van familie of vrienden is doorgaans beperkt of niet aanwezig. In de vrije tijd zijn er risicovolle contacten met leeftijdgenoten. Er is weinig kennis op het gebied van intimiteit en seksualiteit. De zwangerschap van de jonge moeder was vaak ongepland. De vader van het kind is doorgaans niet meer in beeld.

De kwetsbare positie van deze groep jonge moeders wordt in een aantal gevallen vergroot door psychosociale problemen van de jonge moeder zelf. Te denken valt hierbij aan meiden met ADHD en licht verstandelijk gehandicapte meisjes. Ook kan er sprake zijn van emotionele en/of psychische problemen

onder invloed van traumatische ervaringen uit het verleden of gelegen binnen de persoonlijkheidsstructuur van de jonge moeder.

Bij de jonge moeders van allochtone afkomst spelen daarnaast culturele aspecten een rol. Een duidelijk voorbeeld hiervan is eerwraak. Jonge moeders van allochtone afkomst kunnen zich ernstig bedreigd voelen door hun eigen familieleden, of door de familie van de vader van hun baby.

De derde groep jonge moeders kan, afhankelijk van de complexiteit van en de veelheid aan problemen en haar leeftijd, in aanmerking komen voor plaatsing in een pleeggezin of gezinshuis.

4.2 Doelstelling van gezinsopvang

Op basis van de specifieke problemen en kenmerken van jonge moeders, hun hulpvragen en het hulpaanbod waarin gezinsopvang zou kunnen voorzien, formuleren wij de volgende doelstelling voor deze vorm van opvang van jonge moeders en hun baby.

Gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby is erop gericht hen een stabiele en veilige woonomgeving te bieden waar jonge moeders leren zo zelfstandig mogelijk hun baby te verzorgen en op te voeden.

Gezinsopvang biedt jonge moeders een veilige context waarin ze kunnen aantonen dat zij zelf hun kind kunnen verzorgen en opvoeden, waar zij vaardigheden leren die zij nodig hebben om de verzorging en opvoeding uit te voeren en waar zij voorbereid worden op een zo zelfstandig mogelijk bestaan met hun kind. Het bieden van een veilige context betreft ook nadrukkelijk de baby. Opvangouders observeren de jonge moeder en bespreken hun bevindingen met haar en met de begeleidende instellingen. Als het welzijn van de baby in het geding is, grijpen de begeleidende instellingen in.

4.3 Het begeleidingsaanbod van gezinsopvang

Professionals signaleren de volgende onderwerpen waarbij jonge moeders binnen een gezinscontext begeleid zouden kunnen worden:

- tot rust komen en herstellen na de bevalling en wennen aan het moederschap;
- pedagogische begeleiding/ opvoeding van de jonge moeder zelf;
- hechting tussen moeder en kind;
- verzorging, en opvoed -vaardigheden aanleren;
- vaardigheden aanleren die nodig zijn om zelfstandig te kunnen wonen (huishouden, dagstructuur, financiën, etc.);
- activering, dagbesteding;
- sociaal netwerk opbouwen en/of contact met sociaal netwerk herstellen;
- observatie opvoedvaardigheden van de jonge moeder en indien noodzakelijk melding maken van mishandeling en structurele opvoedingstekorten.

Deze lijst bevat onderwerpen waarbij jonge moeders binnen de context van gezinsopvang bij uitstek begeleid kunnen worden. Onderwerpen die vanzelfsprekend samengaan met kwalitatief goede hulpverlening en begeleiding zijn hier niet expliciet genoemd. Het gaat dan bijvoorbeeld om het waarborgen van continuïteit van zorg, passende zorg, aansluiten bij de persoonlijke zorgbehoefte, coördinatie van zorg en ketenzorg.

4.4 Meerwaarde en beperkingen van gezinsopvang

Alle betrokkenen bij gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby, variërend van vrijwillige gastouders tot professionele hulpverleners, benadrukken vergelijkbare voordelen van het opvangen en begeleiden van jonge moeders binnen de context van een gezin. Alle onderscheiden vormen van gezinsopvang stimuleren

veilige hechting tussen de jonge moeder en haar baby doordat veilige hechting in het opvanggezin wordt voorgeleefd. Gezinsopvang geeft jonge moeders de ervaring van een warm, veilig en stabiel gezinsleven: een ervaring die veel jonge moeders die een beroep doen op hulpverlening en begeleiding niet of slechts beperkt hebben opgedaan in hun eigen jeugd. Gezinsopvang biedt een veilige omgeving waar moeder en kind bij elkaar kunnen blijven; opvanggezinnen en hulpverleners benadrukken dat in veel gevallen het kind uit huis zou zijn geplaatst als de mogelijkheid van gezinsopvang niet had bestaan. Gezinsopvang biedt de jonge moeder twee ervaren ouders, op wie zij altijd een beroep kunnen doen. Gezinsopvang biedt in vergelijking met groepsopvang exclusieve aandacht, continuïteit van begeleiders, flexibiliteit en de mogelijkheid van maatwerk. Binnen de context van het opvanggezin is ruimte voor aanraking, koestering en liefde; opvoedingsaspecten die in een institutionele setting veelal taboe zijn. Gezinsopvang biedt de jonge moeder meer mogelijkheden om een eigen netwerk op te bouwen. De vader van de baby en de ouders van de jonge moeder kunnen op een laagdrempelige en natuurlijke manier bij het begeleidingsproces betrokken worden. Een belangrijk voordeel van gezinsopvang is bovendien dat de ongewenste aspecten van institutionele groepshulpverlening uitgesloten kunnen worden.

De verschillende vormen van gezinsopvang bieden elk specifieke voordelen.

Meerwaarde gastgezin

- geen indicatie nodig;
- flexibel in te zetten voor diverse begeleidingsvragen en –termijnen;
- informeel; gastouders kunnen op basis van hun ervaring en eigen inschatting vormgeven aan de begeleiding van de jonge moeder. Zij kunnen zich opstellen als ‘opa en oma’;
- relatief goedkoop: alleen een bijdrage voor kost en inwoning;
- nadruk ligt op huisvesting en het aanleren van praktische vaardigheden: voor veel jonge moeders zijn dit juist de aspecten waarbij zij hulp en ondersteuning wensen. Bij opvang in een gastgezin kunnen psychosociale aspecten buiten beschouwing blijven.

Meerwaarde pleeggezin

- Pleegouders zijn geschoold en kunnen zodoende een zwaardere doelgroep aan dan binnen gastgezinopvang mogelijk is.
- Begeleiding jonge moeder en pleegouders vanuit de pleegzorgorganisatie.

Meerwaarde gezinshuizen

- Gezinshuisouders zijn professionele en ervaren hulpverleners.
- Gezinshuizen zijn behandelsettings waardoor opvang en begeleiding van jonge moeders met zware problematiek mogelijk is.
- Als de gezinshuisouders zelf niet over de benodigde vaardigheden voor de begeleiding van de jonge moeder beschikken, kan het budget dat beschikbaar is voor de begeleiding van de jonge moeder gebruikt worden om de gevraagde zorg elders in te kopen.
- Gezinshuizen werken vraaggericht: als een jonge moeder met een baby de juiste indicatie heeft en zij past binnen het gezinshuis, zullen de gezinshuisouders hun professionaliteit inzetten om te voldoen aan de hulpvragen van de jonge moeder.
- Binnen gezinshuizen wordt de meerwaarde van professionele hulpverlening gecombineerd met de voordelen van gezinsopvang.
- Als er sprake is van een hechtingsstoornis bij een jonge moeder, is opvang in een pleeggezin vaak niet haalbaar. Omdat in een gezinshuis de afstand tussen de gezinshuisouders en de jonge moeder iets groter is, is deze vorm van opvang vaak nog wel mogelijk voor jonge moeders met een hechtingsstoornis.

De betrokkenen bij de diverse vormen van gezinsopvang benoemen eveneens beperkingen.

Beperkingen gastgezin

- beschikbaarheid gastgezinnen (in aantal en in geografische spreiding);
- beperkte controle van opvang en begeleiding;
- opvanggezin wordt niet geschoold;
- weinig sturingsmogelijkheden: gastopvang is vrijwillig en vrijblijvend aan beide kanten.

Beperkingen pleeggezin

- mogelijk beperkte beschikbaarheid van pleeggezinnen voor deze specifieke doelgroep;
- pleegouders zijn beperkt geschoold.

Beperkingen gezinshuizen

- opname in een gezinshuis is alleen mogelijk op basis van specifieke (zware) indicaties, waardoor deze vorm van opvang en begeleiding slechts toegankelijk is voor een zeer beperkte groep jonge moeders;
- deze vorm van zorg is relatief duur.

4.5 indicaties en contra-indicaties voor gezinsopvang

Voor de verschillende onderscheiden vormen van gezinsopvang, gelden de volgende inhoudelijke indicatiecriteria⁶:

Gastgezin

- (bijna) meerderjarig;
- jonge moeder moet gemotiveerd zijn of gemotiveerd kunnen worden;
- belangrijkste begeleidingsvraag betreft het verwerven van stabiele huisvesting voor de jonge moeder en haar baby;
- aanpassingsvermogen: kunnen functioneren in een gezinssituatie;
- redelijke mate van zelfstandigheid;
- begeleidingsvragen op het gebied van huishoudelijke en verzorgende vaardigheden;
- stabiele financiële situatie;
- aanwezigheid van opvoedtalent;

Pleegzorg

- minderjarig;
- jonge moeder moet gemotiveerd zijn of gemotiveerd kunnen worden;
- jonge moeder moet leerbaar zijn / openstaan voor hulp en begeleiding;
- begeleidingsvraag op het gebied van de eigen opvoeding van de jonge moeder;
- hechtingsvermogen;
- een succesvol verblijf in een pleeggezin is gemakkelijker te realiseren als de jonge moeder zelf uit een gezinssituatie komt en nog niet zelfstandig heeft gewoond. Een grote mate van zelfstandigheid voor de komst naar het pleeggezin is geen contra-indicatie, maar vereist wel extra aandacht van de pleegouders en de pleegzorgbegeleiding;
- kunnen functioneren in een gezins- en/of groepsverband en kunnen profiteren van een gestructureerde begeleiding vanuit een pleeggezinsituatie;
- in staat zijn tot wederkerigheid in contacten;
- aanwezigheid van (enig) opvoedtalent;
- geen onderdak en problematisch netwerk (anders zouden ze daar worden opgevangen);

⁶ Hier beschrijven wij kwalitatieve indicatiecriteria op basis van zorgbehoefte en individuele kenmerken. Formele indicatiecriteria komen in het volgende hoofdstuk aan de orde.

- vereiste indicaties voor jonge moeder en haar kind.

Gezinshuis

- leeftijdsindicatie: zowel minderjarige als meerderjarige jonge moeders met hun baby kunnen geplaatst worden;
- moeder moet verantwoordelijkheid kunnen nemen voor haar eigen kind;
- complexe jeugdhulpverleningsproblematiek (ernstige opvoedingsproblemen en/of problematische opvoedingssituatie waardoor jeugdhulpverlening nodig is);
- crisisplaatsing;
- LVG;
- psychiatrie;
- vereiste indicaties voor de jonge moeder en haar kind.

Voor de verschillende onderscheiden vormen van gezinsopvang, gelden de volgende contra-indicaties:

Gastgezin

- jeugdhulpverleningsproblematiek;
- psychiatrische problematiek;
- gedragsproblematiek;
- actuele verslavingsproblematiek (drugs en alcohol);
- bedreiging veiligheid gastgezin vanuit het netwerk van de jonge moeder;
- hechtingsproblematiek;
- moeite met affectieve nabijheid.

Pleegzorg

- complexe jeugdhulpverleningsproblematiek;
- complexe psychiatrische problematiek;
- complexe gedragsproblematiek;
- actuele verslavingsproblematiek (drugs en alcohol);
- bedreiging veiligheid pleeggezin vanuit het netwerk van de jonge moeder;
- hechtingsstoornis;
- moeite met affectieve nabijheid;
- crisisplaatsing.

Gezinshuis

- jonge moeder wil niet voor haar kind zorgen;
- jonge moeder past niet in de groep die al is opgenomen in het betreffende gezinshuis.

Aangezien gezinshuizen behandelcentra zijn, gelden er verder eigenlijk geen contra-indicaties ten aanzien van de zwaarte van de problematiek van de jonge moeder.

4.6 Eisen ten aanzien van opvanggezinnen

Opvang in gast- en pleeggezinnen wordt gerealiseerd door niet-professionele opvoeders. Het zijn gewone gezinnen die hun huis en hun hart openstellen voor één of meerdere pleeg- of gastkinderen (al dan niet jonge moeders met kind). Juist omdat het niet-professionele opvoeders betreft, is professionele selectie, begeleiding en ondersteuning noodzakelijk.

De formele criteria waaraan pleegouders moeten voldoen en de selectiecriteria voor gastgezinnen worden beschreven in bijlage 9. Opvanggezinnen geven vanuit hun ervaring de volgende criteria en eisen aan gezinnen die jonge moeders (willen gaan) opvangen:

- Opvang van jonge moeders met een baby is niet per se geschikt voor beginnende opvanggezinnen.
- Opvanggezin moet kunnen inschatten en respecteren hoeveel toenadering de jonge moeder aankan en wenst.
- Het Opvanggezin moet in staat zijn afstand en nabijheid in de begeleiding van de jonge moeder met haar kind goed te hanteren. Pleegouders moeten voortdurend aftasten welke rol en opstelling ten aanzien van de jonge moeder en haar baby wenselijk is. Opvangouders moeten in dit opzicht expliciet begeleid worden door de pleegzorgorganisatie.
- Opvanggezin moet niet (blijvend) de verzorging van de baby over willen nemen.
- Opvanggezin moet realistisch zijn over de eigen begeleidingscapaciteit: indien noodzakelijk moet er op tijd professionele hulp ingeschakeld worden.
- Opvanggezin moet nadrukkelijk aandacht hebben voor de angst van jonge moeders voor uithuisplaatsing van hun kind. Opvanggezin moet helder en duidelijk communiceren als door het gedrag van de jonge moeder melding bij bureau jeugdzorg, de Raad voor de Kinderbescherming en/of uithuisplaatsing noodzakelijk is.
- Opvanggezin moet in staat zijn de jonge moeder te respecteren en te benaderen als jongere/ adolescent en als moeder.
- Opvanggezin moet in staat zijn om transparant te communiceren over waarden en normen in de opvoeding van de moeder en de baby: de waarden en normen van het opvanggezin en de normen en waarden van de jonge moeder moeten geëxpliciteerd kunnen worden. Het opvanggezin moet in staat zijn om, binnen redelijke grenzen, andere normen en waarden dan de eigen te respecteren.
- Aandacht voor de culturele achtergrond van de jonge moeder is noodzakelijk. Wil zij wel of juist niet verblijven in een opvanggezin met dezelfde culturele achtergrond? Gezinnen die een jonge moeder met een andere culturele achtergrond opvangen, zullen open moeten staan voor haar cultuurspecifieke ideeën over moederschap en opvoeding.
- Naarmate de problematiek van de jonge moeder ernstiger/ complexer is (psychiatrie, verstandelijke beperking, jeugdzorgproblematiek), wordt externe begeleiding van het opvanggezin steeds belangrijker.
- Intervisiegroepen voor opvangouders onder professionele begeleiding zouden opgericht en verplicht gesteld moeten worden.

4.7 Samenvatting en conclusies

De specifieke problemen en kenmerken van jonge moeders lopen uiteen. Wij onderscheiden drie groepen jonge moeders op basis van de aard en de ernst van de problemen die zij naar voren brengen. Haar leeftijd en de aard en de ernst van de problemen van een jonge moeder bepalen vervolgens welke vorm van gezinsopvang bij haar past. De drie onderscheiden groepen zijn:

1. Meerderjarige jonge moeders met een huisvestingsprobleem zonder of met beperkte hulpvragen op andere terreinen, komen in aanmerking voor plaatsing in een gastgezin.
2. Minderjarige jonge moeders met een huisvestingsprobleem en met beperkte hulpvragen op andere terreinen, komen in aanmerking voor plaatsing in een pleeggezin.⁷
3. Zowel minderjarige als meerderjarige jonge moeders ernstige problemen op verschillende leefgebieden komen in aanmerking voor plaatsing in een gezinshuis.

De oplopende complexiteit van problemen van de drie doelgroepen, rechtvaardigt een oplopende professionalisering van de vormen van gezinsopvang.

⁷ In de huidige situatie kan slechts een indicatie voor pleegzorg afgegeven worden aan jongeren tot 18 jaar. Verlengde jeugdzorg biedt de mogelijkheid, mits aangevraagd voordat de jongere 17½ is, pleegzorg te verlengen. Nieuwe indicaties worden echter momenteel niet afgegeven na de 18de verjaardag van een jongere. In hoofdstuk 7 pleiten wij voor andere indicatiecriteria. In deze indeling blijven we echter bij de geldende juridische kaders.

Gezinsopvang voor de drie doelgroepen heeft als doelstelling hen een stabiele en veilige woonomgeving te bieden waar zij leren zo zelfstandig mogelijk hun baby te verzorgen en op te voeden. Het bieden van een veilige context betreft nadrukkelijk ook de baby. Gezinsopvang is niet vrijblijvend: als het welzijn van de baby in het geding is, grijpen de begeleidende instellingen in.

Alle betrokkenen bij gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby, variërend van vrijwillige gastouders tot professionele hulpverleners, benadrukken vergelijkbare voordelen van het opvangen en begeleiden van jonge moeders binnen de context van een gezin. Alle onderscheiden vormen van gezinsopvang stimuleren veilige hechting tussen de jonge moeder en haar baby doordat veilige hechting in het opvanggezin wordt voorgeleefd. Gezinsopvang geeft jonge moeders de ervaring van een warm, veilig en stabiel gezinsleven: een ervaring die veel jonge moeders die een beroep doen op hulpverlening en begeleiding niet of slechts beperkt hebben opgedaan in hun eigen jeugd. Gezinsopvang biedt een veilige omgeving waar moeder en kind bij elkaar kunnen blijven; opvanggezinnen en hulpverleners benadrukken dat in veel gevallen het kind uit huis zou zijn geplaatst als de mogelijkheid van gezinsopvang niet had bestaan. Gezinsopvang biedt de jonge moeder twee ervaren ouders, op wie zij altijd een beroep kunnen doen. Gezinsopvang biedt in vergelijking met groepsopvang exclusieve aandacht, continuïteit van begeleiders, flexibiliteit en de mogelijkheid van maatwerk. Binnen de context van het opvanggezin is ruimte voor aanraking, koestering en liefde; opvoedingsaspecten die in een institutionele setting veelal taboe zijn. Gezinsopvang biedt de jonge moeder meer mogelijkheden om een eigen netwerk op te bouwen. Een belangrijk voordeel van gezinsopvang is bovendien dat de ongewenste aspecten van institutionele groepshulpverlening uitgesloten kunnen worden.

Indicaties en contra-indicaties voor de verschillende vormen van gezinsopvang worden gedefinieerd. Eisen aan gezinnen die een jonge moeder (willen gaan) opvangen, worden beschreven. Belangrijke eisen die opvanggezinnen zelf naar voren brengen zijn:

- Opvanggezin moet kunnen inschatten en respecteren hoeveel toenadering de jonge moeder aankan en wenst.
- Opvanggezin moet realistisch zijn over de eigen begeleidingscapaciteit: indien noodzakelijk moet er op tijd professionele hulp ingeschakeld worden.
- Opvanggezin moet in staat zijn om transparant te communiceren over waarden en normen in de opvoeding van de moeder en de baby: de waarden en normen van het opvanggezin en de normen en waarden van de jonge moeder moeten geëxpliciteerd kunnen worden. Het opvanggezin moet in staat zijn om, binnen redelijke grenzen, andere normen en waarden dan de eigen te respecteren.

Hoofdstuk 5 Juridische kaders van gezinsopvang voor jonge moeders

In dit hoofdstuk worden de juridische kaders uiteengezet met betrekking tot de verschillende vormen van gezinsopvang voor jonge moeders en hun kind. Daarvoor is het nodig dat een aantal juridische termen nader toegelicht worden om het geheel te begrijpen. In het eerste deel van dit hoofdstuk, schetsen wij de algemene juridische kaders rond aspecten van jong moederschap: gezag, voogdij en ondertoezichtstelling. Vervolgens maken wij de vertaalslag naar de praktijk. In het tweede deel van dit hoofdstuk beschouwen wij de juridische kaders in het licht van de doelstelling van gezinsopvang van jonge moeders en hun kind.

5.1 Gezag

Gezag over je kind hebben is niet altijd even vanzelfsprekend. Zeker niet als er sprake is van een minderjarige moeder. Er zijn verschillende mogelijkheden waarop in het gezag kan worden voorzien.

18 min (minderjarigheid)

Als een moeder nog geen 18 jaar is, is er niet in het gezag over haar kind voorzien.⁸ Dit moet geregeld worden. De Raad voor de Kinderbescherming krijgt hiervoor een verzoek van de gemeente om te onderzoeken wie het best met het gezag over het kind kan worden belast.

Wie kan het gezag/ voogdij uitoefenen over het kind van de minderjarige moeder?

1. De minderjarige moeder van minimaal 16 jaar zelf;
 2. De meerderjarige vader;
 3. Een familielid van 18 jaar of ouder;
 4. Een voogdijinstelling (meestal bureau jeugdzorg).
-
1. Als de moeder nog minderjarig is (jonger dan 18 jaar) kan zij in principe geen gezag uitoefenen over haar kind. Er kan een uitzondering gemaakt worden voor moeders die minimaal 16 jaar zijn. Deze moeder kan de kinderrechter vragen om haar meerderjarig te verklaren. Als de kinderrechter dit doet, kan zij het gezag over haar kind krijgen. Is de moeder jonger dan 16 jaar dan moet er een voogd worden benoemd. De moeder moet dan wachten tot zij 16 jaar wordt voordat zij een meerderjarigheidsverklaring kan vragen. Als de rechter beslist dat zij meerderjarig verklaard mag worden, dan krijgt zij het gezag over haar kind. Een meerderjarigheidsverklaring geldt alleen voor het gezag over haar kind.
 2. De meerderjarige vader kan alleen het gezag uitoefenen. Zie hieronder voor een toelichting.
 3. Wanneer er een goede band is tussen de jonge moeder en haar ouders (grootouders van het kind) is er een mogelijkheid dat de grootouders de voogdij toegewezen krijgen door de kantonrechter. Ook een oudere broer of zus of ander familielid van 18 jaar of ouder kan een verzoek tot voogdij doen. De Raad voor de Kinderbescherming wordt verzocht een onderzoek te doen naar de vraag wie het beste de voogdij op zich kan nemen en dit advies uit te brengen aan de rechtbank.
 4. Wanneer er geen goed of helemaal geen contact is met de grootouders/ familie ofwel wanneer uit het onderzoek van de Raad voor de Kinderbescherming blijkt dat de grootouders/ familie niet geschikt zijn om de voogdij te krijgen, wordt een voogdijinstelling (meestal bjz) verzocht de voogdij op zich te nemen.

⁸ Als een jonge moeder minderjarig is, zijn er eveneens derden die gezag over haar hebben. In de meeste gevallen hebben de ouders van de jonge moeder het gezag over hun dochter. Als er ernstige opvoedproblemen zijn, heeft een (gezins)voogd het gedeelde gezag over de jonge moeder.

Op (of na) haar 18e verjaardag moet de moeder zelf het gezag over haar kind aanvragen bij de rechtbank (zij verkrijgt het gezag niet automatisch).

Open laten van het gezag

Als de moeder 17 en half is, wordt het gezag ook wel open gelaten als duidelijk is dat de moeder in staat is vanaf haar 18e het gezag zelf uit te oefenen.

18 plus (meerderjarigheid)

Vanaf 18 jaar heeft de jonge moeder automatisch het gezag over haar kind (mits er niet al in het gezag is voorzien).

Wat houdt gezag in?

Ouders die het gezag uitoefenen zijn verplicht het kind te verzorgen en op te voeden. Ze zijn onderhoudsplichtig totdat het kind 21 jaar wordt en ze zijn wettelijk vertegenwoordiger van het kind en beheren het vermogen (indien aanwezig) van het kind.

Gezag door één ouder

Wanneer een jonge moeder meerderjarig is, heeft zij in de meeste gevallen alleen het gezag, tenzij ze getrouwd is of wanneer zij en de vader een aantekening hebben laten maken voor het uitoefenen van het gezamenlijk gezag.

De vader heeft het kind mogelijk wel erkend. Het is ook mogelijk dat er geen vader (bekend) is in de zin van de wet.

Het is ook mogelijk dat de meerderjarige vader alleen het gezag uitoefent. Dit kan alleen wanneer de moeder hiervoor toestemming heeft gegeven (tenzij ze getrouwd zijn, dan heeft hij automatisch het gezag) en de moeder minderjarig is (dus onbevoegd is tot gezag), niet in staat is tot gezag, onder curatele staat, overleden is of na een scheiding.

5.2 Voogdij

Wanneer de ouder(s) zelf niet in staat zijn het gezag uit te oefenen (bijvoorbeeld in het geval van een minderjarige jonge moeder), kan er een persoon of voogdijinstelling aangewezen worden om de voogdij op zich te nemen waarmee in het gezag wordt voorzien.

Wat houdt voogdij in?

Voogdij is gezag over een minderjarig kind dat niet door de ouders wordt uitgeoefend, maar door iemand anders (door niet-ouders dus)

Iedereen die 18 jaar of ouder is en niet onder curatele staat of aan een geestelijke stoornis lijdt, kan voogd worden. Ook een voogdijinstelling kan door de rechter tot voogd worden benoemd. Voogdij kan worden uitgeoefend door één voogd of door twee voogden samen (gezamenlijke voogdij).

Indien het gaat om alleenstaande minderjarige vreemdelingen kan ook bureau jeugdzorg of Stichting Nidos tot voogd worden benoemd.

Er wordt een voogd benoemd als de ouders:

- onbevoegd zijn tot gezag (bijv. de minderjarige jonge moeder);
- beiden zijn overleden;
- of ontheven zijn van het gezag of ontzet zijn uit het gezag;
- een voogd wordt benoemd door de rechtbank.

Wat zijn de rechten en plichten van een voogd?

Een voogd is verantwoordelijk voor de verzorging en opvoeding van het kind. Hij of zij hoeft dit niet zelf te doen; het kind kan bijvoorbeeld in een gezinsvervangend tehuis of in een pleeggezin verblijven. Ook hoeft de voogd niet zelf in het levensonderhoud van het kind te voorzien. De voogd is wettelijk vertegenwoordiger van het kind en beheert het vermogen van het kind.

Gezamenlijke voogdij

Gezamenlijke voogden (meestal familieleden) hebben wél de plicht zelf het kind te verzorgen en op te voeden. Zolang de gezamenlijke voogdij duurt, zijn zij ook zelf onderhoudsplichtig. De gezamenlijke voogden zijn beiden wettelijk vertegenwoordiger en beheren beiden het vermogen van het kind.⁹ De voogden kunnen de rechter ook vragen om de achternaam van het kind te wijzigen zodat het kind de achternaam van een van hen krijgt. Ook bij dit verzoek staat het belang van het kind voorop. Kinderen van 12 jaar en ouder moeten instemmen met dit verzoek tot naamswijziging. Het verzoek om naamswijziging moet tegelijk met het verzoek om gezamenlijke voogdij worden gedaan.

Einde voogdij

- Voogdij eindigt als het kind 18 jaar wordt of eerder trouwt.
- De voogdij kan ook stoppen omdat één of beide ouders het gezag weer terugkrijgen.

De ouder die het gezag niet (meer) heeft

De ouder die geen gezag uitoefent, heeft:

- een onderhoudsplicht totdat het kind 21 jaar wordt;
- recht op omgang, informatie en consultatie.

Een beslissing over het gezag kan ingrijpende gevolgen hebben. De rechter zal bij het nemen van die beslissing uiterst zorgvuldig te werk gaan. Zo kan de ouder die het gezag niet (meer) heeft steeds aan de rechter vragen hem of haar het gezag weer toe te wijzen als er iets verandert in de situatie met betrekking tot het gezag. Zoals gezegd heeft de ouder die geen gezag uitoefent daarnaast recht op omgang, informatie en consultatie.

5.3 Ondertoezichtstelling (OTS)

Een ondertoezichtstelling (OTS) is een gezagsbeperkende maatregel. Als in een gezin zulke ernstige opvoedingsproblemen voorkomen dat de ontwikkeling van het kind belemmerd wordt, kan de rechter het kind onder toezicht stellen. Zo'n ingrijpende maatregel wordt niet zomaar genomen. Dat gebeurt uitsluitend als de rechter vindt dat het voor het kind noodzakelijk is dat het gezin verplichte hulp krijgt. Het doel van een OTS is ervoor te zorgen dat de situatie waarin het kind opgroeit zo snel mogelijk verbetert. De OTS moet er dan toe leiden dat de situatie waarin het kind opgroeit zodanig verbetert, dat zijn ontwikkeling geen gevaar meer loopt. Een gezinsvoogd zal erop toezien dat dit gebeurt. Een ondertoezichtstelling (OTS) wordt voor maximaal twaalf maanden opgelegd, maar de periode kan als het nodig is, verlengd worden. Ook is het mogelijk om een OTS eerder te beëindigen.

Om een kind onder toezicht te kunnen stellen moet de ouder (of beide ouders) het gezag hebben. OTS kan zodoende alleen aan de orde zijn, als de jonge moeder meerderjarig (verklaard) is. Alleen dan kan er d.m.v. een OTS een gezagsbeperkende maatregel opgelegd worden door de kinderrechter.

Als de ouder het gezag niet heeft, wordt er een voogd aangesteld (zie 5.2).

⁹ Als pleegouders gezamenlijke voogdij krijgen (pleegoudervoogdij), geldt binnenkort dat zij in aanmerking blijven komen voor pleegvergoeding.

5.4 Juridische kaders en de doelstelling van gezinsopvang van jonge moeders met hun kind

Om vast te kunnen stellen hoe gezinsopvang voor jonge moeders juridisch vormgegeven moet worden, moet de doelstelling van deze vorm van opvang de lezer scherp voor ogen staan. In het vorige hoofdstuk hebben wij de volgende doelstelling van gezinsopvang geformuleerd:

Gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby is erop gericht hen een stabiele en veilige woonomgeving te bieden waar jonge moeders leren zo zelfstandig mogelijk hun baby te verzorgen en op te voeden.

Gezinsopvang biedt jonge moeders een veilige context waarin ze kunnen aantonen dat zij zelf hun kind kunnen verzorgen en opvoeden, waar zij vaardigheden leren die zij nodig hebben om de verzorging en opvoeding uit te voeren en waar zij voorbereid worden op een zo zelfstandig mogelijk bestaan met hun kind. Het bieden van een veilige context betreft ook nadrukkelijk de baby. Opvangouders observeren de jonge moeder en bespreken hun bevindingen met haar en met de begeleidende instellingen. Als het welzijn van de baby in het geding is, grijpen de begeleidende instellingen in.

Voor het realiseren van deze doelstelling is nodig dat de begeleider een inschatting kan maken of de jonge moeder hiertoe in staat is en of ze voldoende vaardigheden bezit om verzorging en opvoeding van haar kind uit te voeren. Om deze inschatting te kunnen maken, is het belangrijk dat de jonge moeder de gelegenheid krijgt zelfstandig en alleen tijd met haar kind door te brengen, zodat zij haar opvoedingsverantwoordelijkheid zoveel mogelijk kan dragen, waarbij de begeleider wel oproepbaar is ter ondersteuning.

In deze paragraaf verkennen wij in hoeverre de huidige juridische kaders voldoende ruimte bieden om de doelstelling van gezinsopvang te realiseren.

Pleegzorg

Wanneer een minderjarige via Bureau Jeugdzorg met een indicatie in een pleeggezin wordt geplaatst, heb je in eerste instantie te maken met de wet op de jeugdzorg. Er wordt bepaald wat er aan hulp nodig is, welke indicatie nodig is en hoe deze indicatie verkregen kan worden.

In het geval van een pleegzorgplaatsing (met pleegzorgindicatie) geldt vervolgens de pleegkinderenwet. Deze wet gaat over de uitvoering van de pleegzorg. De ene wet sluit de andere niet uit; ze gaan in elkaar over.

Voor een definitie van pleegzorg gaan wij uit van de definitie zoals deze in de pleegkinderenwet (hoewel deze wet in de toekomst mogelijk gaat verdwijnen) wordt beschreven.

Wettelijke definitie van pleegzorg volgens de Pleegkinderenwet. B16 Artikel 5.

Artikel 1. Een pleegkind is een door aspirant-adoptiefouders (pleegouders) opgenomen minderjarige die bij anderen dan bij zijn ouders, voogd of bloed- en aanverwanten tot en met de derde graad wordt verzorgd en opgevoed, met dien verstande dat daaronder niet is begrepen:

- een minderjarige op wiens verzorging en opvoeding volgens de bepalingen van een andere wet toezicht wordt uitgeoefend door anderen dan zijn ouders of voogd;
- een minderjarige die verzorgd en opgevoed wordt in een inrichting, welke, wat betreft de opvoeding en verzorging van de daarin verblijvende minderjarigen, aan toezicht krachtens de bepalingen van een andere wet is onderworpen; (OTS maatregel);
- een minderjarige die verzorgd en opgevoed wordt in een inrichting, welke door Ons van het toezicht ingevolge de bepalingen van deze wet is vrijgesteld, dan wel behoort tot de groep van inrichtingen, die door Ons, de Raad van State gehoord, van dit toezicht is vrijgesteld (schippersinternaat, schoolinternaat: art. 1 uitvoeringsbesluit pleegkinderenwet).

Artikel 3. De verplichtingen, voortvloeiende uit deze wet en de tot haar uitvoering gegeven voorschriften, voor zover niet aan anderen opgedragen, rusten op degenen die de verzorging en opvoeding van een pleegkind op zich hebben genomen, dan wel op het hoofd van een inrichting, waarin één of meer pleegkinderen worden verzorgd en opgevoed, en bij ontstentenis of afwezigheid van dit hoofd op degene die de feitelijke leiding in de inrichting uitoefent.

Wat betekent dit in de praktijk?

Een minderjarige die in een pleeggezin woont, wordt verzorgd en opgevoed door de pleegouders. De pleegouders hebben daarmee een verzorgings- en opvoedingsverantwoordelijkheid naar de minderjarige. Bovendien zijn zij juridisch aansprakelijk voor de minderjarige.

Pleeggezin

De pleegzorg is bij wet zó geregeld dat de pleegouder de opvoedingsverantwoordelijkheid heeft en juridisch aansprakelijk is voor zijn/haar pleegkind. Ook zegt de wet dat de opvoedingsverantwoordelijkheid van de pleegouder(s) niet overdraagbaar is.

Om in een pleeggezin te kunnen wonen is er altijd een indicatie van bureau jeugdzorg nodig. Ongeacht of het een vrijwillige of een justitiële plaatsing betreft.

Als een jonge moeder en haar kind beiden met een pleegzorgindicatie in een pleeggezin worden geplaatst, is er sprake van pleegzorg en daarmee van bovengenoemde verantwoordelijkheid. Dit heeft tot gevolg dat de doelstelling van begeleiding voor jonge moeders en hun kind formeel niet behaald kan worden.

Doelstelling van pleegzorg is immers dat niet de pleegouder maar de jonge moeder opvoedingsverantwoordelijk is.

Het is juridisch, ondanks dat er praktisch best afspraken over te maken zijn, risicovol voor de pleegouder (welke afspraken je ook maakt). Pleegouders moeten ervan op de hoogte zijn dat zij de opvoedingsverantwoordelijkheid blijven dragen. Het in de praktijk overdragen van deze verantwoordelijkheid aan de jonge moeder, is in strijd met de betekenis van de pleegzorgregeling die de wet voorschrijft. Met andere woorden: de wettelijke kaders zoals neergelegd in de Pleegkinderenwet bieden onvoldoende ruimte om de doelstelling van gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby te realiseren.

Gastgezin

Over gastgezinnen staat niets in het wetboek.

Zolang de jonge moeder en haar kind niet met een pleegzorgindicatie geplaatst worden in het opvanggezin, kan deze begeleidingsvorm uitgevoerd worden. De wet voorziet niet in kaders voor opvoedingsverantwoordelijkheid en aansprakelijkheid.

Op het moment dat het kind met een pleegzorgindicatie wordt geplaatst, is er sprake van pleegzorg en zijn de begeleiders van het gastgezin pleegouders. Dit geldt ook wanneer de jonge moeder met een pleegzorgindicatie wordt geplaatst. In beide gevallen gelden dezelfde wettelijke kaders als hierboven beschreven zijn.

In de meeste gevallen zal plaatsing in een gastgezin op vrijwillige basis gebeuren. Plaatsing met een indicatie voor 24-uurs opvang is theoretisch eveneens mogelijk, maar in de praktijk niet aannemelijk.

Meerderjarigheidsverklaring

Een gastgezin is een optie wanneer de jonge moeder vanaf 16 jaar zich meerderjarig heeft laten verklaren. Zij heeft dan het gezag over haar kind en is daarmee opvoedingsverantwoordelijk. Zij kan dan ook vrijwillig met haar kind in het gastgezin gaan wonen. De kosten die dat met zich mee brengt zijn dan voor haar

rekening. Ze heeft nog geen recht op een uitkering waardoor de financiering hiervoor een probleem kan worden. Mogelijk kan zij hiervoor PGB (Persoonsgebonden Budget) aanvragen.

Minderjarig en vrijwillige opname

Plaatsing in een gastgezin is ook mogelijk als de jonge moeder minderjarig is en zich niet meerderjarig heeft of kan laten verklaren en op vrijwillige basis (dus zonder OTS) naar een gastgezin gaat. Er is dan geen sprake van een maatregel.

De jonge moeder of degene die opvoedingsverantwoordelijk voor haar is moet zelf de kosten voor het verblijf betalen.

De voogd (of voogdijinstelling) is opvoedingsverantwoordelijk voor het kind. De uitvoering ervan ligt bij de jonge moeder met ondersteuning van de gastouders.

Plaatsingen in een gastgezin van jonge moeders en hun kind, kunnen er in de praktijk als volgt uitzien.

Ellen, 16 jaar, laat zich meerderjarig verklaren en gaat met haar kind vrijwillig naar een gastgezin. Ellen is opvoedingsverantwoordelijk, want ze heeft het gezag.

Inge is 18 jaar en gaat vrijwillig met haar kind naar een gastgezin. Inge is opvoedingsverantwoordelijk, want ze heeft het gezag.

Gezinshuis

In juridische zin is opvang in gezinshuizen van jonge moeders met hun kind moeilijk. Alleen voor minderjarige moeders met een indicatie voor 24-uurs opvang die geplaatst worden binnen een gedwongen kader en waar een voogd of een gezinsvoogd opvoedingsverantwoordelijkheid draagt voor de jonge moeder en het kind, is er een juridisch sluitende constructie.

Bij een vrijwillige plaatsing van jonge moeders, is er een juridisch hiaat met betrekking tot de opvoedingsverantwoordelijkheid van de jonge moeder en de aansprakelijkheid van gezinshuisouders ten opzichte de baby.

Jonge moeders kunnen met een indicatie voor 24-uurs opvang in een gezinshuis geplaatst worden. Zowel bureau jeugdzorg als het CIZ kan een indicatie voor 24-uurs opvang afgeven. Bureau jeugdzorg zal een dergelijke indicatie afgeven als er sprake is van ernstige opvoedingsproblemen, problematische opvoedingssituatie en/of psychiatrische problematiek waardoor residentiële jeugdhulpverlening nodig is. Als er sprake is van LVG-problematiek bij een minderjarige jonge moeder, dan kan het CIZ 24-uurs opvang indiceren. Het CIZ kan, in tegenstelling tot bjz, ook voor meerderjarige jonge moeders een indicatie voor 24-uurs opvang afgeven, op grond van verstandelijke beperking en psychiatrische problematiek.

In de huidige situatie geldt bij opvang in gezinshuizen voor slechts een klein deel van de jonge moeders een juridisch sluitende constructie. Het gaat om plaatsingen van jonge moeders die:

- een ernstige problematiek hebben (anders geen indicatie voor 24-uurs opvang, noch van bjz, noch van het CIZ);
- jonger zijn dan 18, of 18+ voor wie tijdig verlengde jeugdzorg is aangevraagd of voor wie het CIZ een indicatie afgeeft;
- gedwongen geplaatst worden (OTS of ontheffing ouders van de jonge moeder).

Vrijwillig

Vrijwillig komen en zelf betalen voor de plaatsing in het gezinshuis is praktisch vrijwel onmogelijk.

Plaatsing in een gezinshuis, betekent plaatsing in een behandelsetting. Deze plaatsen zijn te kostbaar om zelf te financieren.

5.5 Meerderjarige jonge moeder met haar kind

Pleeggezin

Jonge moeders vanaf 18 jaar kunnen zelf voor pleegzorg in aanmerking komen, mits ze al gebruik maken van de jeugdzorg en er een half jaar voor hun 18e verjaardag een verlengde indicatie is aangevraagd. Voorwaarde voor een verlenging van de indicatie is dat de jonge moeder een hulpvraag heeft. Als de verlengde indicatie niet is aangevraagd, is pleegzorg niet mogelijk omdat de moeder vanaf haar 18e hiervoor geen indicatie meer krijgt.

Ook als verlengde jeugdzorg op tijd is aangevraagd en een indicatie voor pleegzorg is afgegeven, kan de doelstelling van gezinsopvang niet verwezenlijkt worden binnen het kader van de Pleegkinderenwet. Omdat zij meerderjarig is, ligt de opvoedingsverantwoordelijkheid voor het kind bij de jonge moeder. Een pleegzorgplaatsing van de jonge moeder samen met haar kind is onmogelijk, omdat de opvoedende ouder bij het kind aanwezig is. Als OTS is uitgesproken over het kind, is plaatsing van moeder en kind in een gezin op basis van een pleegzorgindicatie voor het kind, met als doel de moeder te leren zelfstandig voor haar kind te zorgen, juridisch evenmin mogelijk. Pleegouders kunnen hun juridische opvoedingsverantwoordelijkheid voor het pleegkind immers niet aan de jonge moeder overdragen.

Gastgezin

Jonge moeders vanaf 18 jaar kunnen op vrijwillige basis met hun kind in een gastgezin gaan wonen. Er is geen indicatie nodig, omdat plaatsing vrijwillig en de moeder meerderjarig is. De jonge moeder heeft het gezag en is zelf opvoedingsverantwoordelijk.

Gezinshuizen

Plaatsing op basis van een jeugdzorgindicatie is mogelijk indien de meerderjarige moeder die een halfjaar voor haar 18e verjaardag heeft aangevraagd. Als zij deze verlengde indicatie niet heeft aangevraagd en/of verkregen, is plaatsing op basis van de Wet op de Jeugdzorg niet mogelijk. Als een AWBZ-indicatie door het CIZ mogelijk is, kan een meerderjarige jonge moeder wel geplaatst worden in een gezinshuis.

5.6 Samenvatting en conclusies

Pleegzorg

De Pleegkinderenwet schrijft voor dat opvoedingsverantwoordelijkheid niet overdraagbaar is. Als een jonge moeder met haar kind beiden op basis van een pleegzorgindicatie in een geformaliseerd pleeggezin worden geplaatst, zijn de pleegouders opvoedingsverantwoordelijk voor de jonge moeder en verantwoordelijk voor de verzorging en opvoeding van de baby. De jonge moeder kan formeel geen opvoedingsverantwoordelijkheid dragen. Daarom voorziet de huidige Pleegkinderenwet niet in de doelstelling van gezinsopvang voor een jonge moeder en haar kind.

Praktisch wordt pleegzorg voor een jonge moeder en haar kind wel uitgevoerd. In het contract dat betrokken partijen met elkaar afsluiten, worden dan de uitvoering van de opvoeding van het kind en de begeleiding aan de jonge moeder praktisch afgestemd. Dit verandert echter niets aan de juridische verantwoordelijkheden van de betrokken partijen.

Pleegouders moeten weten wat hun juridische verantwoordelijkheid is ten aanzien van de opvoeding van de pleegkinderen die zij in huis nemen. Als er een pleegzorgindicatie is voor de jonge moeder en haar kind, zijn pleegouders *en* voor de jonge moeder *en* voor haar kind juridisch opvoedingsverantwoordelijk. Als het kind iets overkomt door toedoen van de opvoedingspraktijken van de jonge moeder, kunnen de pleegouders daar juridisch aansprakelijk voor worden gesteld. In het kader van de Pleegkinderenwet is opvoedingsverantwoordelijkheid voor de baby niet overdraagbaar van de pleegouders op de jonge moeder.

Indien bij of de pleegzorginstelling besluit tot een dergelijke plaatsing, zullen zij van tevoren de pleegouders hiervan op de hoogte moeten brengen, zodat pleegouders hierin een bewuste keuze kunnen maken. Alle partijen dienen zich bewust te zijn van de geldende juridische regels en dit mee te nemen in het pleegzorgcontract dat bij aanvang van de plaatsing wordt afgesloten (zie ook Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2007).

Deze vorm van gezinsopvang voor jonge moeders en hun kind is juridisch zo complex, dat de invulling en uitvoering ervan in de praktijk tot nu toe verschillend geïnterpreteerd wordt. Op bovengenoemde punten is de wet echter duidelijk.

Gastgezinnen en gezinshuizen

Bij gastgezinnen en gezinshuizen gelden andere juridische kaders. Voor beide vormen van opvang en begeleiding is geen pleegzorgindicatie nodig. Bij plaatsing in gastgezinnen zal veelal sprake zijn van vrijwillige plaatsing voor de jonge moeder (al dan niet gecombineerd met voogdij voor het kind). Bij plaatsing in een gezinshuis is alleen een juridisch sluitende constructie mogelijk binnen een gedwongen kader. Bij een vrijwillige plaatsing in een gezinshuis is er een juridisch hiaat met betrekking tot de uitvoering van de opvoedingsverantwoordelijkheid.

Hoofdstuk 6 Bouwstenen voor een begeleidingsmethodiek voor jonge moeders binnen gezinsopvang

In dit hoofdstuk belichten we de risico's en problemen vanuit een theoretisch pedagogisch en ontwikkelingsperspectief van zowel de moeder als haar kind. We bespreken kort de theorieën die een passende verklaring bieden voor risico's en problemen bij jonge moeders en hun kind en een verantwoording voor de aanpak ervan. Als eerste de gehechtheidstheorie, als de theorie over interpersoonlijke relaties en in het bijzonder de ouder-kindrelatie, de leertheorie die laat zien hoe jonge moeders kunnen profiteren van opvoedingsondersteuning en op welke manier het aanleren van nieuw gedrag tot stand komt. Vanuit de systeemtheorie wordt daarna het model van sociale kwaliteit van Wolf uitgewerkt en de uitgangspunten van empowermentstrategieën. Empowerment betreft de bejegening die cruciaal blijkt voor succesvolle begeleiding van en zorg voor jonge moeders en hun kind binnen gezinsopvang. Vervolgens lichten we uit een aantal succesvolle methodieken die elementen die speciaal geschikt zijn voor de gezinsopvang van jonge moeders. Tot slot staan we stil bij het belang van een goede taakverdeling en samenwerking tussen opvangouders en de instellingen (bjz, pleegzorg, etc.).

Dit onderzoek biedt uitgebreide informatie over de doelgroep en helpt beleidsmakers in hun keuzen welke wensen en mogelijkheden er zijn in de aanvulling op de zorg voor en opvang van jonge moeders. De inventarisatie kan aan kracht winnen als er voor de praktijk ook methodische bouwstenen worden geboden die belangrijk zijn voor een basis van het werk. In dit hoofdstuk wordt een eerste aanzet gegeven voor een theoretische onderbouwing.

6.1 Theoretisch kader

Verschillende theorieën geven inzicht in de achtergrond van en een verklaring voor het ontstaan van problemen bij een deel van de groep jonge moeders. Het betreft:

- de gehechtheidstheorie;
- de leertheorie;
- systeemtheorie uitgewerkt in het model van sociale kwaliteit;
- empowermentstrategieën.

De gehechtheidstheorie

Impliciet ligt aan de basis van gezinsopvang de veronderstelling dat bij opvang en verblijf in een gezinscontext het ontstaan van veilige hechting tussen moeder en kind de meeste kansen heeft.

Alle instellingen die zorg en steun bieden aan jonge moeders, vinden het opbouwen van de relatie tussen de jonge moeder en haar kind dan ook een belangrijk aandachtspunt.

Naast het scheppen van gunstige voorwaarden voor het ontwikkelen van de band vanaf het begin tussen de moeder en de baby, is ook aandacht nodig voor het eigen gehechtheidsverleden van de jonge moeder zelf.

Veel moeders uit ons onderzoek hebben weinig veiligheid, steun en warmte ervaren in hun eigen gezin van herkomst. Deze combinatie met jong moederschap is, wordt vanuit gehechtheidsonderzoek aangenomen, risicovoller dan bij moeders die een veilig band met hun eigen ouders hebben gehad. Hier is een kanttekening te maken. De aanstaande moeder staat rondom de geboorte meer open voor bijstellingen van haar beeld hoe ze kan gaan opvoeden. Daar zou in de begeleiding (en in behandeling) van jonge moeders gebruik van kunnen worden gemaakt (Lambermon 1991).

Hoe belangrijk hechting is en welke risico's onveilige gehechtheid met zich meebrengt, kunnen we onderbouwen met de gehechtheidstheorie.

Een veilige band legt de basis

Uit levensloop onderzoek (Boom 1999; Riksen-Walraven 1989) weten we dat het opbouwen van een band met hun kind de belangrijkste eerste opdracht is voor ouders.

Grondlegger van de gehechtheidstheorie, Bowlby, verwoordt deze opdracht als volgt: 'Hechting is een duurzame affectieve relatie tussen een kind en een of meerdere volwassenen en is belangrijk voor de sociaal emotionele ontwikkeling. Een veilig gehechtheid geeft het kind vertrouwen in zich zelf en andere personen en leidt tot gezonde verkenning van de wereld om zich heen' (Bowlby 1988). De kwaliteit van de gehechtheid (veilig, angstig vermijndend, angstig afwerend en gedesorganiseerd) wordt vooral bepaald door de manier waarop ouder(s) omgaan met hun kind. Daarnaast kunnen eigenschappen van de baby (temperament) en factoren van de moeder (emotionele problemen, eigen jeugdervaringen, spanningen in het dagelijkse leven en ideeën en opvattingen over de kwaliteit van eigen opvoedrol en invloed) de kwaliteit van gehechtheid negatief beïnvloeden (Verhulst 2005). Het blijven de ouders (of hun vervangers) die het meest hun stempel op de gehechtheidsrelatie drukken.

Een stevige basis is een buffer

Het opbouwen van de band tussen ouder(s) en kind staat in de eerste twee jaar centraal. Kinderen leren dat zij de ouder(s) kunnen gebruiken als basis van waaruit zij de omgeving kunnen verkennen om zodoende hun competenties te ontwikkelen. Een goede gehechtheidsrelatie is stabiel, heeft continuïteit en laat sensitiviteit zien. Dat betekent dat de ouder het gedrag van het kind kan opmerken, het gedrag op de juiste manier interpreteert en in staat en bereid is op dit gedrag te reageren en dit ook tijdig en op een effectieve manier doet. In het tweede levensjaar ontdekken en verkennen kinderen steeds meer zelfstandig hun omgeving. Veilig gehechte kinderen zoeken actief contact met de moeder of vader als ze zich onzeker of onveilig voelen. Daarnaast durven ze steeds meer uit te proberen als ze weten dat de ouder met wie ze een veilige band hebben, beschikbaar is. De ouder(s) staan voor de taak hun kind zoveel mogelijk de kans te geven om zelf dingen te ontdekken en zelfstandig te worden (respect voor autonomie). Het ligt voor de hand dat regels en grenzen stellen hierbij een rol speelt. Het kunnen bieden van emotionele ondersteuning blijft ook een belangrijk thema. De nabijheid en beschikbaarheid van de ouder(s) blijft in de eerste twee jaar een belangrijke beschermende factor: een buffer voor het leven.

Intern werkmodel en intergenerationele overdracht.

Ervaringen werken door in de ontwikkeling tot in de volwassenheid. Ieder kind ontwikkelt op grond van ervaring onbewust verwachtingen en regels in de omgang met anderen. Er ontstaat op den duur ook een patroon in de wijze waarop in vergelijkbare situaties wordt gereageerd: intern werkmodel.

Dat betekent dat een kind dat zijn ouder(s) als toegankelijk en responsief ervaart, een beeld van zichzelf opbouwt als 'iemand die de moeite waard is om van te houden'. Kinderen daarentegen die in hun behoefte aan veiligheid genegeerd worden, stuiten op afwijzing, onverschilligheid of niet beschikbaarheid. Ze zullen een beeld van zichzelf krijgen als 'iemand die niet de moeite waard is' (Bakermans 1993). In extreme vorm, als er sprake is van geweld, mishandeling en verwaarlozing, roept dit bij het kind verschillende reacties op variërend van agressiviteit en opstandigheid tot angst en extreme gehoorzaamheid, passiviteit en hulpeloosheid. Op latere leeftijd kan dit zich uiten in een combinatie van machtsstreven en hulpeloosheid, waarbij depressieve en agressieve momenten elkaar afwisselen (Lambermon 1991).

Bij moeders die zelf een onveilig gehechtheidsverleden hebben is de kans groot dat ze onder ongunstige omstandigheden het opvoedingspatroon van hun eigen jeugd herhalen (intergenerationele overdracht). Dit geldt ook voor moeders die in hun jeugd slachtoffer zijn geweest van geweld. Zij lopen in hun latere leven een groter risico weer slachtoffer of zelf dader van geweld te worden (Ferwerda 2007).

Hechtingstheorie en gezinsopvang

Voor het ontwikkelen van een veilige gehechtheid is het nodig dat de jonge moeder in staat is responsief en consequent op de behoefte van de baby te reageren. Het gaat om het leren kennen en open staan voor de behoefte van de baby en er effectief op leren reageren.

In de begeleiding van jonge moeders is het belangrijk aandacht te besteden aan de manier waarop de moeder signalen van het kind opmerkt en interpreteert. Deze begeleiding kan goed in een gezinscontext worden geboden: de moeder kan worden geobserveerd en gevolgd door de opvangouder. Voor moeders met eigen hechtingsproblematiek zal individueel moeten worden bekeken of opvang binnen een gezinscontext wenselijk en haalbaar is. Cruciaal daarbij is of de moeder een vertrouwensrelatie met de opvangouder aan kan gaan.

De sociale leertheorie

Uitgangspunt van de sociale leertheorie is dat mensen niet worden geboren met voorgevormde gedragsrepertoires, maar deze leren. Belangrijk hierbij is dat gedrag voor een groot deel wordt bepaald door de gevolgen van dat gedrag. Reacties uit de omgeving en de gevolgen doen bepaald gedrag ontstaan, toe- of afnemen. Mensen ontwikkelen een eigen patroon van reacties door hun directe ervaringen, of door de observatie van anderen. Hierbij speelt het principe van versterking respectievelijk verzwakking en het principe van model-leren een rol.

Versterking en verzwakking:

Er kan sprake zijn van zowel positieve als negatieve versterking van gedrag. Wanneer een bepaald soort gedrag wordt gevolgd door een beloning dan wordt dit gedrag positief versterkt. Dit houdt in dat de kans toeneemt dat het gedrag vaker wordt vertoond. Bij negatieve versterking bestaat de beloning uit het feit dat een negatieve toestand ophoudt, of dat een negatief gevolg achterwege blijft.

Via het principe van verzwakking kan gedrag afnemen of worden geëlimineerd. Negeren van dit negatieve gedrag, zeker in combinatie met het belonen van positief gedrag, heeft op termijn vaak meer effect dan aldoor straffen.

Model-leren

Veel van het gedrag dat mensen vertonen, hebben ze geleerd doordat ze het anderen zien doen. Op deze wijze kan nieuw gedrag worden aangeleerd, bestaand gedrag worden aangemoedigd of juist afgeremd. Een beslissende rol hierbij spelen de consequenties van het na te volgen gedrag. Leidt het gedrag van het model tot een positief gevolg, dan nodigt dit uit tot imitatie. Heeft het gedrag een negatief effect voor het model, dan weerhoudt dit iemand om het te imiteren (Bandura, 1986).

De sociale leertheorie en gezinsopvang

De jonge moeder heeft na de komst van haar baby op allerlei terreinen veel veranderingen meegemaakt en moet in de nieuwe rol als opvoeder veel leren. In de gezinscontext kan zij ervaren en leren hoe ze zelfstandig voor haar kind kan zorgen. Kijken naar hoe anderen het doen en leren door zelf doen is een natuurlijke en vanzelfsprekende manier van leren. Ze leert omgaan met de wisselwerking tussen haar eigen gedrag en het gedrag van haar kind. In een gezinssetting ontwikkelt de jonge moeder verzorgende vaardigheden spelenderwijs in een ongedwongen en veilige setting.

Sociale kwaliteit

De derde theoretische benadering die gezinsopvang voor jonge moeders onderbouwt, is het model van sociale kwaliteit (Wolf, 2010). Dit model gaat uit van de systeemtheorie en bekijkt ieder individu in relatie tot zijn omgeving.

Sociale kwaliteit is te omschrijven als de mate waarin jonge moeders in staat zijn te participeren in het sociale, economische en culturele leven en de ontwikkeling van hun netwerk, zodanig dat dit gunstig doorwerkt op hun welzijn en zelfrealisatie, waardoor ze ook weer invloed kunnen uitoefenen op de condities van hun bestaan (gebaseerd op Maesen & Walker 2005).

Het model van sociale kwaliteit is gericht op herstel van de balans in het systeem en laat zien dat er een materiële en immateriële aanpak nodig is. Het model is ontwikkeld voor alle kwetsbare mensen in de samenleving en is goed toepasbaar op de doelgroep jonge moeders. In het model zijn vier condities waar aan moet worden gewerkt.

1. De basis is de sociaal economische zekerheid (inkomen, opleiding, thuis, dagactiviteiten en veiligheid).
2. Toegang tot informatie en tot zorg en tot maatschappelijke diensten en van hun rechten gebruik kunnen maken (de gemeentelijke diensten voor urgentie en uitkering etc.). Dit wordt sociale inclusie genoemd.
3. Je thuis voelen bij een groep, je ermee verbinden, gedeelde waarden en normen veilig voelen in je relaties en in je woonomgeving (sociale cohesie).
4. Sociaal empowerment: ondersteuning van de capaciteiten en eigen kracht van mensen zodat ze weer stappen vooruit kunnen maken en meer zelfcontrole krijgen.

Deze vier condities zijn alleen in onderlinge samenhang aan te pakken.

Sociale kwaliteit en gezinsopvang

Gezinsopvang biedt een geschikte context om in onderlinge samenhang te werken aan de vier beschreven condities. Gezinsopvang garandeert de basis van sociaal economische zekerheid voor jonge moeders en hun kind. Vervolgens kan binnen de veilige context van gezinsopvang gewerkt worden aan condities 2, 3 en 4, in het tempo en in de mate die aansluit bij de persoonlijke situatie van de jonge moeder.

Empowerment: vertrouwen op eigen kracht

De principes van empowerment (Rappaport & Seidman 2000) kunnen uitkomst bieden om jonge moeders in hun eigen kracht te brengen. Empowerment staat voor het proces dat het probleemoplossend vermogen vergroot en helpt eigen passende oplossingen te vinden waardoor diegene zelf actie kan ondernemen om zijn of haar persoonlijke situatie te verbeteren. Dit betekent voor de jonge moeders dat ze een positief zelfbeeld ontwikkelen, controle over het eigen leven ervaren en geloven in hun eigen capaciteiten en mogelijkheden. Dit zal ze sterker maken in hun eigen sociale omgeving.

Empowerment en gezinsopvang

Empowerment is de manier om de moeders zelf actief aan hun zelfstandigheid te laten werken en hen daarmee meer invloed over hun leven terug te geven. Het doel van gezinsopvang is om de mogelijkheden van jonge moeders als opvoeder te versterken. De gezinsopvang geeft persoonlijke aandacht: mogelijkheden om een op een de vaardigheden voor de dagelijkse verzorging en opvoeding te oefenen ruim aanwezig. Dit is belangrijk voor hun gevoel van competentie en biedt kansen voor het opbouwen van een persoonlijke band met de jonge moeder. Het doel is tevens hen te steunen en te stimuleren om opnieuw deel te nemen aan de maatschappij. De vaardigheden die de moeder voor participatie kan ontwikkelen, zijn gericht op: mee kunnen denken en meedoen, invloed kunnen uitoefenen op de omgeving en zich hiervan bewust zijn, om zo stap voor stap tot verbetering van de eigen maatschappelijke positie(werk, opleiding, netwerk) te komen. Binnen gezinsopvang kunnen de opvangoude(s), de moeder en de externe begeleider gezamenlijk aan dit perspectief werken. Het ASE (Attitude- Sociale invloed, Eigen

Effectiviteitverwachting) model maakt duidelijk onder welke voorwaarden empowermenttechnieken bijdragen aan kwaliteitscriteria voor de begeleiding. (zie bijlage 10).

6.2. Practice based methodieken

In het volgende overzicht zijn een aantal methodieken gescreend op bruikbare bouwstenen voor de aanpak in een gezin (Movisie 2008). De selectie is gebaseerd op gezinsopvang van jongen moeders en hun kind en praktijkervaringen van werkers en onze bevinden uit onderzoek en literatuur. De nu volgende selectie is gebaseerd op twee criteria: bruikbare thema's die aansluiten bij de beschreven problematiek van de jonge moeders en passend bij de opvang in een gezinscontext.

1. Module zelfstandigheidstraining Tienermoeders

Bron: Leger des Heils, C. Remmerswaal (2007)

Korte beschrijving

De zelfstandigheidstraining richt zich op kwetsbare meiden (met hun kind) tot 18 jaar die kunnen functioneren in een pleeggezin en profiteren van een gestructureerde begeleiding vanuit een pleeggezinsituatie. De training richt zich op het reduceren van stressoren en het activeren van projectieve factoren in het leven van de jonge moeder. Er worden vaardigheden aangeleerd en taken beschreven. Taken worden per leefgebied toegelicht. De leefgebieden zijn: verzorging en opvoeding, relaties en sociaal netwerk, zelfstandigheid en toekomst, woon- en leefsituatie, emotionele en psychosociale ontwikkeling en zelfbepaling.

De training duurt minimaal een half jaar en kan worden verlengd totdat de doelen zijn bereikt en de moeder zelfstandig kan gaan wonen met haar kind, of als overgang naar een begeleide woonvorm.

Aansluiting op de leervraag in de gezinscontext

De zelfstandigheidstraining is beschreven voor jonge moeders tot 18 jaar, maar geschikt voor moeders tot 24 jaar, die het verblijf in een opvanggezin nodig hebben voor een korte periode en het verblijf in een gezin als een springplank zien naar zelfstandig wonen. De training biedt een gestructureerd traject voor praktische (opvoedings-) vaardigheden die gericht zijn op het versterken van de band tussen moeder en kind. De training gaat uit van het competentiemodel en de empowermentbenadering. Vorderingen worden gevolgd en teruggekoppeld. Het is voor moeders die zich in een korte tijd veel vaardigheden op vele terreinen eigen willen en kunnen maken en daartoe gemotiveerd zijn een geschikte methodiek. Voorwaarde is verder dat de moeder in staat is tot een wederkerige relatie met de opvangouder en zich leerbaar kan opstellen. De zelfstandigheidstraining biedt aan de opvangouder een gefaseerd en overzichtelijk kader en praktische hulpmiddelen (o.a. voor planning) in de begeleiding.

2. Hoe doe je dat? Nou gewoon...! Methodiekbeschrijving voor het werken met jonge moeders

Bron: Stichting Ambulante Fiom, Jem&kids, Donna, jonge moedercentrum Hengelo, en Steady Rotterdam

Korte beschrijving

Deze methodiek is ontwikkeld voor ontmoetings- en coördinatiepunten voor jonge moeders en gaat uit van oplossingsgericht werken.

Deze methodiek maakt expliciet geen onderscheid tussen verschillende doelgroepen en ook niet tussen allochtone en autochtone jonge moeders. Er is wel aandacht voor de verschillende manieren waarmee groepen met de belangrijke gebeurtenissen omgaan. De basis is een systeemgerichte benadering, met de structuur van het 8 fasen model (zie deel 5 van deze paragraaf). De aanpak gaat uit van empowerment. De methodiek gaat uitgebreid in op de wijze van communiceren met de moeder en geeft veel tips en handreikingen over kennis en houding van de begeleider en biedt werkvormen om oplossingsgericht

werken in de praktijk te brengen. Er wordt rekening gehouden met de gevoeligheid van de doelgroep voor een probleemgerichte aanpak.

Aansluiting op de leervraag in de gezinscontext

Deze methodiek richt zich voornamelijk op het ontwikkelen van een basishouding die van essentieel belang is om de begeleiding met de jonge moeder tot een succes te kunnen maken. Voor opvangouders (en de externe begeleiding) kan dit een goede richtlijn bieden bij het opbouwen van een band met jonge moeders die moeite hebben met het aangaan van een vertrouwensrelatie en teleurgesteld zijn over en afwijzend staan tegenover hulp. Jonge moeders kunnen veel steun ondervinding van contacten met ander jonge moeders (lotgenoten). Vanuit de gezinsopvang kan lotgenotencontact en de deelname aan activiteiten van ontmoetingscentra gestimuleerd worden.

3. Eigen Kracht

Bron: Wat werkt? (Movisie, 2008).

Korte beschrijving

Eigen Kracht is een methode die in Nederland is ontwikkeld door de Eigen-kracht centrale en Stichting Op Kleine Schaal. Het is bedoeld voor mensen met een probleem die daarbij hun familie willen inschakelen. Een Eigen-Kracht Conferentie stelt de families in staat om zelf een oplossing te zoeken voor problemen van een gezinslid. Tijdens bijeenkomsten maakt de persoon die hulp vraagt met hun eigen netwerk een hulpverleningsplan

Aansluiting op de leervraag in de gezinscontext

In veel gevallen zal het (opnieuw) betrekken van het netwerk van de jonge moeder één van haar wensen zijn. Vanuit de gezinsopvang is de Eigen Kracht Conferentie (evenals het Familie Netwerk Beraad) daartoe een geschikte methode. De familie en naaste omgeving van de jonge moeder, dus ook de opvangouder, maken samen deel uit van het netwerk. De externe begeleider is degene die het proces begeleidt. Deze methodiek geeft moeders de kans weer de regie over te nemen op hun eigen leven. Voor de vader en de groot ouders is het een kans op deze manier weer de band met de jonge moeder op te pakken. Omdat oplossingen voor de problemen worden gezocht binnen de cultuur van de familie, is de methode geschikt voor de allochtone jonge moeder. Voor de opvangouder en de externe begeleider is het nuttig om de personen uit het net werk van de jonge moeder te leren kennen.

4. Methodiek voor tienermoeders met gedragsproblemen De Bocht

Bron: drs. I. Brekelmans gedragsdeskundige de Bocht (publicatie verwacht in 2010).

Korte beschrijving

Deze methodiek betreft behandeling en begeleiding in een residentiële setting en duurt anderhalf tot twee jaar. Het einddoel is dat jonge moeders zelfstandig kunnen wonen samen met hun kind. Centraal in de aanpak staat dat de jonge moeder vaardigheden leert die gerelateerd zijn aan de eigen problematiek en dat ze opvoedingsvaardigheden leert die gericht zijn op zelfstandigheid. Er is intensieve begeleiding en er is ondersteuning in praktische zin: kinderopvang en kookhulp zijn geregeld. De groep is een structuurgroep. Dit houdt in dat er een vaste dagstructuur is en er strikte regels worden gehandhaafd. De cliënten zijn verplicht om naar school te gaan of te werken. Belangrijk is dat er een pedagogische werkrelatie ontstaat tussen de hulpverlener en de cliënt. Naast opvoeding van de kinderen staat opvoeding van de cliënten centraal.

De hulpverleners ontwikkelen op basis van observaties en diagnostiek en samen met de moeder een hulpverleningsovereenkomst (HVO). Systematische interventies worden uitgevoerd die gericht zijn op

veranderingen in cognities, emoties en/of gedrag met als doel het verminderen van probleemgedrag en stoornissen. Het dagelijkse groepsprogramma is erop gericht de jonge moeders vaardigheden te leren om zoveel mogelijk zelf in levensbehoeften te voorzien. Iedere bewoonster doorloopt vijf fases met beloningssystemen om de vooruitgang voelbaar en zichtbaar te maken. De beloning voor het verwerven van bepaalde competenties is onder andere een toenemend aantal 'zelfzorgdagen' als voorbereiding op zelfstandig wonen. Bij de overgang naar een volgende fase schrijft de moeder een 'sollicitatiebrief' waarin ze beschrijft waarom ze naar de volgende fase kan.

Er wordt gewerkt met het bejegeningsschema 'lekker-in-je-vel-schema', om grensoverschrijdend gedrag te begrenzen.

Aansluiting op de leervraag in de gezinscontext

Het accent op het ontwikkelen van een pedagogische werkrelatie tussen de moeder en opvangouder past niet vanzelfsprekend in een gezin, vanwege de ernstige gedragsproblematiek waar de jonge moeders in deze behandelsetting mee te maken hebben. Alleen therapeutische opvanggezinnen komen in aanmerking voor de opvang en begeleiding van deze groep jonge moeders.

Naast opvoeding van de baby, staat opvoeding van de moeder zelf centraal. In de begeleiding vanuit gezinsopvang kan er aandacht zijn voor dagindeling (structuur) en dagbesteding. Omgangsregels en werken met beloningssystemen kunnen afhankelijk van de problematiek van de jonge moeder worden ingezet. Er zijn jonge moeders die deze duidelijkheid (veiligheid) nodig hebben. De fasering op maat in de groeiende zelfstandigheid en de wijze waarop de moeder de regie krijgt over haar leven, zijn eveneens bruikbare instrumenten in de begeleiding.

5. Acht-fasenmodel

Bron: Wat werkt? (Movisie, 2008)

Korte beschrijving

Het 8-fasenmodel is een methode voor planmatig werken in de maatschappelijke opvang en de vrouwenopvang. De methode richt zich op individuele trajectbegeleiding en gaat uit van het werken met 8 leefgebieden. Deze zijn: huisvesting, financiën, sociaal functioneren, psychisch functioneren, zingeving, lichamelijk functioneren, praktisch functioneren en dagbesteding. Empowerment van cliënten vormt een belangrijk ingrediënt.

Aansluiting op de leervraag in de gezinscontext

Als er tot nu toe structuur en een gezamenlijk plan voor begeleiding ontbreekt en meerdere instanties zich met de jonge moeder bezig houden, dan is dit model geschikt als raamwerk. Met name de acht leefgebieden bieden concrete kaders voor zorgcoördinatie. In een traject met veel partners die samenwerken, kan het overzicht geven: hoe en door wie wordt aan de 8 leefgebieden gewerkt. Het model leent zich het meest voor gebruik in een gezinshuis, met professionele opvoeders.

6. Toekomst gericht werken

Bron: Wat werkt? (Movisie, 2008).

Korte beschrijving

Toekomstgericht werken is een in 1997 door het NIZW ontwikkelde methode die in aangepaste vorm ook binnen gezinsopvang kan worden gebruikt. De methode concentreert zich op het ontwikkelen van toekomstperspectieven door samen met jonge moeders capaciteiten en potenties op te sporen en vaardigheids- en kennis korten vast te stellen. Hierdoor kan in kleine stappen op verschillende terreinen concreet worden gewerkt. De methode helpt prioriteiten te stellen, die anders in de breedte van de

problematiek uit zicht kunnen verdwijnen. De moeder maakt zelf een toekomstplan en er wordt veel aandacht besteed aan het weer actief worden in het sociale netwerk. Er is aandacht voor de zwakke maatschappelijke positie en het tekort aan vaardigheden.

Aansluiting op de leervraag in de gezinscontext

Deze methode richt zich specifiek op jonge moeders van wie het leven ernstig ontwricht is en die kampen met materiële en immateriële problemen en bovendien beperkte vaardigheden hebben. Moeders die passief zijn omdat de problemen hen boven het hoofd zijn gegroeid, kunnen hiervan leren om weer greep op hun leven te krijgen. De aanpak begint met inzicht in de eigen situatie om vervolgens te komen tot het formuleren van wensen voor de toekomst en tenslotte het eigen toekomstplan te formuleren. Moeders leren prioriteiten te stellen. De begeleiding hiervoor kan goed binnen gezinsopvang worden geboden en op een natuurlijke manier gecombineerd worden met andere huishoudelijke en verzorgingstaken in het gezin. De een-op-een begeleiding past bij uitstek bij de moeder die onzelfstandig is en een duwtje in de rug nodig heeft.

7. De Aanpak (Systeemgerichte Aanpak van geweld in relaties, SAGR)

Bron: Wat werkt? (Movisie, 2008).

Korte beschrijving

De Aanpak is ontwikkeld door TransAct aan de hand van literatuurstudie, praktijkervaringen en theorieontwikkeling. Het is een systeemgerichte benadering, wat in dit geval betekent dat de dader wordt betrokken bij de hulpverlening. Door het betrekken van de partner kan de manier waarop het geweld in de relatie ontstaat en voortduurt, duidelijk worden. Het doel is om het geweld in de relatie te stoppen en te bevorderen dat zo mogelijk beide ouders actief participeren in de opvoeding en verzorging van hun kinderen. De partners worden gestimuleerd om gezamenlijk op constructieve wijze te werken aan het herstel van de relatie, of aan een zo harmonieus mogelijke beëindiging ervan.

Aansluiting op de leervraag in de gezinscontext

Binnen gezinsopvang is er meer dan een instelling ruimte voor de moeder om bezoek te ontvangen. Bij een aantal moeders is er sprake van geweld in de partnerrelatie. Soms speelt het nog steeds als de moeder in de gezinsopvang verblijft. Deze methodiek maakt geweld en hoe de geweldspiraal kan worden doorbroken bespreekbaar, evenals het belang van veiligheid van de jonge moeder en haar kind. Hoe de vader/ partner opnieuw bij de opvoeding te betrekken en het bespreekbaar maken van geweld in de relatie wordt in deze methodiek beschreven. Zorgvuldig onderzoek en afstemming met de wens van de jonge moeder moet duidelijk maken hoe de vader weer in de verzorgings/opvoedingsrol kan terugkeren, zonder dat de veiligheid van de moeder en haar baby in het geding is. Afspraken tussen de jonge moeder, de opvangouder en externe begeleider zijn hierbij nodig.

8. En ... als het misgaat bel ik jou

Bron: Wat werkt? (Movisie, 2008).

Korte beschrijving

De methode 'En als het misgaat... bel ik jou' is afgeleid van de uit Amerika en Canada afkomstige methode, Safety Planning (veiligheidsplanning). Dit is een methode die wordt ingezet om kinderen die in hun gezin te maken hebben met huiselijk geweld te ondersteunen. De methode richt zich op de gezinssituatie. Deze moet zodanig worden beïnvloed dat er weer een veilige omgeving voor het kind wordt gecreëerd. Safety Planning richt zich met name op het voorkomen van situaties waarin het kind weer

nadelige gevolgen ondervindt van huiselijk geweld. Met de kinderen en de ouders worden afspraken gemaakt over hoe te handelen bij een nieuw incident.

De belangrijkste onderdelen van de methode zijn dus veiligheidsplanning en netwerkontwikkeling. Drie onderdelen zijn kenmerkend voor de aanpak van de methode:

- de versterking van de handelingsmogelijkheden van het kind
- medeverantwoordelijk maken van de ouders voor de veiligheid van het kind
- steun organiseren bij belangrijke personen in de omgeving van het kind

Aansluiting op de leervraag in de gezinscontext

De opvang in een gezin biedt de jonge moeder mogelijkheden om vrienden, familie en / of partner weer bij haar 'thuis' te ontvangen. Dit maakt de woonvorm zo positief. In geval van dreigend geweld in die contacten, kunnen daar afspraken over gemaakt worden met de opvangouder. Uitgangspunt is daarbij dat de veiligheid van moeder en kind niet in gevaar komen. Voordeel in de gezinscontext is dat er meer mogelijkheden zijn om steun te krijgen en om afspraken te maken, zodat er voor het kind gemakkelijk een veilige wijkplaats beschikbaar kan zijn. De opvangouder kan daarbij hulp en steun bieden. Er zijn mogelijkheden om in vertrouwen te praten over wat er speelt en samen een veiligheidsplan op te stellen. De moeder leert vanuit het perspectief van haar kind denken, verantwoordelijk te zijn voor de veiligheid van het kind en leert samen met anderen steun te organiseren bij belangrijke personen in de omgeving van het kind. Daarnaast kan de jonge moeder zich zo voorbereiden wat ze gaat doen als ze zelfstandig woont. De methode geeft praktische informatie hoe dit te doen en biedt ook tips voor andere netwerkpartners.

6.3. Taakverdeling en begeleiding bij gezinsopvang

Om de opvang en begeleiding succesvol te laten zijn is een duidelijke taakverdeling en samenwerking tussen de jonge moeder en opvangouder (gastouder, pleegouder, gezinshuisouder) en de plaatsende instellingen (bjz, pleegzorg, etc.) een voorwaarde.

De begeleiding voor de moeder in het gezin wordt bepaald door, de hulpvraag van de jonge moeder, de plaatsende instantie en de indicatie van de jonge moeder en haar baby.

Aan het besluit om een jonge moeder in een gezin te plaatsen, is meestal veel voorafgegaan. In sommige gevallen is er geen eerder contact met jeugdzorg geweest en is de plaatsing vrijwillig. In alle andere situaties, zijn de hulpvraag en de leerdoelen van de jonge moeder de aanleiding voor de keuze van gezinsplaatsing. De (nieuwe) hulpvraag wordt doorvertaald naar de nieuwe leefsituatie. De plaatsende instantie is hiervoor verantwoordelijk evenals voor de begeleiding van de moeder in het gezin. De opvangouder geeft uitvoering aan de begeleiding.

Er is dan sprake van minimaal drie betrokken partijen: de moeder, de opvangouder en de externe begeleider vanuit de plaatsende instantie.

Het is belangrijk dat er een gezamenlijk begeleidingsplan wordt gemaakt waar de jonge moeder en opvangouder en de externe begeleider zich in kunnen vinden. Ze zullen de gezamenlijke leerdoelen afspreken en in de tijd plannen.

Het is de taak van de externe begeleider om op afstand de voortgang te volgen en te bewaken en zo nodig ondersteuning te bieden aan de opvangouder gericht op het welbevinden van moeder en de baby en het halen van de doelen.

De opvangouder heeft de verantwoordelijkheid om met de jonge moeder deze leerdoelen te vertalen naar de dagelijkse praktijk en ze op maat te maken voor *deze* moeder met *deze* baby in *deze* situatie. De thema's die aandacht krijgen variëren per moeder. De positie van de opvangouder is complex. Enerzijds heeft de opvangouder de rol van vertrouweling en ondersteuner van de moeder en anderzijds is de opvangouder de rapporteur over en bewaker van het proces. Dit kan alleen goed gaan als deze dubbelrol

goed is besproken met de jonge moeder. De relatie dient open en transparant te zijn. Rapportage tussen opvangouder en externe begeleider achter de rug van de jonge moeder om, is uit den boze.

Bejegening

Om echt iets te kunnen bereiken bij jonge moeders is van belang dat de relatie tussen de jonge moeder en de opvangouder is gebaseerd op respect, vertrouwen en een goede samenwerking. Zo ontstaat er een tijdelijk bondgenootschap. Een voorwaarde voor de jonge moeder is dat haar hulpvraag en behoefte is gezien en erkend. De communicatie is oprecht vanuit wederzijds respect, is open en informeel. De opvangouder geeft niet zelf de oplossingen voor de problemen, maar door de juiste interactiestijl tussen ouders en de opvangouder ontwikkelt zij eigen inzichten en vaardigheden om zelfstandig problemen te kunnen oplossen (vergelijk: oplossingsgericht werken Hoe doe je dat? Nou gewoon...!).

6.4 Samenvatting en conclusies

Voor de theoretische onderbouwing van gezinsopvang van jonge moeders en hun baby, zoeken wij aansluiting bij de volgende theoretische verklaringen:

1. Vanuit de gehechtheidstheorie onderbouwen wij het belang van een veilige omgeving waar de jonge moeder begeleid en geobserveerd kan worden in de wijze waarop zij een band opbouwt met haar kind.
2. Vanuit de sociale leertheorie onderbouwen wij dat gezinsopvang een geschikte context biedt voor het aanleren van vaardigheden die de jonge moeder nodig heeft als zij zelfstandig voor haar kind wil zorgen.
3. Vanuit het sociale kwaliteitsmodel tonen wij aan dat binnen gezinsopvang in onderlinge samenhang gewerkt kan worden aan materiële en immateriële begeleidingsaspecten.
4. Vanuit de empowermentbenadering laten wij zien dat gezinsopvang zeer geschikt is voor het opbouwen van zelfvertrouwen van de jonge moeder. Als die basis is gelegd, kan zij verder gaan met het ontwikkelen van competenties op andere terreinen.

Van een aantal bestaande methodieken wordt aangegeven in hoeverre zij aansluiten bij gezinsopvang van jonge moeders en hun kind en de gebruikte theoretische verklaringen. Tenslotte werken wij een model uit voor de taakverdeling en samenwerking in de opvang en begeleiding tussen jonge moeders, opvangouders en plaatsende/ begeleidende instellingen. Hierin zijn bejegening, openheid en transparantie belangrijke kernbegrippen.

Hoofdstuk 7 Conclusies en aanbevelingen

In dit rapport worden de mogelijkheden en beperkingen van opvang in gezinnen voor jonge moeders en hun baby verkend. Jonge moeders zijn alle moeders die hun eerste kind krijgen voor hun 24ste verjaardag. Tienermoeders zijn alle moeders die voor hun twintigste verjaardag hun eerste kind krijgen. Onder gezinsopvang verstaan wij: opvang in pleeggezinnen, opvang in gastgezinnen en opvang in gezinshuizen. De doelstelling van gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby richt zich op het bieden van een stabiele en veilige woonomgeving waar zij zo zelfstandig mogelijk hun baby leren verzorgen en opvoeden.

Het aanbod op het gebied van gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby's is geïnventariseerd. Organisaties die beschikken over ervaring met gezinsopvang van jonge moeders en hun kind, beoordelen deze vorm van zorg en opvang overwegend positief. Werving van opvanggezinnen is geen belemmering. Uitzondering zijn instellingen die zich richten op zorg en opvang van verstandelijk beperkte jonge moeders. Pleeg- en gastgezinnen en gezinshuizen die jonge moeders met hun baby hebben opgevangen, zijn eveneens positief over de mogelijkheden die deze vorm van opvang biedt. Zowel professionals als opvanggezinnen met ervaring in de gezinsopvang van jonge moeders, benadrukken het belang van uitbreiding van de capaciteit van het huidige aanbod.

In de literatuur en door middel van interviews met jonge moeders is onderzocht of de doelgroep behoefte heeft aan gezinsopvang. Uit onderzoek naar de wensen van jonge moeders ten aanzien van hulpverlening en begeleiding komt naar voren, dat jonge moeders vooral hulp vragen rond praktische thema's: huisvesting, financiën en inkomen. Deze thema's kunnen heel goed gerealiseerd worden binnen de diverse vormen van gezinsopvang. Het behoeftenonderzoek onder jonge moeders bevestigt dit beeld. Jonge moeders willen zo snel mogelijk zo zelfstandig mogelijk wonen met hun kind. Zij realiseren zich echter meestal dat zelfstandigheid nog niet direct gerealiseerd kan worden. Gezinsopvang beschouwen de meeste jonge moeders als een passende en acceptabele opstap naar zelfstandigheid. Van de 29 geraadpleegde moeders, wijzen slechts drie gezinsopvang af.

De specifieke problemen en kenmerken van jonge moeders lopen uiteen. Er zijn drie groepen jonge moeders onderscheiden op basis van de aard en de ernst van de problemen die zij naar voren brengen. Leeftijd en de aard en de ernst van de problemen van een jonge moeder bepalen vervolgens welke vorm van gezinsopvang bij haar past. Indicaties en contra-indicaties voor de verschillende vormen van gezinsopvang worden gedefinieerd. Eisen aan gezinnen die jonge moeders (willen gaan) opvangen worden beschreven.

Opvanggezinnen en organisaties die beschikken over ervaring met gezinsopvang van jonge moeders en hun kind, beschrijven de meerwaarde van gezinsopvang als volgt:

- Mogelijkheid tot stimuleren veilige hechting tussen de jonge moeder en haar baby doordat veilige hechting in het opvanggezin wordt voorgeleefd.
- Bieden van een veilige omgeving waar moeder en kind bij elkaar kunnen blijven; uithuisplaatsing van het kind is (nog) niet aan de orde.
- Exclusieve aandacht, continuïteit van begeleiders, flexibiliteit en de mogelijkheid van maatwerk.
- Ruimte voor aanraking, koestering en liefde; opvoedingsaspecten die in een institutionele setting veelal taboe zijn.
- Aanvullende mogelijkheden om een eigen netwerk op te bouwen.
- Vader van de baby en ouders van de jonge moeder kunnen op een laagdrempelige en natuurlijke manier bij het begeleidingsproces betrokken worden.
- Uitsluiting ongewenste aspecten van institutionele groepshulpverlening.

Verschillende theoretische verklaringen zijn gebruikt om de meerwaarde van gezinsopvang voor jonge moeders te onderbouwen. Het gaat om de gehechtheidstheorie, de sociale leertheorie, het sociale kwaliteitsmodel en de empowermentbenadering. Vanuit deze theorieën en de resultaten van het onderzoek zijn bestaande methodieken beoordeeld op hun geschiktheid binnen een kader van gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby. Eén en ander is uitgewerkt in een begeleidingsmodel voor de verschillende betrokkenen bij gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby.

Van de drie vormen van gezinsopvang kent pleegzorg het meest uitgewerkte juridische kader. De Pleegkinderenwet schrijft voor dat opvoedingsverantwoordelijkheid niet overdraagbaar is. Als een jonge moeder en haar kind beiden op basis van een pleegzorgindicatie in een geformaliseerd pleeggezin worden geplaatst, zijn de pleegouders verantwoordelijk voor de verzorging en opvoeding van de baby. De jonge moeder kan formeel geen opvoedingsverantwoordelijkheid dragen. Daarom voorziet de huidige Pleegkinderenwet niet in de doelstelling van gezinsopvang voor een jonge moeder en haar kind, die er onder andere op gericht is hen te stimuleren zo zelfstandig mogelijk hun baby te verzorgen en op te voeden.

Bij gastgezinnen en gezinshuizen gelden andere juridische kaders. Voor beide vormen van opvang en begeleiding is geen pleegzorgindicatie nodig. Bij plaatsing in gastgezinnen zal veelal sprake zijn van vrijwillige plaatsing voor de jonge moeder (al dan niet gecombineerd met voogdij voor het kind). Voor plaatsing in een gezinshuis is een indicatie voor residentiële zorg in het kader van de wet op de Jeugdzorg of de AWBZ vereist. Bij plaatsing in een gezinshuis is alleen een juridisch sluitende constructie met betrekking tot de opvoedingsverantwoordelijkheid mogelijk binnen een gedwongen kader. Bij een vrijwillige plaatsing in een gezinshuis is evenals bij pleegzorg sprake van een juridisch hiaat.

7.1 Aanbevelingen

Aanbodgerelateerde aanbevelingen

Aanbeveling 1: Uitbreiding capaciteit gezinsopvang

Gezinsopvang kan een passende opvangvorm zijn voor jonge moeders en hun kind. De capaciteit van gezinsopvang voor jonge moeders met hun kind is zeer beperkt en zou uitgebreid en gestructureerd moeten worden. De huidige capaciteit bevindt zich met name in de buitengebieden. Uitbreiding van het aantal opvanggezinnen in (de buurt van) de Randstad en grote steden is gewenst.

Aanbeveling 2: Rol Bureaus Jeugdzorg

Er is vanuit hulpverleningsinstellingen en jonge moeders vraag naar gezinsopvang. Er is aanbod en er zijn inhoudelijke redenen om voor gezinsopvang te kiezen. De Bureaus Jeugdzorg moeten deze signalen oppakken en actief naar gezinsopvang voor jonge moeders en hun kind gaan verwijzen en gaan indiceren.

Aanbeveling 3: Licht verstandelijk gehandicapte jonge moeders

Gezinsopvang kan ook een passende vorm zijn voor licht verstandelijk gehandicapte jonge moeders. Deze categorie jonge moeders dient niet op voorhand uitgesloten te worden. Bij licht verstandelijk gehandicapte jonge moeders moet nauwkeurig bekeken worden of de aard van de beperking plaatsing binnen gezinsopvang haalbaar en wenselijk maakt.

Aanbeveling 4: Koepelorganisatie

Oprichting van een overkoepelende organisatie voor gezinsopvang van jonge moeders en hun kind, waar aanbod, vraag, kennis en verantwoordelijkheden gebundeld zijn, kan de uitvoering in de praktijk bespoedigen.

Vraaggerichte aanbevelingen

Aanbeveling 1: Respecteer wensen en behoeften van de jonge moeders

De meeste jonge moeders beschouwen gezinsopvang als een passende en acceptabele opstap naar zelfstandigheid. Belangrijke randvoorwaarden die zij stellen aan gezinsopvang zijn: zo groot mogelijke zelfstandigheid, liefst gerealiseerd in een afzonderlijke woonruimte, respect voor hun privacy, geen betutteling en aandacht voor nazorg.

Juridische aanbevelingen

De doelstelling van gezinsopvang, de kenmerken en de hulpvraag van de doelgroep hebben tot gevolg dat de huidige juridische kaders en indicatiegronden tekort schieten. De doelstelling behelst het bereiken van een grote mate van zelfstandigheid, binnen kaders waarin de beoogde zelfstandigheid formeel niet mogelijk is. De doelgroep betreft jonge moeders tot 24 jaar. Moederschap bij meisjes jonger dan 18 komt relatief weinig voor. De grote meerderheid onder jonge moeders is 18 jaar of ouder. Door hun leeftijd komen zij (meestal) niet in aanmerking voor een Jeugdzorgindicatie voor pleegzorg of 24-uursopvang. Aanpassing van de juridische kaders is daarom gewenst.

Aanbeveling 1: Opheffen juridische onwetendheid

Zowel bij organisaties die betrokken zijn bij de uitvoering van gezinsopvang voor jonge moeders, als bij opvanggezinnen, bestaat onwetendheid over juridische verantwoordelijkheden en aansprakelijkheid. Deze onwetendheid kan leiden tot nadelige situaties voor opvangouders, jonge moeders en hun baby en betrokken organisaties. Deze kennislacune dient te worden opgeheven.

Aanbeveling 2: Pleegzorgindicatie voor de jonge moeder, niet voor haar kind

Een oplossing voor het juridisch hiaat in de Pleegkinderenwet is dat jonge moeders op basis van een pleegzorgindicatie in het pleeggezin geplaatst kunnen worden en dat hun kind, met toestemming van de voogd van dit kind, met haar mee gaat. Voor het kind is dan geen afzonderlijke indicatie nodig. Juridisch gezien mag een voogd bepalen welke verblijfplaats hij/zij in het belang vindt van het kind. De voogd is opvoedingsverantwoordelijk. De uitvoering van de opvoeding ligt bij de jonge moeder onder het toezien oog van de pleegouders.

De huidige wet- en regelgeving met betrekking tot pleegzorg vereist voor een dergelijke oplossing twee indicaties: voor de jonge moeder *en* voor haar kind. Om het realiseren van de doelstelling van gezinsopvang voor jonge moeders en hun kind binnen een pleegzorgkader mogelijk te maken en te voorkomen dat pleegouders voor zowel de jonge moeder als haar kind verantwoordelijk zijn, bevelen wij aan nader te verkennen of afwijken van de noodzaak tot twee indicaties juridisch haalbaar is (zie ook Tweede Kamer der Staten Generaal, 2007).

Aanbeveling 3: Eén indicatie voor jonge moeder en kind samen.

Bij jong moederschap zou er één indicatie voor moeder en kind samen afgegeven moeten kunnen worden, los van de vorm van gezinsopvang (pleegzorg, gastgezin, gezinshuis). Hiervoor zou een aparte indicatie voor jonge moeders met hun kind gecreëerd moeten worden. Jonge moeder en kind worden dan als een eenheid gezien; onlosmakelijk hebben ze begeleiding nodig. Nadrukkelijke aandacht voor de juridische opvoedingsverantwoordelijkheid is noodzakelijk. Onderzocht moet worden waar een dergelijke indicatiestelling en financiering ervan ondergebracht kan worden.

Nieuwe indicatiestellingen (wet op de jeugdzorg en AWBZ) voor gezinsopvang moeten ruimte bieden voor jonge moeders met een acuut huisvestingsprobleem en voor het overige beperkte hulpvragen. Deze groep jonge moeders komt nu niet in aanmerking voor geïndiceerde zorg. Uitsluiting van geïndiceerde zorg kan na verloop van tijd resulteren in massieve problematiek en hulpbehoefte van het kind en de moeder.

Aanbeveling 4: Gebruik verlengde jeugdzorg

Voor het indiceren van gezinsopvang voor een jonge moeder en haar kind zou meer gebruik gemaakt moeten worden van verlengde jeugdzorg. In het belang van de jonge moeder en de baby en om jeugdzorg voor de baby in de toekomst te kunnen voorkomen, is het bij jong moederschap wenselijk om tot 24 jaar een jeugdzorgindicatie voor gezinsopvang te kunnen geven.

Aanbeveling 5: Financiering

Financiering volgt de indicatiestelling. In de huidige situatie is het voor jonge moeders erg moeilijk, zo niet veelal onmogelijk, om geïndiceerde zorg te krijgen. Als voorgaande aanbevelingen omtrent indicatiestelling opgevolgd worden, wordt financiering van gezinsopvang voor jonge moeders en hun kind eenvoudiger. Gezinsopvang van de jonge moeder en haar kind vraagt een reële financiële vergoeding voor opvanggezinnen. De vergoeding moet in overeenstemming zijn van de intensiteit en mate van professionalisering van de opvangvorm.

Deze juridische aanbevelingen doen recht aan de potentie die professionals en opvanggezinnen toekennen aan gezinsopvang.

Methodische aanbevelingen

Aanbeveling 1: Scholing

Gezinsopvang bieden aan een jonge moeder en haar kind vraagt specifieke kennis en vaardigheden. Opvanggezinnen dienen (voortdurend) geschoold te worden op het gebied van kennis over de doelgroep, methodische kennis en bijbehorende vaardigheden. De scholingseisen die aan opvanggezinnen worden gesteld, zijn in overeenstemming met de mate van professionalisering van het betreffende opvanggezin.

Aanbeveling 2: Professionalisering werving gastgezinnen

Opvang van jonge moeders met hun kind in gastgezinnen wordt in Nederland door één organisatie uitgevoerd. Indien opvang in gastgezinnen een structureel landelijk aanbod wordt, zal de werving en selectie van gastgezinnen geprofessionaliseerd moeten worden. Het selectietraject dat aspirant pleeggezinnen doorlopen, kan hierbij als voorbeeld dienen.

Aanbeveling 3: Volledige methodiekbeschrijving gezinsopvang

Indien gezinsopvang voor jonge moeders deel gaat uitmaken van het standaard hulpaanbod voor deze doelgroep, is een volledige methodiekbeschrijving inclusief observatie-instrumenten, planningsmiddelen en trajectbegeleiding voor opvangouders gewenst.

Aanbeveling 4: Jonge vaders betrekken

Binnen de methodiekontwikkeling dient aandacht te zijn voor het betrekken van jonge vaders op een positieve en op empowerment gerichte wijze.

Aanbeveling 5: Intercultureel aanbod ontwikkelen

Gezinsopvang in de huidige vormen is niet per definitie geschikt voor de opvang van jonge moeders met een niet-Nederlandse achtergrond. In de methodiekb beschrijving en de werving van opvanggezinnen dient aandacht te zijn voor de specifieke behoeften en problemen van allochtone jonge moeders.

Aanbeveling 5: Duur gezinsopvang

De theoretische onderbouwing op basis van de gehechtheidstheorie en de sociale leertheorie, maakt duidelijk dat het bereiken van aan deze theorieën ontleende doelen tijd vragen. De duur van gezinsopvang voor jonge moeders en hun baby, zal op deze doelen afgestemd moeten worden. Om het potentieel van gezinsopvang ten volle te kunnen benutten, zal indicatiestelling moeten aansluiten op genoemde doelen. Gezinsopvang indiceren voor een te korte tijd is contraproductief.

Aanbeveling 6: Belang van lotgenotencontact

Jonge moeders die met hun kind gaan wonen in een opvanggezin, hebben niet per definitie contact met andere jonge moeders. Lotgenotencontact kan een bijdrage leveren aan empowerment. Lotgenotencontact kan ook bijdragen aan realisatie van doelen die ontleend zijn aan de hechtingstheorie en de sociale leertheorie. Voor jonge moeders binnen gezinsopvang, die geen contacten hebben met andere jonge moeders, zal aandacht moeten zijn voor het tot stand komen van lotgenotencontact.

Referenties

- Altena, A., Jonker, I. en Wolf, J. (2009). *Onderzoek naar meiden en moeders in de residentiële opvang. Houvast: De ontwikkeling van een bij dakloze jongeren passende interventie*. Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg.
- Baart A. & Keinemans S. (2007). *Pilot 3a. Het leven van jonge moeders*. Den Bosch: Actioma.
- Bakermans–Kranenburg, M. (1993). *Het gehechtheidsbiografisch interview. Betrouwbaarheid en validiteit*. Proefschrift. Leiden: Universiteit Leiden.
- Berlo W. van, C. Wijsen & I Vanwesenbeek (2005). *Gebrek aan regie. Een kwalitatief onderzoek naar de achtergronden van tienerzwangerschappen*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Besten, G. (2007). *Niet zonder ons... Gezinshuizen aan het begin van de 21e eeuw*. Deventer: Uitgeverij de gezonde balans.
- Boom, D. van den (1999). *Ouders op de voorgrond*. Utrecht: Sardes.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base. Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Dijk, M. van, Esveld, M. van, Schelling, F (2005). *Onderzoeksverslag Project Jonge Moeders*. Gouda: JSO.
- Ferwerda, H. (2007). *Met de deur in huis. Omvang, aard, achtergrondkenmerken en aanpak van huiselijk geweld in 2006 op basis van landelijke politiecijfers*. Arnhem/Dordrecht: Beke.
- Garssen, J. (2008). Sterke daling geboortecijfer niet-westerse allochtone tieners, *CBS bevolkingstrends*, nr.4, pp. 14-21.
- Garssen, J. & Harmsen, C. (2005). Tienermoeders vaak langdurig alleenstaand, *CBS webmagazine*, sept, www.cbs.nl.
- Jong, K. de, Meijs, M. & Schelling, F. (2008). *Hoe doe jij dat? ... Nou gewoon! Methodiekb beschrijving voor het werken met jonge moeders*. 's Hertogenbosch: Stichting Ambulante Fiom.
- Kraemer, T. & Picavet, C. (2005). *Wat vind jij daar nou van? Allochtone en autochtone jongeren over partnerkeuze en seksualiteit*. Utrecht: Rutgers Nisso groep.
- Lambermon, M.W.E. & IJzendoorn, M.H. van (1991). Over de appel en de boom: intergenerationale overdracht bij verwaarlozing en mishandeling in gehechtheidstheoretisch perspectief. *Nederlands tijdschrift voor opvoeding, vorming en onderwijs*, jaargang 7, 2.
- Lee, L. van & Wijsen, C. (2007). *Rapport landelijke abortus registratie 2006*. Utrecht: Rutgers Nisso groep.
- Lier, L. van (2002). *Bemoederen of bemoeien. Een onderzoek naar de ervaringen en wensen van jonge moeders en professionals in de regio Haaglanden met betrekking tot huisvesting, zorg en ondersteuning en informatievoorziening*. Den Haag: Fonds 1818.

Louwerse P. (eindred.) 2009. *Niet gepland toch gewenst. Over de ambities van jonge moeders en de uitdagingen van hulpverleners*. Rotterdam: Me & Society.

Programmaministerie voor Jeugd en Gezin (2009). *Stand van zaken gezinshuizen*. Kamerstuk 31 2000 XVII, nr. 9.

Rigter, N.B. (2002). *De pil, wat zij wil. Een kwalitatief onderzoek naar ideeën over seks en anticonceptie onder Surinaamse en Antilliaanse jongens*. Amsterdam: GGD Amsterdam.

Riksen-Walraven, J.M.A. (1989). Meten in perspectief, een levensloopmodel als achtergrond bij het meten en beïnvloeden van gedrag. Tijdschrift orthopedagogiek, jrg 28, p.16-33

Schelling, F. (2007). *Gebrek aan opvang voor zwangere meiden en jonge moeders in Zuid- Holland*. Gouda: JSO.

Terpstra, F. (2002). *De pil of zo. Determinanten van pilgebruik bij Afro-Surinaamse en Antilliaanse meisjes*. Amsterdam: GGD Amsterdam.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2007). *Gezin boven tehuis. Aanbevelingen om de positie van pleegzorg in Nederland te versterken en kinderen in de knel meer kans te geven om op te groeien in een pleeggezin*. Kamerstuk 31 279, nr. 2.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2009). *Gezin boven tehuis. Aanbevelingen om de positie van pleegzorg in Nederland te versterken en kinderen in de knel meer kans te geven om op te groeien in een pleeggezin. Verslag van een notaoverleg*. Vergaderjaar 2009-2010, Kamerstuk 31 279, nr. 17.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2010). Vragen gesteld door de leden der Kamer, met daarop door de regering gegeven antwoorden. Vergaderjaar 2009-2010. 1632. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Verhulst, F.C. (1991). *De ontwikkeling van het kind*. Assen / Maastricht: Van Gorcum.

Vries, H. de, Kuhlman, P. & Dijkstra, M. (1988). Self efficacy; The third factor besides attitude and subjective norm as a predictor of behavioural intentions. *Health Education Research*, 3, 273-282.

Wijsen, C. & Lee, L. van (2006). *Kind van twee werelden. Een kwalitatief onderzoek naar de achtergronden van zwangerschappen bij allochtone tieners*. Utrecht: Rutgers Nisso groep.

Wolf J. (2010) *Houvast; een herstelgerichte interventie voor dak- en thuisloze jongeren*. Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg (in voorbereiding). Nijmegen: Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg.

Overige Bronnen:

- <http://www.infoportaal tienermoeders.nl/detailpage.aspx?cid=K3052>
- <http://kennisbank.mogroep.nl/scrivo/asset.php?id=89805>
- Wet op de Jeugdzorg (UbWjz)
- http://www.pleegzorg.nl/pleegouderworden/meest_gesteld_vragen_pleegouderworden.php
- http://www.pleegzorg.nl/pleegouderworden/welke_kinderen.php
- www.gezinshuis.com
- www.hetmosterdzaad.nl
- www.babajit.nl
- www.timon.nl
- Mr. B. Rijkse, jurist Raad voor de Kinderbescherming
- Mr. A. van der Maten, jurist en advocate (advies ten behoeve van de juridische aanbevelingen voor zover deze zien op de bepalingen opgenomen in Boek 1 Burgerlijk Wetboek)

Bijlagen

1. Methodische verantwoording

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van diverse onderzoeksmethoden. In deze bijlage verantwoorden wij onze onderzoeksmethoden.

Interviews met instellingen

Om zicht te krijgen op het aanbod van gezinsopvang voor jonge moeders met hun baby, hebben wij bij diverse instanties telefonische interviews afgenomen. Voor telefonische interviews hebben wij een topiclijst gebruikt (zie bijlage 2). Er is een selectie gemaakt van de te benaderen instanties. Alle instanties die een mogelijke rol hebben in gezinsopvang voor jonge moeders bleek onwenselijk. Gezinsopvang komt slechts incidenteel voor. Daarom hebben wij vooral contact gezocht met instanties die ervaring hebben met deze vorm van opvang van jonge moeders. Binnen meerdere instellingen hebben wij contact gehad met een aantal professionals, die allen bereid waren om vanuit hun specifieke werkveld hun mening te geven over gezinsopvang voor jonge moeders. Als bleek dat een bepaald type instantie geen ervaring had met de opvang van jonge moeders binnen gezinnen, is steekproefsgewijs geïnterviewd. Dit geldt bijvoorbeeld voor de Bureaus Jeugdzorg.

Een aantal organisaties was erg enthousiast over het onderwerp van ons onderzoek. Deze organisaties hebben op eigen initiatief binnen de eigen geledingen naar aanvullende informatie gezocht. Het betreft hier: VBOK, MOgroep Jeugdzorg, Gezinshuis.com, MEE Nederland en FIOM.

Interviews met jonge moeders

In dit onderzoek zijn 29 jonge moeders geïnterviewd: 17 moeders zijn individueel geïnterviewd, 7 moeders hebben meegedaan aan een groepsinterview en 5 moeders hebben een schriftelijke vragenlijst ingevuld. De topiclijsten van de diverse interviews, zijn opgenomen in bijlage 3, 4 en 5.

De moeders die individueel zijn geïnterviewd, zijn geworven via:

- VBOK
- De Bocht
- Tienermoeders.nl (website voor tienermoeders)
- Contacten van de tienermoeders zelf.

De moeders die meegedaan hebben aan het groepsinterview zijn geworven via JEM en Kids in Eindhoven.

De moeders die de schriftelijke vragenlijst hebben ingevuld, zijn geworven via een project voor begeleid zelfstandig wonen voor jonge moeders van Vrouwenopvang Overijssel in Zwolle.

De jonge moeders waren afkomstig uit:

- Amsterdam
- Zwolle
- Eindhoven
- Ede
- Hendrik-Ido-Ambacht
- Ouddorp
- Den Haag

- Stolwijk
- Heerlen
- Tilburg
- Hengelo
- Schiedam
- Dronten
- Hellevoetsluis
- Geleen
- België
- Breda
- Waalwijk
- Goirle

Op één na, waren alle jonge moeders die wij hebben geïnterviewd van Nederlandse afkomst. Wij hebben op diverse manieren (via instellingen, telefonisch, per mail en internet) geprobeerd om in contact te komen met allochtone jonge moeders. Helaas waren allochtone jonge moeders niet bereid tot een interview. Om dit gemis enigszins te compenseren hebben wij professionals en gezinnen die betrokken zijn bij de opvang en begeleiding van jonge moeders gevraagd naar de mate waarin zij gezinsopvang geschikt achten voor jonge moeders met een niet-Nederlandse achtergrond. Ook nemen wij een uitgebreide bijlage op over jong moederschap binnen allochtone groepen in Nederland (zie Bijlage 8).

JSO bedankt de jonge moeders die geïnterviewd zijn. Zonder hen was dit rapport nooit tot stand gekomen. Hun verhalen en hun veerkracht hebben grote indruk gemaakt.

Interviews met opvanggezinnen

Wij hebben interviews afgenomen bij 4 gastgezinnen, 3 gezinshuisouders en 4 pleeggezinnen. Topiclijst voor de interviews met opvanggezinnen is te vinden in Bijlage 6. Contacten met deze opvanggezinnen zijn gelegd via:

- VBOK
- Leger des Heils
- Gezinshuis.com
- TRIAS

De opvanggezinnen waren afkomstig uit: Houten, Haastrecht, Ermelo, Heiligerlee, Veendam, Sneek, Ees, Liederholthuis, Emmeloord en Dalfsen.

Wij hebben geen opvanggezinnen voor jonge moeders met hun kind gevonden in de Randstad.

Juridisch onderzoek

In het onderzoek naar de juridische kaders rond gezinsopvang voor jonge moeders, hebben wij advies gevraagd aan een aantal juristen. De juridische tekst is door hen becommentarieerd. Wij zijn grote dank verschuldigd aan:

- Mr. B. Rijkse, jurist Raad voor de Kinderbescherming
- Mr. A. van der Maten, jurist en advocate verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en advocatenkantoor De Koning Vergouwen (advies ten behoeve van de juridische aanbevelingen voor zover deze zien op de bepalingen opgenomen in Boek 1 Burgerlijk Wetboek)

2. Topiclijst instellingen

Voorzet introductie bij benaderen instellingen

Receptioniste:

Ik bel namens JSO met een vraag. JSO is het expertisecentrum voor Jeugd, Samenleving en Opvoeding in de provincie Zuid-Holland. In opdracht van het ministerie van VWS voert JSO een landelijk inventarisatieonderzoek uit naar de stand van zaken rondom pleegzorg, gastgezinnen en gezinshuizen voor jonge moeders met hun baby's. Wie binnen uw organisatie kan mij hierover iets vertellen?

Juiste persoon:

JSO is het expertisecentrum voor Jeugd, Samenleving en Opvoeding in de provincie Zuid-Holland. Vanuit de hulpverlening komt steeds vaker de vraag naar de mogelijkheid van opvang in pleeggezinnen of gezinshuizen voor jonge moeders en hun baby. In opdracht van het ministerie van VWS voert JSO een landelijk inventarisatieonderzoek uit naar de stand van zaken rondom pleegzorg, gastgezinnen en gezinshuizen voor jonge moeders met hun baby's. Komt het gelegen dat ik u een paar vragen hierover stel? (Ja, doorgaan, Nee, wanneer dan wel?)

Telefonische vragen

- Herkent u de behoefte aan de mogelijkheid van opvang in pleeggezinnen, gastgezinnen of gezinshuizen voor jonge moeders en hun baby?
- Is er binnen uw organisatie aanbod voor deze doelgroep? Wat voor aanbod? Kunt u daar iets meer over vertellen? (good practices?)
- Komt het wel eens voor dat er meisjes in pleegzorg/ jeugdzorg zwanger worden? Hoe vaak komt dat voor (# per jaar en % van totaal aantal meisjes)? Wat zijn dan de procedures? Kunt u daar iets meer over vertellen? (good practices?)
- Komt het wel eens voor dat er meisjes in pleegzorg/ jeugdzorg terecht komen omdat ze zwanger zijn geworden en niet meer thuis kunnen blijven wonen? Hoe vaak komt dat voor (# per jaar en % van totaal aantal meisjes)? Wat zijn dan de procedures? Kunt u daar iets meer over vertellen? (good practices?)
- Zijn er opvangouders te vinden voor deze doelgroep? Zowel voor jonge moeder als voor het jonge kind? Kunt u daar iets meer over vertellen? (good practices?)
- Welke doelen heeft deze vorm van pleegzorg/ gastgezinnen/ gezinshuizen?
- Heeft u kenmerken/ gegevens/ registraties over de kenmerken van deze jonge moeders? Kunt u deze toesturen?
- Heeft u kenmerken/gegevens/registraties over de kenmerken van deze opvangouders? Kunt u deze toesturen?

Niet vergeten te vragen:

- Een onderdeel van het onderzoek bestaat uit het interviewen van jonge moeders. Verwacht u dat er binnen uw organisaties jonge moeders zijn die mee willen werken?
- Wilt u het digitaal eindrapport ontvangen?
- Mocht ik gedurende het onderzoek nog vragen hebben, kan ik u dan nog een keer benaderen?
- Bedankt voor uw tijd en informatie.

3. Topiclijst individuele interviews

Vraagstelling

In het behoeftenonderzoek wordt in kaart gebracht:

- Wat de behoeften van jonge moeders zijn op het gebied van pleegzorg en/of gezinshuizen;
- Wat zijn de kenmerken van de jonge moeders die gebruik zouden willen maken van een dergelijk aanbod;
- Wat zijn hun specifieke problemen;
- Wat is hun hulpvraag;
- Wat zijn indicaties en contra-indicaties.

Vooraf

Onze ervaring is dat de moeders zich vooral uitlaten over materiële kanten van hun huidige en gewenste situatie. Dus: ik wil een huis en een uitkering en dan kan ik lekker zelf met mijn kindje doen wat ik wil. Het is moeilijk om immateriële aspecten (zoals hoe ervaren je moederschap, wat vind je moeilijk, wat vind jij een goede moeder, wat heb je nodig om een goede moeder te zijn, aspecten rond empowerment en zingeving) ter sprake te brengen. Tijdens de interviews moeten we dus proberen om de onderliggende betekenissen naar boven te halen.

Dat zal best moeilijk worden, omdat we geen vertrouwensrelatie hebben met de moeders. Maar als we ons ervan bewust zijn, kunnen we in ieder geval alert reageren op signalen en proberen een stap verder te komen dan de obligate antwoorden.

Insteek die bij VBOK goed werkte is: wij moeten advies geven over hoe hulp aan jonge moeders beter georganiseerd kan worden. De enigen die echt iets over dit onderwerp kunnen zeggen zijn jonge moeders zelf. Jij/jullie zijn de echte deskundigen. Daarom willen wij heel graag van jou horen wat je ervaringen zijn en hoe jij vindt dat het beter kan.

Opbouw van neutraal en meer algemene onderwerpen, naar persoonlijker.

Verblijf

- Waar verblijf / woon je op dit moment?
- Hoe ben je hier terecht gekomen?
- Was het je eigen keus?
- Hoe ervaren je je huidige verblijf? Wat vind je van waar je nu woont?

Zelfstandigheid

- Vind je dat je al zelfstandig kan wonen met je kind (en evt. vriend)?
- Wat heb je nodig om zelfstandig te kunnen zijn?
- Wat heb je nodig om de verantwoordelijkheid voor je kind goed te kunnen dragen?
- Vind je dat je goed voorbereid wordt op zelfstandig wonen met je kind?
- Wat zijn hiervan voorbeelden?
- Wat mis je?
- Waar zou je het liefst willen verblijven als je (nog) niet zelfstandig met je kind kunt wonen?

Begeleiding

- Vind je dat je op dit moment goed begeleid/ geholpen wordt?
- Waar wil je het liefst begeleiding bij?
- Krijg je dat nu ook?
- Zo nee, waar zou je dat wel kunnen krijgen?

Eigen situatie

Iets laten vertellen over de situatie waarin de jonge moeder zat toen ze zwanger werd: waar woonde ze toen, hoe was de relatie met ouders en vriend, met welke problemen kreeg ze te maken.

Dan iets vertellen over de mogelijkheid om als jonge moeder met je kind in een pleeggezin of gezinshuis te wonen. Korte schets hoe dat eruit zou kunnen zien.

Pleeggezin/gezinshuis (indien van toepassing)

Had je liever met je kind in een pleeg- of gastgezin willen wonen als dit mogelijk was geweest?

Waarom wel/niet? (voor- en nadelen)

Indien een jonge moeder in een pleeg- of gastgezin woont

- Vertel eens iets over hoe het is om in een pleeggezin/ gezinshuis te wonen.
- Wat is het voor- nadeel om in een pleeg-/ gastgezin te wonen?
- Welke hulp krijg je hier? Van wie?
- Welke hulp krijg je niet, die je wel zou willen?
- Wie kwam met het voorstel om in een dergelijk gezin te gaan verblijven?
- Zou je het andere jonge moeders aanraden om in een pleeggezin te gaan wonen? Waarom wel en waarom niet?

4. Topiclijst groepsinterview en invullijst

Invullijst

JSO, een expertisecentrum voor Jeugd Samenleving en Opvoeding in de provincie Zuid-Holland, voert in opdracht van het Ministerie van VWS een onderzoek uit naar pleegzorg en gezinshuizen voor jonge moeders met hun baby.

Vanuit de hulpverlening komt steeds vaker de vraag naar opvang van deze jonge moeders en hun baby's in pleeggezinnen of gezinshuizen. VWS wil hier advies over. Om een zo goed mogelijk advies te kunnen geven, willen wij ook graag jonge moeders zelf aan het woord laten. Jij dus! Omdat jullie de deskundigen zijn op dit gebied. Wij vragen je deze vragenlijst in te vullen. Dan gaan we er zo verder over praten. Alvast hartelijk dank voor je medewerking!

Verblijf

1. Wat is je leeftijd?
2. Hoe oud is je kind / zijn je kinderen?
3. Waar verblijf / woon je op dit moment?
4. Hoe ben je hier terecht gekomen?
(via welke instantie/ vrijwillig)
5. Ben je tevreden over de plek waar je nu woont/ verblijft?
 - Ja
 - Nee
 - Een beetje
6. Zou je in een pleeggezin willen wonen met je kind (met natuurlijk voldoende ruimte voor jullie beiden)
 - Ja, omdat:
 - Nee, omdat:

Als je (nog) niet zelfstandig woont:

7. Vind je dat je al zelfstandig kan wonen met je kind (en eventueel je vriend)?
 - Ja
 - Nee, omdat

BEDANKT VOOR JE HULP!

Topiclijst groepsinterview

1. Wensen met betrekking tot opvang en zorg en begeleiding van jonge moeders:
 - Waar had jij behoefte aan toen je zwanger was en/of net bevallen was?
 - Wat heb je nodig om zelfstandig te kunnen wonen met je kind?
2. Toelichting op het concept gezinsopvang voor jonge moeders met hun kind. Discussie over gezinsopvang voor jonge moeders met hun kind. Afwegen voordelen en nadelen.

5. Vragenlijst schriftelijk interview

Beste jonge moeder,

JSO expertisecentrum voor Jeugd, Samenleving en Opvoeding in de provincie Zuid-Holland, voert in opdracht van het Ministerie van VWS een inventarisatieonderzoek uit naar de stand van zaken rondom pleegzorg en gezinshuizen voor jonge moeders met hun baby.

Vanuit de hulpverlening komt steeds vaker de vraag naar de mogelijkheid van opvang van deze doelgroep in pleeggezinnen of gezinshuizen. De bedoeling is dat JSO een advies uitbrengt over de mogelijkheden van en behoefte aan deze begeleidingsvorm. Om een zo goed mogelijk advies te kunnen geven, willen wij ook graag de doelgroep zelf aan het woord laten. De jonge moeders zelf dus. Jij! Omdat jullie de deskundigen zijn op dit gebied. Wij doen dat d.m.v. interviews. In dit geval een schriftelijk interview. De vraag is of je deze vragenlijst zo volledig mogelijk wilt invullen.

Alvast hartelijk dank voor je medewerking!

Schriftelijk interview voor het inventarisatieonderzoek onder jonge moeders

Verblijf

1. Wat is je leeftijd?
2. Waar verblijf/ woon je op dit moment?
3. Hoe ben je hier terecht gekomen?
(via welke instantie/ vrijwillig)
4. Ben je tevreden over je huidige verblijf?
 - Ja
 - Nee
 - Gedeeltelijk
- 4a Waar ben je het meest tevreden over?
- 4b Waar ben je het minst tevreden over?

Zelfstandigheid

5. Vind je dat je al zelfstandig kan wonen met je kind (en evt. vriend)?
 - Ja, omdat
 - Nee, omdat
6. Welke vaardigheden heb je nodig om zelfstandig te kunnen zijn?
7. Vind je dat je goed voorbereid wordt op zelfstandig wonen met je kind?
 - Ja, omdat
 - Nee, omdat
8. Waar zou je het liefst willen verblijven als je (nog) niet zelfstandig met je kind kunt wonen?

Begeleiding

9. Vind je dat je op dit moment goed begeleid/ geholpen wordt?
 - Ja, vooral met de volgende zaken:.....
 - Nee, omdat ik de volgende zaken mis:.....
10. Waar wil je het liefst begeleiding bij?
11. Krijg je dat nu ook?
 - Ja
 - Nee

Pleeggezin/ gezinshuis

12a. Had je liever met je kind in een pleeg- of gastgezin willen wonen als dit mogelijk was geweest?

- Ja
- Nee

12b. Waarom wel/ niet? (voor- en nadelen)

13. Als je nog opmerkingen, wensen of ideeën hebt over de opvang van en hulp aan jonge moeders met hun baby, dan kun je die hier kwijt.

BEDANKT VOOR JE HULP!

6. Topiclijst interviews met opvanggezinnen

Verblijf

- Op wiens initiatief is de jonge moeder in uw gezin terecht gekomen?
- Verblijft zij op vrijwillige basis of in een gedwongen kader?
- Hoe heeft u zich als gezin op het verblijf van de jonge moeder voorbereid?
- Hoe ervaart u het verblijf van de jonge moeder?
- Hoe lang verblijft de jonge moeder minimaal/ maximaal in uw gezin?
- Is er voldoende ondersteuning voor u door de plaatsende instantie/ pleegzorg?

Zelfstandigheid

- Wat heeft de jonge moeder in uw ogen nodig om zelfstandig te wonen en haar kind zelfstandig te kunnen opvoeden?
- Hoe bereidt u haar hier op voor?
- Heeft een gast-/pleeggezin de voorkeur boven een plaatsing op een groep?
- Zo ja/ nee, waarom?

Begeleiding

- Hoe geeft u de begeleiding aan de jonge moeder en haar kind vorm, zonder de verzorging van de baby van de tienermoeder over te nemen?
- Zijn ieders verantwoordelijkheden in de verzorging/ opvoeding en praktische zaken voldoende afgebakend?
- Welke specifieke vaardigheden vraagt dit van de gast-/pleegouders en diens gezin?
- Wat heeft de jonge moeder het meest nodig aan begeleiding?
- Aan welke voorwaarden moet een gast-/pleeggezin voldoen om een jonge moeder met kind in het gezin op te nemen en te begeleiden?

Pleeggezin/gezinshuis

- Wat is de meerwaarde van een verblijf in een gast-/pleeggezin boven een verblijf op een groep?
- Is er een minimale en/of maximale leeftijd gebonden aan de opname van een jonge moeder in een gast-/pleeggezin?
- Zo ja/nee, waarom en waar heeft dat mee te maken?

Ervaringen

- Heeft u als gezin ervaring met de opname van jonge moeders in uw gezin?
- Hoe heeft u het verloop van het verblijf ervaren?
- Hoe heeft u de afronding ervan ervaren?
- Wat zijn uw ervaringen met de juridische aspecten rondom een dergelijke plaatsing?
- Wat zijn uw ervaringen met de begeleiding door de plaatsende instantie/ pleegzorg?

Aandachtspunten

- Heeft u aandachtspunten voor wat betreft de opname van een jonge moeder in een gast-/pleeggezin?
- Zo ja, welke?

7. Instellingen die medewerking hebben verleend aan dit onderzoek

Aan dit onderzoek hebben de volgende instellingen medewerking verleend:

Altra
Arosa
Bjz Haaglanden, Flevoland, Gelderland, Limburg
De Bocht en Kompaan
De Koning Vergouwen Advocaten
Donna Jonge Moeder Centrum
Fiom
Gezinshuis.com
JEM en Kids
Jeugdformaat
JIP Den Haag, Zoetermeer en Delft
Jonge moeder centrum Donna
Leger des Heils
MEE Nederland
MOgroep jeugdzorg
Raad voor de Kinderbescherming Zwolle
Rentray
Stichting Timon
TRIAS
Universiteit van Amsterdam
VBOK
Vrouwenopvang Overijssel
William Schrikker Groep
Xonar

JSO dankt alle professionals die ons te woord hebben gestaan, voor hun medewerking.

8. Etniciteit en jong moeder

Uit onderzoek van het CBS en het Rutgers Nisso blijkt dat allochtone meisjes vaker op vroege leeftijd zwanger worden. Het CBS heeft dit laten zien door het geboortecijfer van 1996 tot en met 2007 te bestuderen en het Rutgers Nisso via de gegevens van abortusklinieken in de Landelijk Abortus Registratie 2006. Beide instituten verrichtten onderzoek naar tienermoeders (moeders jonger dan 20 jaar) en zeggen helaas niets over de jonge moeders (moeders jonger dan 23 jaar).

Cijfers Landelijke Abortusmonitor 2006

Uit de cijfers van de Rutgers Nisso Groep blijkt dat er grote verschillen bestaan tussen het geschatte aantal zwangerschappen per nationaliteit (Wijsen en Van Lee, 2006). Zo hebben Surinaamse en Antilliaanse meisjes een veel hogere kans op tienerzwangerschap dan Nederlandse, Turkse of Marokkaanse meisjes. De kans dat een Antilliaanse of Surinaamse tiener zwanger wordt, is respectievelijk 6,3% en 4,7%, bij een Nederlandse en Turkse tiener ligt deze kans echter onder de 1% en bij Marokkanen op 1,4%.

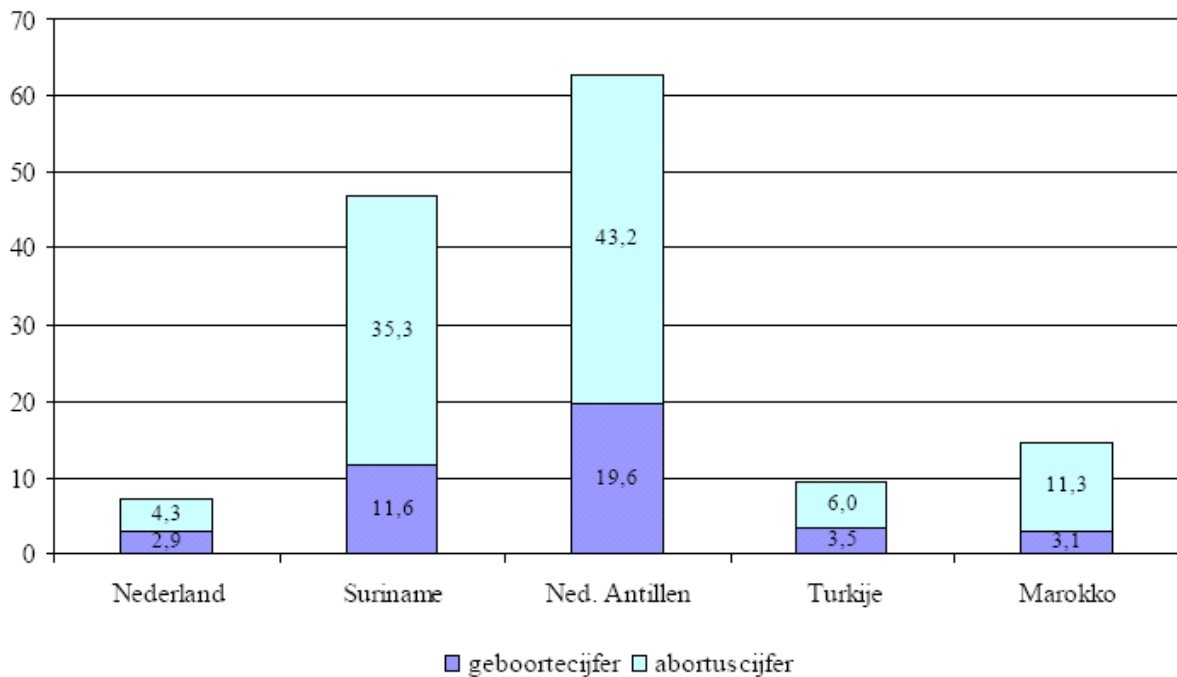
De uiteindelijke kans dat een Surinaams meisje daadwerkelijk tienermoeder wordt, ligt op 1,2% en bij Antillianen is het percentage 2,0%. Bij Nederlanders, Turken en Marokkanen ligt dit tussen de 0,3% en 0,4%. De kans dat niet-westerse allochtonen eerder een kind krijgen dan autochtone Nederlanders is zodoende groter. Deze kans is echter wel iets minder groot dan de kans dat zij eerder moeder worden dan een autochtoon, doordat alle groepen niet-westerse allochtonen vaker een abortus ondergaan.

Tabel 3: Zwangerschapscijfers van tienermoeders opgesplitst in abortus- en geboortecijfers naar herkomst 2006

Herkomst	Geboortecijfer per 1000 meisjes	Geboortecijfer t.o.v. Nederland	Zwangerschaps-Cijfer per 1000 meisjes	Zwangerschaps-Cijfer t.o.v. Nederland
Nederland	2,9	-	7,2	-
Suriname	11,6	4,0	46,9	6,5
Nederlandse Antillen	19,6	6,8	62,8	8,7
Turkije	3,5	1,2	9,5	1,3
Marokko	3,1	1,1	14,4	2,0

Bron: Van Lee & Wijsen, 2006

Figuur 2: Zwangerschapscijfers van tienermoeders opgesplitst in abortus- en geboortecijfers naar herkomst 2006

Bron: Van Lee & Wijsen, 2006

Cijfers CBS

Garssen presenteert in zijn artikel over tienermoeders onder andere de ontwikkelingen van het aantal tienermoedersschappen verdeeld naar etniciteit in de periode van 1996 tot en met 2007. Over het algemeen is een toename te zien van het aantal tienermoeders vanaf 1996 tot en met 2001/2002, waarna het aantal tienermoeders weer afneemt. Dit is bij vrijwel alle bevolkingsgroepen relatief het geval en vaak ook in de absolute aantallen. In de onderstaande tabel is een deel van de cijfers uit het onderzoek overgenomen, namelijk over de periode van 2004 tot en met 2007.

Uit deze tabel valt af te lezen dat het aantal tienerzwangerschappen onder autochtone tienermeisjes min of meer gelijk is gebleven. Van de autochtone tienermeisjes wordt 0,4% tienermoeder, dat zijn er in totaal een kleine 1.500 op jaarbasis. In 2004 was 48,4% van het totaal aantal tienermoeders van allochtone afkomst en in 2007 58,3%. Dit getuigt ervan dat het aantal allochtone tienermoeders afneemt, terwijl het aantal autochtone tienermoeders is gestabiliseerd.

Bij het nader bestuderen van de tabel blijkt dat het aantal niet-westerse tienermoeders is afgenomen, in absolute en relatieve zin. Waar er in 2004 1.331 niet-westerse tienermoeders bijkwamen (43,6% van het totaal aantal tienermoeders in Nederland) waren dat er in 2007 779 (30,6% van het totaal aantal tienermoeders in Nederland): een afname van 40,6 procent.

Wanneer gekeken wordt naar de verschillende bevolkingsgroepen en de generaties blijkt dat vrijwel elke eerste generatie een absolute en relatieve afname kent in het aantal tienerzwangerschappen. Onder Turken en Marokkanen is het aantal vooral sterk afgenomen, maar ook onder de overige niet-westerse allochtonen was vaak een afname te zien. Antillianen kenden echter een zwakkere afname en bij Surinamers bleef het aantal tienermoeders stabiel.

Onder tweede generaties is, in tegenstelling tot onder de eerste generaties, minder eenduidig een trendmatige afname in het aantal tienermoeders te constateren. Wel is het aantal tienermoeders onder de tweede generaties altijd lager dan onder eerste generaties. De mate waarin de eerste en tweede generaties van elkaar verschillen is echter vaak anders. Toe- en afnamen van de verschillende generaties binnen

bevolkingsgroepen komen vaak niet overeen in sterkte en soms wijkt ook de richting af. Generaties dienen daarom apart van elkaar en andere etnische bevolkingsgroepen te worden beschouwd.

De tweede generatie Turkse en Marokkaanse allochtonen kennen in verhouding met andere niet-westerse allochtonen erg weinig tienermoeders. Beide groepen kenden in 2004 een aandeel van 0,6% aan tienermoeders en dit daalde naar: 0,4% onder Turken en 0,5% onder Marokkanen. Dit is bijna gelijk aan het aandeel van autochtone meisjes (0,4%). Bij Surinamers nam het aantal tienermoeders iets af onder de tweede generatie, in tegenstelling tot de eerste generatie waar het aantal tienermoeders stabiel bleef. Deze afname is echter klein: van 1,5% aan tienermoeders onder de tienermeisjes naar 1,3%.

Er zijn niet enkel afnamen in het percentage tienermoeders onder de tweede generatie niet-westerse allochtonen te bespeuren. Onder Antillianen van de tweede generatie nam het aantal toe van 1,3% naar 1,5%. Deze toename is echter miniem. Bij de overige allochtonen lijkt er ook sprake te zijn van een toename aan tienerouders. Hierbij dient echter wel te worden opgemerkt dat dit percentage sinds 1996 altijd al heeft geschommeld tussen de 6% en 6,5%, met 5% en 8% als uiterste grenzen.

Tabel 4: Levendgeborenen uit tienermeisjes naar herkomstgroep

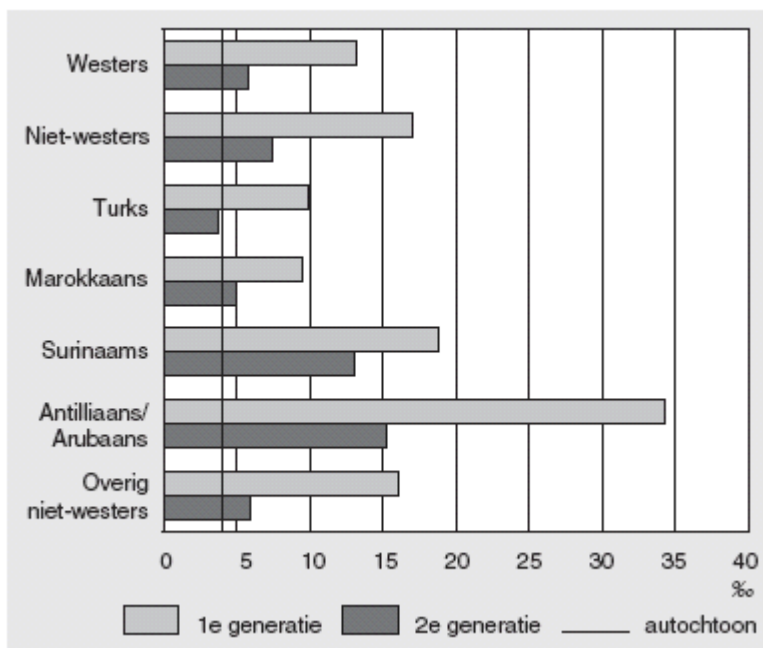
	Absolute aantallen				Per 1.000 meisjes			
	Perioden				Perioden			
Leeftijd moeder	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Autochtoon	1.453	1.484	1.470	1.492	4,0	4,0	3,9	3,9
Westers allochtoon	240	252	219	272	7,2	7,5	6,5	8,0
Niet-westers allochtoon	1.311	1.059	860	779	20,1	17,6	14,3	11,6
waarvan:								
Turkije, 1e generatie	150	116	45	26	36,3	29,7	13,8	10,0
Turkije, 2e generatie	63	56	47	50	5,9	4,9	3,8	3,7
Marokko, 1e generatie	120	72	33	26	26,8	18,1	10,1	9,6
Marokko, 2e generatie	59	61	47	59	5,9	5,7	4,2	4,9
Suriname, 1e generatie	64	63	56	52	18,5	19,3	18,5	18,8
Suriname, 2e generatie	168	132	168	154	14,9	11,5	14,4	13,1
Antillen/ Aruba, 1e generatie	143	123	100	93	40,5	37,8	34,2	34,3
Antillen/ Aruba, 2e generatie	37	44	55	53	13,2	14,9	17,2	15,3
Overig, 1e generatie	466	323	247	206	29,8	21,9	18,0	16,0
Overig, 2e generatie	41	69	62	60	5,0	7,9	6,6	6,0
Totaal	3.004	2.795	2.549	2.543	6,4	5,9	5,3	5,2

Bron: Garsen, 2007

Wanneer de gegevens van 2007 in een figuur worden gezet, is eenvoudig af te lezen dat de eerste generatie allochtonen veel vaker tienermoeder wordt dan de tweede generatie allochtonen, ongeacht het land van herkomst. De tweede generatie kent daarnaast een dusdanige sterke afname in tienermoeders dat het aantal allochtone tienermoeders vaak in min of meerdere mate te vergelijken is met aantal autochtone tienermoeders.

Opmerkelijk is dat de tweede generatie Surinaamsen en Antilliaansen/ Arubaansen hoge geboortecijfers laten zien.

Figuur 3: Aandeel levendgeborenen uit tienermoeders per 1000 meisjes van 15-19 jaar naar herkomstgroep in 2007.

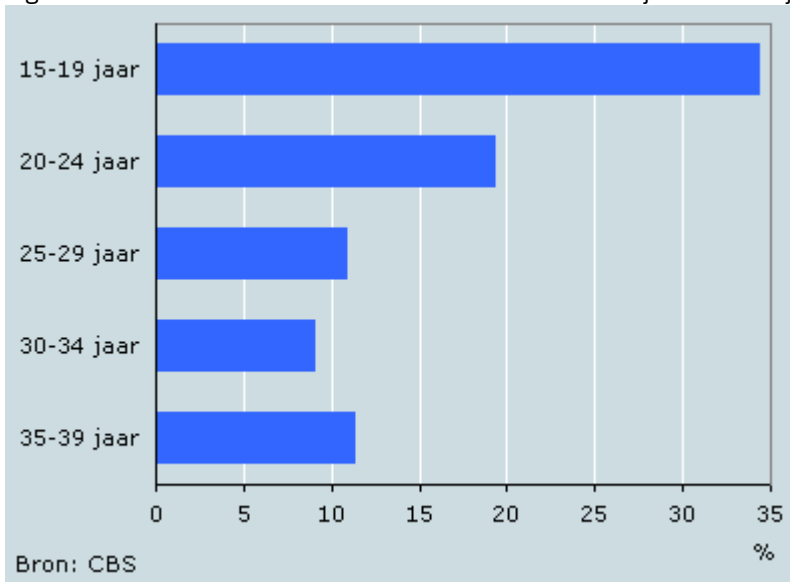

Bron: Garssen, 2008.

Etniciteit en alleenstaand ouderschap

In 2005 hebben Garssen en Harmsen een onderzoek gepubliceerd over het aantal alleenstaande tienermoeders. Hieruit bleek dat 34% van de tienermoeders alleenstaand is, en dat jonge moeders (20 tot en met 24 jaar) in 19% van de gevallen alleenstaand zijn. Dit is fors hoger dan de oudere moeders waar, bij ouders van 25 tot en met 39, het aantal alleenstaande moeders zo rond de 10% ligt. Uit het onderzoek blijkt dat op de lange termijn tienermoeders vaak alleenstaand blijven.

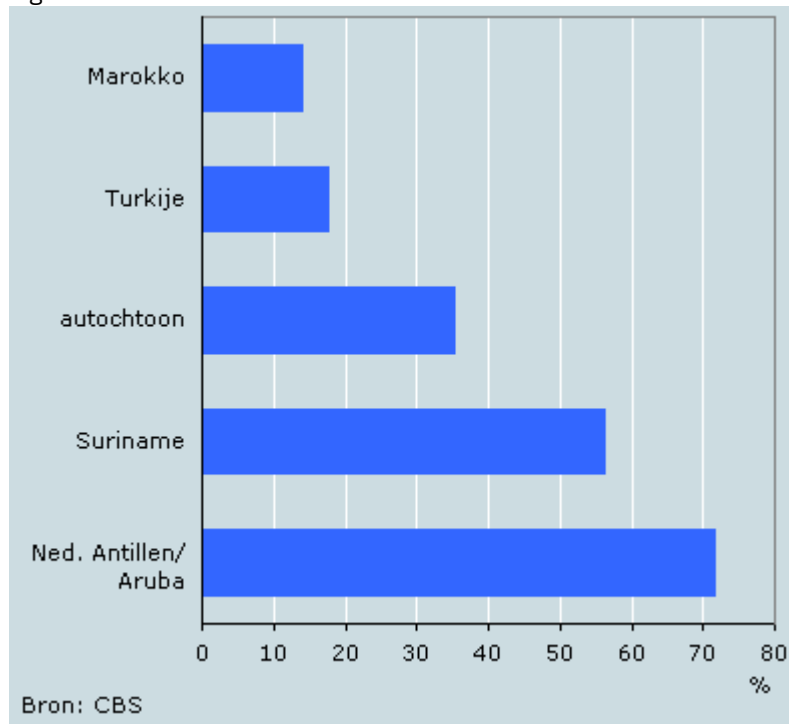
Figuur 4: Kinderen met alleenstaande moeder naar leeftijd moeder bij bevalling, 1 januari 2005

De vraag of tienermoeders alleenstaand zijn wordt door een groot gedeelte bepaald door de herkomst van de ouders. Kinderen van autochtone tienermoeders hebben in 33% van de gevallen geen vader in huis. Bij Surinamers en Antillianen ligt dit cijfer veel hoger: op 57% voor Surinamers en op 71% voor Antillianen. Binnen deze groepen is niet alleen de kans op tienermoederschap, maar ook de kans op alleenstaand tienermoederschap het grootst.

Bij Turksen en Marokkaansen is de situatie echter totaal anders: zij hebben een veel lagere kans op alleenstaand tienermoederschap. Het betreft hier vooral vrouwen die jong trouwen en hun eerste kind krijgen. Te stellen is dat het per cultuur verschilt of de vader bij de opvoeding wordt betrokken.

Figuur 5: Kinderen van tienermoeders in eenouderhuishoudens naar herkomstgroep, 1 januari 2005

Culturele achtergronden

Onderzoek heeft aangetoond dat allochtone tienermoeders¹⁰ wat betreft de redenen tot zwangerschap niet noemenswaardig verschillen van Nederlandse tienermoeders. Zij hebben dezelfde verdeling wat betreft: gepland tienermoederschap, ongepland doch gewenst en onbedoeld zwangerschap. Waar zij wel in verschillen is dat allochtone meisjes vaak minder ambities hebben (Berlo, Wijzen & Vanwesenbeek; 2005). Het lijkt er daarom op dat verschillen in tienerzwangerschappen tussen etnische groeperingen vooral in het volume zitten en niet in de reden waarom.

Er is de afgelopen jaren redelijk wat onderzoek gedaan naar de culturele aard van de verschillen in tienermoederschap en seksualiteit. Hierbij werd vooral gekeken naar seksuele voorlichting, acceptatie van seksualiteit en het gebruik van voorbehoedsmiddelen. De voorlichting, acceptatie en het gebruik van voorbehoedsmiddelen bleek verankerd te liggen in de cultuur van de verschillende etnische bevolkingsgroepen. Het is daarom goed om een verkenning te doen naar de verschillende culturen. Onderstaand zullen de Turkse & Marokkaanse, Afro-Surinaamse & Antiliaanse, Hindoestaanse, Chinese en tot slot de Afrikaanse cultuur worden besproken.

Turken & Marokkanen

Bij veel Turkse en Marokkaanse gezinnen heerst er een zeker taboe op het geven van seksuele voorlichting. Thuis wordt er vrijwel niet over seks gesproken en als dat gebeurt, is het met name seksuele voorlichting aan meisjes; jongens worden vrijwel niet voorgelicht. Autochtone jongeren krijgen seksuele voorlichting van school, daarna van thuis en vervolgens van vrienden. Bij Turken en Marokkanen ontbreekt de tweede schakel echter en krijgen zij enkel voorlichting van school en vrienden.

¹⁰ In het bewuste onderzoek: Surinaamse/Antilliaanse, Afrikaanse en Indonesische tienermoeders.

Onder de Turkse jongeren zou 17% graag meer voorlichting van de ouders willen krijgen, onder Marokkanen is dat 19%. Ter vergelijking: bij Nederlandse jongeren is dit percentage: 7% (Kraemer & Picavet, 2005). Het is daarentegen niet zo dat Turken en Marokkanen vaker met vrienden praten over seksualiteit en dat deze vrienden de voorlichtfunctie van de ouders vervangen. Turken en Marokkanen praten namelijk evenveel met hun vrienden over seksualiteit als autochtonen.

In de folder 'Wat vind jij daar nou van' wordt door 18-jarige Turksen en Marokkaansen aangegeven dat slechts 8% (Turken) en 9% (Marokkanen) van hen seks heeft gehad. Dit resultaat valt niet te rijmen met het aantal abortussen onder deze groepen. Het abortuscijfer onder Turkse en Marokkaanse meisjes is veel hoger is dan onder autochtonen. Seksualiteit lijkt een groot taboe in de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen (Kraemer & Picavet, 2005).

Turkse en Marokkaanse jongeren hebben daarentegen wel vaker de opvatting dat een vrouw in geen enkele situatie abortus mag plegen: 11% (Turken) en 15% (Marokkanen), tegenover 2% van de autochtonen (Kraemer & Picavet, 2005). Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de opvatting dat je alleen seks mag hebben als je getrouwd bent: 77% onder Marokkanen en 75% onder de Turken vindt dit. Het percentage Nederlanders met deze opvatting is: 16%.

Bij Marokkaanse jongeren is er ook minder ruimte voor vrije partnerkeuze: 69%, terwijl Turken en Nederlanders nauwelijks afwijken: 80% en 84%. Van alle Marokkanen zegt 69% te willen trouwen wat wederom hoger is dan bij Turken, 60%, en veel hoger dan bij autochtonen, 51% (Kraemer & Picavet, 2005).

Dit houdt niet in dat jongens vinden dat meisjes minder seksuele vrijheid moeten hebben. Wel vinden Marokkaanse jongeren het belangrijker dat het meisje maagd blijft tot het huwelijk. Ook vinden zij vaker dat jongens meerdere seksuele relaties tegelijkertijd mogen hebben, maar meisjes niet. Het gevolg hiervan is dat Marokkaanse meisjes nog meer te maken kunnen hebben met een taboe op seksualiteit. Dit zou kunnen verklaren waarom het aantal tienerzwangerschappen en abortussen hoger is onder Marokkanen dan onder Turken.

Antilliaansen/ Surinaamsen & autochtonen.

Onderzoek heeft aangetoond dat allochtone tienermoeders (Surinaamse/Antilliaanse, Afrikaanse en Indonesische) ongeveer dezelfde redenen hebben om zwanger te worden als Nederlandse tienermoeders. Dit geldt ook als apart wordt gekeken naar de groep van Antilliaanse moeders.

Terpstra heeft in 2002 enkele Surinaamse en Antilliaanse meisjes met een gemiddelde leeftijd van 15 jaar ondervraagd over hun ideeën en opvattingen over zwangerschap.

Uit deze interviews kwam naar voren dat er een tweeledige moraliteit lijkt te zijn. Afro-Surinaamse en Antilliaanse meisjes zeggen veelal dat vijftien jaar erg jong is om seksueel actief te zijn. Ongeveer de helft van de geïnterviewde meisjes had echter al seks gehad.¹¹ Het was echter niet duidelijk in hoeverre de seksualiteit door de meisjes zelf werd geaccepteerd; ouders staan er namelijk vaak afkeurend tegenover zoals bleek uit de reacties van de meisjes.

De gemiddelde opvatting onder de tieners is dat tienermoeders wel erg jong zijn om moeder te worden. Je moet eerst uitgefeest zijn, een vaste vriend hebben en je school hebben afgemaakt, bij Afro-Surinaamsen wordt door de ouders zwaar op het laatste aspect gehamerd. De perceptie onder meisjes is dat je op je twintigste een mooie leeftijd hebt bereikt om een kind te krijgen: een zeer lage leeftijd in vergelijking met de gemiddelde leeftijd in Nederland, 29 jaar.

¹¹ Dit percentage ligt hoger dan het verwachte aantal ervaringen met geslachtsgemeenschap. De gemiddelde leeftijd van de eerste keer ligt op 16,6 jaar en bij de categorie 12-15 heeft 9% van de jongeren het gedaan, en 43% tussen 15-18. Uitgaande van het feit dat deze categorieën rechtsscheef verdeeld zijn is de seksuele ervaring onder de 15-jarige Afro-Surinaamsen en Antillianen groot te noemen.

Het gebruik van anticonceptie, met in het bijzonder de pil, werd door Afro-Surinaamse meisjes meer omarmd dan door Antilliaanse. Over het algemeen was er wel het idee dat je de pil pas mag slikken als je in een vaste relatie zit, tot deze tijd dien je een condoom te gebruiken. Over het gebruik van anticonceptie was wat weinig bekend, maar de kans om zwanger te worden zonder anticonceptie werd daarentegen hoog ingeschat. Het hogere percentage zwangerschappen ligt zodoende waarschijnlijk niet aan gebrek aan kennis.

De meisjes werd gevraagd waarom mensen uit hun groepering volgens hen tienermoeder worden. Volgens de meisjes wordt het krijgen van een 'kindje' onder andere veroorzaakt door het proberen te binden van een jongen. Jongens komen en gaan vaak en meisjes willen graag dat de jongen blijft, iets wat niet vanzelfsprekend is door de Afro-Surinaamse en Antilliaanse cultuur. Door de matrifocale cultuur waar de moeder het opvoeden regelt is het gewoon dat zij er vaak alleen voorstaat; de vader komt en gaat vaak en geeft niet automatisch financiële of opvoedkundige ondersteuning. Tienermeisjes zien het zwanger worden dan als middel om een vriend aan zich te binden, helaas werkt zelden.

De meisjes zeggen ook dat het tienermoeder zijn een trend kan zijn: omdat vriendinnen een kind hebben willen anderen er ook een. Iedereen kende eigenlijk wel een meisje in de omgeving dat tienermoeder was, iets wat zeer begrijpelijk is als ongeveer 1,4%, 1 op de 70, van de Antilliaanse en Afro-Surinaamse meisjes tienermoeder is. Er lijkt dus een zekere culturele acceptatie te zijn om vroeg moeder te zijn onder Surinamers en Antillianen.

Verschillen in het aantal Afro-Surinaamse en Antilliaanse tienermoeders kunnen tevens worden gezocht op het gebied van cultuur. Over het algemeen zien Afro-Surinaamse meisjes het meer als hun eigen verantwoordelijkheid om anticonceptie te nemen, zij worden immers zwanger en moeten de lasten dragen, terwijl Antilliaanse meisjes graag hebben dat de jongen hen hierbij ondersteunt. Als de perceptie van Surinaamse en Antilliaanse meisjes juist is, en jongens vaker op seks uit zijn en meisjes op relaties, is het goed mogelijk dat de jongen zijn wil doordrukt. Uit onderzoek is immers gebleken dat de man liever geen condoom gebruikt tijdens de seks en hij sterker staat op dit punt in een relatie. Binnen deze groepen wordt door jongens het condoom enkel gebruikt om seksueel overdraagbare aandoeningen te voorkomen (Rigter, 2002) en is het risico om een meisje zwanger te maken geen reden om een condoom te gebruiken. Indien het meisje er gemakkelijker mee instemt dat de jongen geen condoom gebruikt is de kans groter dat zij zwanger wordt.

Over het algemeen is te stellen dat er culturele verschillen zijn op het gebied van seksuele attitude tussen autochtonen en Afro-Surinaamse en Antilliaanse meisjes. Het is voor Afro-Surinaamse en Antilliaanse meisjes normaler om zelf een jonge moeder te hebben, maar dit wordt meestal niet aangegrepen als een reden om het zelf ook zo te doen, integendeel. Vaak willen de kinderen het anders doen. Toch laten zij soms alsnog hetzelfde gedrag zien. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het feit dat Afro-Surinaamse en Antilliaanse meisjes 20 jaar een geschikte leeftijd vinden om moeder te zijn. Ook kennen zij tienermoeders in hun omgeving.

Tienermoederschap wordt door de ouders niet geaccepteerd en zij stellen dat je de school dient af te maken. Wel blijkt dat de meisjes zich er erg van bewust zijn dat hun ouders of mensen uit hun omgeving ook jong moeder zijn geworden en het daarom waarschijnlijk wel zullen begrijpen als het ook hen gebeurt. De opvatting is dat ze nu streng zijn, maar ondersteunend zullen zijn als ze eenmaal een kind zouden krijgen. Een van de meisjes gaf zelf aan dat het vroeg ouderschap van haar ouders voor haar een excuus kan zijn om toch tienermoeder te worden.

Hindoestanen

Over het algemeen zijn Hindoestanen relatief goed voorgelicht over seksualiteit. In een onderzoek van Rutgers Nisso uit 2005 onder achttienjarigen beantwoordden zij 66% van de vragen over seksualiteit correct, onder autochtone jongeren was dit 74%, bij Marokkanen en Turken 58% en 56%. Zij komen ook

een stuk opener uit voor hun seksuele activiteit in de vragenlijst dan Turken en Marokkanen, wat er op lijkt te wijzen dat er onder de Hindoestaanse jongeren minder een taboe lijkt te heersen dan bij andere etnische groepen.

Het is opvallend dat bij dit onderzoek uit de zelfrapportagecijfers van Hindoestanen naar voren komt dat de jongens twee keer zo vaak geslachtsgemeenschap hebben gehad als de meisjes. Bij de meisjes had 22% hier ervaring mee en bij de mannen 52%, dit is het tegenovergestelde van de cijfers bij autochtonen. Volgens de zelfrapportage had daar 37% van de jongens geslachtsgemeenschap gehad en 66% van de meisjes. Het kan zijn dat dit komt door sociaal wenselijke antwoorden, maar de cijfers zijn dusdanig sterk dat het waarschijnlijk is dat jongens binnen de Hindoestaanse gemeenschap vroeg actief zijn en meisjes later.

Op de vraag of er seks voor het huwelijk mag plaatsvinden, blijkt dat 40% hierop tegen is. 58% vindt echter dat dit ook mag als je verloofd bent. Er lijkt dus een taboe te heersen op seks voor het huwelijk. Een Hindoestaans meisje verwoordt het als volgt: "Seks is bij Hindoestanen nog steeds een taboe. Iedereen doet maar alsof hij/zij nooit aan seks denkt enzo. En de meisjes moeten altijd maagd zijn". Hetzelfde onderzoek laat echter ook zien dat Hindoestanen geen bezwaar hebben tegen abortus: slechts 2% is principieel tegen. Dit kan erop duiden dat er sprake is van een dubbelzinnige moraal onder de Hindoestaanse jongeren.

Het taboe op seksualiteit binnen de Hindoestaanse gemeenschap hangt wellicht samen met de relatief grote onvrijheid die Hindoestaanse jongeren ervaren bij het kiezen van een partner. Slechts 56% van hen antwoordt dat hun ouders ze vrijlaten in hun partnerkeuze, bij Nederlanders is dat 80%.

Chinezen

In Nederland wonen ongeveer 50.000 Chinezen. Bij Chinezen staat familiereputatie hoog in het vaandel en is seksualiteit een serieuze zaak. Men wordt geacht om alleen seks te hebben binnen een langdurige relatie en het liefst alleen binnen het huwelijk. De Chinese cultuur kan worden omschreven als seksloos, wat betekent dat het niet in de openbare ruimte bestaat. De enige voorlichting die tienermeisjes krijgen is een attentie op de menstruatie, maar niet op de gevolgen daarvan.

Moederschap is belangrijk binnen de Chinese cultuur en vrouwen ontleen hier status aan. Zij worden er zelfs op aangesproken als zij geen kinderen krijgen. Het te jong krijgen van kinderen wordt echter als ongewenst gezien en beschadigt de status; het wordt meestal afgekeurd. De zwangere tiener en haar ouders worden hierop aangekeken, de vriend treft meestal geen blaam. Een zwangerschap is in deze gemeenschap daarom vaak ongewenst.

Afrika (Sub-Sahara)

In Nederland wonen Afrikanen uit meerdere landen welke vele verschillende culturen, omgevingen en religies kennen. Deze landen kennen echter veel overeenkomsten wanneer we meisjes uit Afrika tegen meisjes uit Nederland afzetten.

Ouderschap is het grootste goed in Afrika, maar dient wel altijd plaats te vinden binnen het huwelijk. Voor het huwelijk geen kinderen, na het trouwen zo snel mogelijk is het ideaal. Wanneer een meisje als tiener zwanger wordt is dat vrijwel altijd een ongeluk, omdat tienerzwangerschap (voor het huwelijk) als zeer onwenselijk wordt beschouwd. Het is voor haar familie een schande en een probleem, omdat de familie erop aan wordt gekeken door de gemeenschap. In Afrika is het daarom niet abnormaal als een tienermoeder verstoten wordt door de familie. In Nederland is dit minder normaal.

In Afrika is er weinig ruimte om te praten over seksualiteit met de ouders, vaak wordt het traditioneel zelfs als onrespectvol gezien. Voorlichting dient daarom te komen van school en leeftijdsgenoten. Meisjes

gebruiken vaak in het geheim voorbehoedsmiddelen, iets wat meer gerespecteerd is als meisjes ouder dan 18 zijn. In Afrika vinden jongens het vaak niet prettig en niet mannelijk om met een condoom te vrijen en zien er daarom liever vanaf. Vrouwen geven veelal toe, ook omdat het gebruiken van condooms vaak gelijk staat aan een gebrek aan vertrouwen in de partner. In Nederland kunnen de verhoudingen echter anders liggen, omdat de vrouw vaak sneller een baan vindt en degene met de verblijfsvergunning de machtspositie in het huis heeft.

Tienerzwangerschappen onder Afrikanen in Nederland komen waarschijnlijk voor, omdat jongeren gaan experimenteren met seksualiteit zonder dat ze hierover zijn voorgelicht. Zij hebben er weinig kennis over meegekregen en zullen bovendien hun seksualiteit stilhouden, omdat voorhuwelijks seks niet toegestaan is. Dit vergroot het risico op een ongewenst of ongepland tienermoederschap (Berlo e.a., 2005).

Asielzoekers

Asielzoekers hebben in hun leven een of meerdere dramatische gebeurtenissen meegemaakt. Hoewel ze laag opgeleid zijn, hadden ze vaak ambities en dromen, doch niet altijd reële. De reden dat ze zwanger zijn, is vaak dat ze geen controle over de situatie hadden. In het onderzoek van Berlo, Wijsen & Vanwesenbeek bleken van de zes asielzoeksters er vier zwanger waren door verkrachting/ prostitutie. Weliswaar waren de andere twee zwanger door hun vriend, maar was dit omdat hij het condoom vergeten was, iets waar de vrouwen geen inspraak in hebben.

Voor asielzoeksters die tienermoeder zijn, is het bestaan onzeker. Niet alleen vanwege de kans op uitzetting, maar ook vanwege de acceptatie. Van de zes meisjes in het onderzoek moeten er twee zeker terug naar hun land waar ongetrouwde moeders niet geaccepteerd zijn. Zij vrezen dan ook de reactie van hun familie. In hun eigen woorden: 'My father will kill me.'

Samenvatting

In Nederland neemt sinds korte tijd het aantal tienermoeders af. Deze ontwikkeling is vooral het gevolg van het dalende aantal tienermoeders onder niet-westerse allochtonen. Vooral het verschil in het aantal tienermoeders tussen de tweede generatie allochtonen en autochtonen lijkt steeds kleiner te worden. Het abortuscijfer onder niet-westerse allochtonen is hoog.

Bij Antillianen en Afro-Surinamers is het aantal tienermoeders veel hoger dan onder de andere groepen. Het aantal tienermoeders onder allochtonen verschilt zodoende erg per generatie en per herkomstgroepering. De vuistregel lijkt te zijn dat de tweede generatie de helft van het aantal tienermoeders van de eerste generatie heeft. Enkel bij Surinamers gaat deze regel niet op en neemt het aantal tienermoeders slechts met $\frac{1}{4}$ af.

Verschillen in het aantal tienerouders, abortussen en alleenstaand ouderschap lijken vooral te worden veroorzaakt door verschillende benaderingen van seksualiteit. Onder Turken, Marokkanen, Hindoestanen en Afrikanen wordt niet over seksualiteit gesproken. Seksualiteit is niet gewenst voor het huwelijk. Seksuele voorlichting door de ouders vindt hier niet of zelden plaats, waardoor jongeren uit deze etnische groepen minder kennis meekrijgen. Bij Afro-Surinamers en Antillianen is er echter meer sprake van een dubbele moraal: seks is prima, maar er wordt niet over gesproken.

9. Eisen aan pleeg- en gastgezinnen

De screening van aspirant-pleegouders valt onder het wettelijk kader van de ‘Wet op de Jeugdzorg’ – regeling pleegzorg.

De formele criteria waaraan pleegouders op basis van de regeling pleegzorg moeten voldoen, zijn:

1. De pleegouder, dan wel één der pleegouders, heeft tenminste de leeftijd van eenentwintig jaren bereikt. Een pleegouder is niet tevens degene, die door de desbetreffende zorgaanbieder van pleegzorg is belast met de begeleiding van pleegouder(s).
2. Een pleegouder en alle personen van 12 jaar en ouder die als inwonende op het adres van de pleegouder staan ingeschreven, beschikken over een verklaring van geen bezwaar die voor de aanvang van de opvoeding en verzorging van een pleegkind is afgegeven door de Raad voor de Kinderbescherming, waaruit blijkt dat er geen sprake is van bezwarende feiten en omstandigheden voor het verzorgen en opvoeden van een pleegkind.
3. Een pleegouder biedt ondersteuning bij de uitvoering van het hulpverleningsplan en aanvaardt de begeleiding door de aanbieder van pleegzorg. Een pleegouder biedt slechts verzorging en opvoeding aan een pleegkind, indien de betrokken aanbieder of aanbieders van pleegzorg hebben vastgesteld dat de pleegouder, gelet op zijn opvoedingsmogelijkheden, de leeftijd en de problemen van het pleegkind, de samenstelling van het pleeggezin en de verwachte duur, geschikt is voor de verzorging en opvoeding van dat pleegkind.

De derde wettelijke eis is vertaald in een aantal inhoudelijke criteria:

- Openheid en duidelijkheid in het contact; bereidheid om samen te werken met jeugdhulpverleners;
- Bereidheid tot samenwerken met de ouders en het delen van ouderschap;
- Jeugdigen helpen een positieve kijk op zichzelf te ontwikkelen;
- Jeugdigen helpen hun gedrag te veranderen, zonder hen geestelijk of lichamelijk pijn te doen;
- Kunnen inschatten van de uitwerking van het pleegouderschap op de eigen situatie.

Een medische verklaring kan deel uitmaken van het selectietraject. Ook aspirant pleegouders die bezig zijn met een adoptie- of een ivf-traject kunnen (tijdelijk) uitgesloten worden van aanmelding.

Met betrekking tot opvoedings- en samenwerkingsvaardigheden, kunnen de volgende eisen aan aspirant pleegouders worden gesteld:

- Pleegouders hebben opvoedingservaring, bij voorkeur gekoppeld aan de leeftijden van de pleegkinderen.
- Pleegouders bieden een veilige woonomgeving.
- Pleegouders hebben een stabiele leefsituatie.
- Pleegouders hebben realistische verwachtingen op grond van hun eigen ervaringen. Zij kennen hun eigen mogelijkheden en beperkingen.
- Pleegouders bieden structuur en duidelijkheid.
- Pleegouders zijn in staat hun opvoedingsstijl aan te passen aan de specifieke behoefte van het pleegkind.
- Pleegouders zijn flexibel en hebben een groot incasseringsvermogen en veel energie.
- Pleegouders zijn praktisch ingesteld en kunnen goed improviseren als dat nodig is.
- Pleegouders trekken één lijn in de opvoeding.
- Pleegouders zijn in staat en bereid tot reflecteren en bespreken van het gedrag van de pleegkinderen, eigen kinderen en van henzelf met de pleegzorgwerker.
- Pleegouders zijn bereid veel mensen over de vloer te krijgen en frequent te overleggen.

- Pleegouders hebben een goed sociaal netwerk ter ondersteuning.

Pleegouders zijn bereid contact te onderhouden met biologische ouders zij hebben oog voor de loyaliteit tussen kinderen en hun ouders en ondersteunen hen hierin.

De hier geschetste criteria voor pleeggezinnen is eveneens van toepassing als de pleegzorgplaatsing een jonge moeder met haar kind betreft. Aanvullende criteria ten aanzien van plaatsing van jonge moeders met een baby in een pleeggezin worden hieronder geformuleerd.

Eisen aan gastgezinnen

De VBOK, de organisatie die onder meer jonge moeders in gastgezinnen plaatst, heeft een bestand van 19 gastgezinnen die bereid zijn (jonge) moeders op te nemen. Gezinnen die gastgezin willen worden, kunnen zich aanmelden. Zij krijgen dan een aanmeldingsformulier waarop zij onder andere een omschrijving geven van de ruimte die beschikbaar is voor de opvang van een jonge moeder (een of meer kamers, eigen ingang, eigen keuken en sanitaire voorzieningen) en aangeven voor welk type plaatsing het gezin geschikt is (crisisplaatsing, een huiselijke omgeving voor een minderjarige moeder, een grote mate van zelfstandigheid en/of specifieke begeleiding bij OTS of problematisch gedrag). Er wordt gevraagd naar ervaring met jongeren met gedragsproblemen en referenties). Er zijn geen eisen geëxpliciteerd waaraan aspirant gastgezinnen moeten voldoen. Bij de selectieprocedure van aspirant gastgezinnen wordt met name aandacht besteed aan het beeld dat gastgezinnen hebben bij de opvang van een jonge moeder met haar kind. Vaak is het beeld te romantisch. In gesprekken met aspirant gastgezinnen wordt een realistisch beeld van deze vorm van opvang geschetst.

10. Empowermenttechnieken die onderdeel kunnen zijn van een methodiek van gezinsopvang

Met behulp van het onderstaande ASE (Attitude - Sociale invloed - Eigen Effectiviteitverwachting) model wordt zichtbaar gemaakt onder welke voorwaarden empowerment technieken bijdragen aan kwaliteitscriteria voor gezinsopvang. Nieuw gedrag kan worden aangeleerd. We weten dat dit niet zo maar beklijft en tot duurzame effecten op de opvoedingscompetenties leidt. Wat daarvoor meer nodig is wordt in het onderstaande schema aangegeven.

ASE =Attitude Sociale invloed, Eigen effectiviteit	Attitude (houding/ gedragspatroon)	Sociale invloed (omvat steun en druk en modellering uit de omgeving)	Eigen effectiviteitverwachting (wat kan ik al, wat wil ik zelfstandig kunnen)
Empowerment technieken			
1. accepteren probleem definitie van de moeder			<ul style="list-style-type: none"> ▪ bevestiging van het vermogen het eigen probleem te kunnen definiëren
2. identificeren en voortbouwen op bestaande vaardigheden van de moeder	Inzicht geven in de voordelen van de bestaande vaardigheden	Inventarisatie en mobilisatie van de sociale druk en steun voor bestaande vaardigheden	<ul style="list-style-type: none"> ▪ bevestigen van het vermogen de bestaande vaardigheden te kunnen gebruiken om het probleem op te lossen
3. aanleren nieuwe vaardigheden	Inzicht geven in de voordelen en verwachte uitkomsten van de nieuwe vaardigheden	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Inventarisatie en mobilisatie van de sociale druk en steun voor de nieuwe vaardigheden ▪ Stimuleren van modellering voor het aanleren van de nieuwe vaardigheden 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ bevestigen van het vermogen de nieuwe vaardigheden te kunnen toepassen

Figuur 6. Geïntegreerd kwaliteitsmodel begeleiding/ opvoedingsondersteuning; de handelingen in de combinatievakjes dragen bij aan de kwaliteit van de opvoedingsondersteuning (De Vries et al.1988).

1. Accepteren van probleemdefinitie van de jonge moeder

Allereerst is het noodzakelijk dat de opvangouder de probleemdefinitie van de jonge moeder accepteert. Hiermee bevestigt hij/zij het vermogen van de jonge moeder om het eigen probleem te kunnen definiëren (E). Dit kan de eigen effectiviteitverwachting van de jonge moeder vergroten. Acceptatie is een belangrijk punt en een voorwaarde voor motivatie en het boeken van succes.

2. Identificeren en voortbouwen op bestaande vaardigheden van de jonge moeder

Ten tweede moeten de jonge moeder en opvangouder de bestaande vaardigheden van de moeder benoemen en hierop voortbouwen. Om de attitude van de jonge moeder over de bestaande vaardigheden te kunnen beïnvloeden, geeft de opvangouder inzicht in de voordelen ervan (A). Daarnaast inventariseert hij/ zij de sociale steun voor de bestaande vaardigheden en mobiliseert extra sociale steun als dit wenselijk is (S). Ook bevestigt de opvangouder het vermogen van de jonge moeder om het probleem op te lossen met behulp van de bestaande vaardigheden (E). Het resultaat van deze activiteiten is dat de bestaande vaardigheden van de jonge moeder verder worden versterkt en dat zij deze inzet om het probleem op te lossen.

3. Aanleren nieuwe vaardigheden

De derde empowerment techniek is het aanleren van nieuwe vaardigheden. De jonge moeder en opvangouder inventariseren allereerst welke nieuwe vaardigheden de jonge moeder wil leren. De opvangouder geeft vervolgens inzicht in de voordelen en verwachte uitkomsten van de nieuwe vaardigheden om de attitude van de jonge moeder positief te beïnvloeden (A). Daarnaast inventariseert de opvangouder de sociale steun voor de nieuwe vaardigheden en mobiliseert extra sociale steun als dit wenselijk is (S). Ook kan hij/zij de jonge moeder stimuleren om gebruik te maken van model-leren bij het aanleren van nieuwe vaardigheden. Tot slot bevestigt de opvangouder het vermogen van de jonge moeder om de nieuwe vaardigheden te kunnen toepassen. Dit verhoogt de eigen-effectiviteitsverwachting van de jonge moeder over deze vaardigheden. Het resultaat is dat de jonge moeder de nieuwe vaardigheden met succes toepast om het probleem op te lossen.